FASCICLE I MAIG DE 1928

ARXIU DE TRADICIONS POPULARS

DIRECTOR : VALERI SERRA I BOLDÚ

Capçalera del romanso *La Fiera Malvada*. Estampat amb el boix original de la col·lecció de mossèn Lambert Botey. Colorit a mà segons model de Marian Ribas.

BARCELONA

ADREÇAR TOTA CORRESPONDÈNCIA LITERÀRIA I ADMINISTRATIVA : MUNTANER, 44

SUBSCRIPCIÓ A LA SÈRIE DE 12 FASCICLES, 80 PESSETES

© Biblioteca Nacional de España

GRAN BALNEARI VIL·LA ENGRÀCIA
d'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

DECLARAT NOVAMENT D'UTILITAT PÚBLICA L'OCTUBRE DE 1927

Aigua de la **FONT DEL FERRO**
Cura agradable de l'anèmia, clorosis,
estats de debilitat, desarreglaments
de l'època de la pubertat,
molt indicada en la neurastènia,
en els posts-operats, convalescents
de la grip i altres malalties infeccioses

Clima excel·lent de repòs, a 600 metres
sobre el nivell del mar. Parcs i boscos
creuats per 50 quilòmetres de
carreteres. Estació del ferro-
carril de Lleida a Tarragona.

▪ ▪ ▪

Aigua regeneradora **FONT DEL FERRO**

HOTEL VIL·LA ENGRÀCIA, pensió completa de primera, des de 18 pessetes; de segona, 12 pessetes. Hostatge senzill i confortable a la **Masia de l'aigua.** Xalets amoblats, telèfon, electricitat, automòbils, jocs. Misses i Rosari diari a l'església de l'Establiment.

PROPIETAT DEL METGE OCULISTA
SALVADOR ROCA BALLBER

ADMINISTRACIÓ A BARCELONA:
Bruc, 114, pral. - Telèfon G. 1339

BANC VITALICI DE ESPANYA

COMPANYIA ANÒNIMA DE SEGURS
FUNDADA EL 1880

Segurs sobre la vida i rendes vitalícies en totes les seves combinacions
Segurs de transports, marítims, terrestres i de valors

	Pessetes		Pessetes
Fons de garantia en 31 de desembre de 1926 .	97.024,280'13	Total pagat per la Companyia des de la seva fundació als assegurats	143.186,325'40
Pagat als assegurats en l'any 1926	10.043,273'69		

Domicili social : Rambla de Catalunya, 18 :: BARCELONA :: Sucursal a Madrid : Alcalà, 25
Edificis propietat de la Companyia

DELEGACIONS A TOTES LES CAPITALS D'ESPANYA
AGÈNCIES A TOTES LES POBLACIONS D'IMPORTÀNCIA

Autoritzada la publicació d'aquest anunci per la Comissaria general de Segurs.

© Biblioteca Nacional de España

ARXIU DE TRADICIONS POPULARS

© Biblioteca Nacional de España

© Biblioteca Nacional de España

47/119 4317

ARXIU

DE

TRADICIONS POPULARS

RECOLLIDES A CATALUNYA, VALÈNCIA, MALLORCA, ROSSELLÓ, SARDENYA, ANDORRA, I TERRES ARAGONESES DE PARLA CATALANA

DIRECTOR:

Valeri Serra i Boldú

VOLUM I

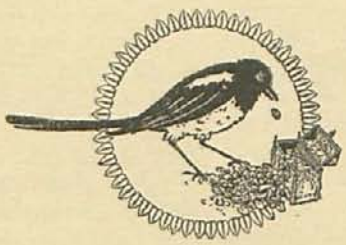

BARCELONA

Impremta de la Casa Provincial de Caritat

1928

© Biblioteca Nacional de España

De l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS, a més de l'edició corrent, se n'han fet 125 *Exemplars de cooperació*, numerats de l'1 al 125, els quals portaran el nom de cada subscriptor, i hi hauran encaixades diverses fulles populars d'estampació original.

BIBLIOTECA NACIONAL · MADRID

© Biblioteca Nacional de España

FASCICLE I MAIG DE 1928

ARXIU DE TRADICIONS POPULARS

IN NOMINE PATRIS...

Així, a la faisó antiga, comencem aquesta empresa com feien els bons cristians amb la senyal de la Creu.

L'abast de la tasca que volem dur a terme amb la publicació de l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS, el tenim exposat en el *Prospecte* que havem fet circular abans de la sortida d'aquest primer fascicle. Dèiem:

«Catalunya, com tota col·lectivitat de llarga vida, deu a la Tradició una colla d'ensenyaments pràctics que han servit per a emmotllar la formació del seu caràcter.

Com sigui que aqueixes lliçons ens han estat trameses de generació en generació, tenen per a nosaltres la valor de cosa sagrada, per la raó de constituir, a més, el patrimoni espiritual de Catalunya. I és trist de dir que anem perdent-lo.

ARXIU DE TRADICIONS POPULARS ve a salvar fins on sigui possible tota aqueixa riquesa. Cada dia que passa van desapareixent trets característics de la nostra fesomia. Un costum que deixa de practicar-se, una cançó que deixa de cantar-se, és un tresor nostre que deixem perdre.

Volem inventariar tots els elements tradicionals del poble que ens ha vist nàixer. Ço que encara ens resta, ço que ja ha desaparegut, però que encara se'n guarda el record, tot ho desarem a l'ARXIU, ordenat, catalogat, a punt de servir-nos-en quan convingui.

L'infant trobarà en aquestes pàgines aquell joc que l'apassiona, aquella rondalla que l'entusiasma, aquella llegenda que el commou... El qui ha passat de la infantesa hi trobarà lliçons encloses dins d'un aforisme, d'un proverbi, d'un exemple... Recordarà, llegint-la, aquella cançó sentida cantar al peu del bressol, d'una finestra, en una festa popular o familiar. Veurà els costums a què se subjecten els bateigs, casaments, funerals i d'altres moments de les etapes de la vida; els balls i representacions populars que encara es practiquen; allò que esdevé en la celebració de les diverses festes del calendari que marquen una diada o festa anyal, així com també l'enumeració d'aquelles creences i pràctiques supersticioses que encara subsisteixen a l'ànima del poble català com un ressó d'altres temps i d'altra civilització.

A més a més, dins les pàgines de l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS hi haurà tots els variats elements que integren ço que modernament s'ha anomenat *folklore*, o saber del poble, la qual cosa vol dir que aquesta obra no tindrà únicament interès per a una determinada part del públic, sinó que tot lector hi trobarà treballs que li parlaran al cor, sobre tot si se sent català, si estima el passat del seu poble, si té curiositat de conèixer ço que fan, o diuen, o canten, o creuen, a les diverses contrades de Catalunya, valdament no sigui més que per a admirar aqueixos fruits de la saviesa popular, parions als que han encès la flama del geni per a produir obres immortals a un Homer, a un Shakespeare, a un Wagner, a un Calderon de la Barca, a un Chateaubriand, etc.

I si no volem anar tan lluny, a la literatura catalana renaixent hi ha poetes com mossèn Jacinto Verdaguer, Joan Maragall, A. Pagès de Puig, Josep Carner, Ignasi Iglésies, que anaren a la pedrera de la Tradició per a tallar obres mestres; i altre tant podríem dir de músics com Amadeu Vives, Joan Manén, Enric Morera, Antoni

© Biblioteca Nacional de España

Nicolau, Felip Pedrell, que han escrit també glorioses pàgines de música que recorden, glossen o decoren una cançó popular catalana.»

Això dèiem al PROSPECTE. Plau-nos ara d'afegir que aqueixa idea ja fa temps que la cobejàvem.

Mentre s'estava celebrant l'Assemblea general de la Mancomunitat de Catalunya, a les darreries de l'any 1916, el diputat per Lleida i gran amic nostre en Romà Sol i Mestre s'oferí a presentar-nos al President de la Mancomunitat, N'Enric Prat de la Riva, per tal que li exposéssim els nostres propòsits.

Tan acollidora rebuda ens féu el senyor Prat de la Riva, que per a donar-li la deguda forma, i a indicacions seves, redactàrem aquesta instància:

«Valeri Serra i Boldú, publicista, major d'edat, i veí de Bellpuig, atentament exposa:

Que fa temps ve dedicant les seves activitats a investigar i fer estudis sobre Folklore català, riquíssim i interessant com cap altre país pugui dir-ho.

Són fruit d'aqueixos estudis la publicació de les obres *Cançons de ronda*, *Culte popular a la Mare de Déu*, *Cançons de pandero*, *Calendari Folklòric d'Urgell* i altres distints treballs.

Mes, posat en contacte amb l'ànima del poble durant vint anys, ha pogut veure la rica varietat de replecs de la seva ànima, la plasmació dels quals ens perdem a cada moment que es deixa passar sense inventariar-los. Són ells documents que són precisos a Catalunya per a la definició del seu caràcter ètic, ètnic, històric i de tota altra naturalesa.

Però més s'estudia, i més nous horitzons s'albiren. Més un s'endinsa en la investigació, i més comprèn quantíssima feina hi ha per a fer. I, com estudiant, precisa conèixer el que han fet altres països per a treure fruit de les comparacions, el sol·licitant ha tret la conclusió que amb una mica de bona voluntat ens podem posar ben aviat al costat, i, a no trigar gaire al davant, de les nacions que més han propulsat aquests estudis. Rica és la bibliografia del folklore de Castella, Andalusia, Galicia, Astúries i altres regions d'Espanya, nascuda a l'impuls de la propaganda feta pel gran mitògraf Antoni Machado i Alvarez, al qual ajudaren noms tan prestigiosos com Francesc Rodríguez Marín, Alexandre Guichot i Sierra, J. López Ballesteros, etc., i és ben rica també la de la regió catalana, però no ens podem donar encara per satisfets. Cenyint-nos només a Europa, i d'ella a les nacions veïnes, són d'admirar els Romancers portuguesos, els de les distintes comarques franceses i els de les italianes, però el Cançoner popular del Piamont, d'en C. Nigra; el de la Provença, de n'Arbaud, reputats entre els bons cançoners de terres llatines, són petits i incomplets, de tal faisó, que el primer duu setze melodies, i el segon, no cap. El signant, en canvi, de la seva sola comarca nadiua té la lletra de més cançons que entre els dos, i tres centes melodies. Un altre bon llibre d'altra branca de folklore és els *Jeux et rimes de l'enfance*, d'en Rolland; comprèn tota la França, amb una dotzena de melodies; en canvi el signant té cinquanta melodies infantils de la seva comarca i més materials que els que en Rolland té publicats de França.

Apurant l'esforç individual i comprenent que farà goig l'inventari del Folklore català en totes les seves branques, quan lluceixin de debò els estudis parcials fets per comarques naturals, el que sotscriu ha fet tota mena de sacrificis perquè res de la seva comarca d'Urgell no es perdi, i, a més, va interessant dels seus coterranis llur cooperació, dedicant un espai a l'arxiu de les tradicions comarcals en el seu setmanari *Lo Pla d'Urgell*, que ve nodrint-se cada dia més amb un pla sistematitzat de cançons, proverbis, endevinalles, embarbossaments, oracions, jocs, supersticions i altres materials, que un dia ens seran precisos per a destriar en totes llurs àmplies classificacions.

Però l'esforç individual és insuficient, i cada moment que es passa és una pèrdua pel tresor de Catalunya.

França ho entengué així, i abocà pròdigament la protecció oficial, i per això no hi ha regió que no mostri orgullosa el resultat del seu recull general de mig segle enrera, però és que Catalunya potser arriba a temps de fer feina més positiva si es té la sort de fixar les línies que assenyalin tota la xarxa a què s'ha d'estendre la recol·lecció.

La idea del qui sotscriu és la d'eixamplar les seves investigacions fins a inventariar metòdicament tota la novel·lística i la cançonística, tota la literatura oral popular i tota l'etnografia tradicional d'Urgell, en els seus variats aspectes.

Però la manca de medis el priva d'estendre's més en la seva tasca. Sense la protecció d'una entitat poderosa, com llançar-se a la definitiva recerca dels materials d'estudi per a presentar un cançoner que presenti una classificació completa? Com estudiar la bibliografia folklòrica de fora casa? I així com de la cançonística, cal dir-ho de tota altra manifestació del saber popular.

És per això que suplico que tenint per presentada aquesta instància, se serveixi donar-li favorable acollida, concedint al qui sotscriu una subvenció per a poder desenrotllar el seu projecte.

Gràcia que espera ...», etc.

Es passà l'anterior instància a informe de l'Institut d'Estudis Catalans el 27 de desembre de 1916, i dit organisme el 20 de juny de 1917 remetia el següent ofici a la Presidència del Consell Permanent de la Mancomunitat:

«L'Institut de la Llengua catalana (Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) respon a l'excel·lentíssima Mancomunitat de Catalunya, de la vostra honorable presidència, informant sobre la proposició d'En Valeri Serra i Boldú, autor notori de diverses obres folklòriques, de procedir a la recerca del folklore de les contrades de Lleida, que, en espera d'una organització integral d'aquestes recerques per tot el territori català amb elements tècnics i coordinats, serà utilíssima la tasca del senyor Valeri Serra i Boldú, que s'ha mostrat pregon coneixedor de les dites cantades i costums de les contrades lleidatanes; constituint, doncs, la subvenció que

© Biblioteca Nacional de España

plagui a aquesta excel·lentíssima Mancomunitat d'atorgar-li, nova i encertada mostra de l'interès i sol·licitud de la rediviva Generalitat per tot el que signifiqui reivindicació de les seccions oblidades o disperses del nostre patrimoni espiritual.

ANTONI M.ª ALCOVER, PREV.»

Com a resultat d'això, a l'immediat pressupost de la Mancomunitat, o sia, al de 1918, hi havia al capítol IV, article I, partida 105, un concepte que deia : «Per a treballs d'Etnografia i Folklore, a càrrec d'un Comitè especial, 5,000 pessetes.»

S'esmerçaren per altres atencions del Departament d'Instrucció pública, igualment que la quantitat de 4,000 que figurava al pressupost de l'any següent (cap. III, art. IV, part. 55).

A tot això vingué el març de 1919, i des de Bellpuig traslladàrem el nostre domicili a Barcelona, amb la qual cosa haguérem de plegar *Lo Pla d'Urgell*, que apareixia des de l'any 1912; però posats a Barcelona, les col·leccions de folklore urgellès s'augmentaren amb les excursions i recerques fetes a diversos indrets de Catalunya, fruit de les quals ha estat la publicació d'alguns llibres.

Un altre bé assolírem en venir a Barcelona, que fou el d'estrényer cordial relació amb els folkloristes i persones amants de la tradició, la qual cosa ha fet que parlant reiteradament amb tots ells de la conveniència d'arxivar dins una publicació l'esforç de cada u, tots hi hem coincidit amb entusiasme.

Ara bé, l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS naix a la vida en un moment de gran activitat folklòrica. Ens referim a l'elaboració que es ve fent del *Cançoner Popular* i quan s'han recollit alguns milers de llegendes per a formar el *Corpus* o *Llegendari Català* patrocinat per En Rafael Patxot i Jubert. Això vol dir que per no duplicar la feina encomanarem als nostres amics que adrecin especialment les seves investigacions a tota altra mena de materials folklòrics, si bé puix que tant ampli és el camp, agrairem molt tot ço que se'ns remeti.

L'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS es pot ben dir que abans de nàixer ha tingut un èxit veritat. Comunicada la idea de la seva publicació amb els més íntims i amb els que estàvem més en contacte, i obtinguda la decidida promesa de llur cooperació, tots ells s'han cuidat d'assenyalarnos noms de gent feinera que vindrien a engrossir la llista de col·laboradors. Avui, gràcies a Déu, són a dotzenes els que ens ajudaran. Però no hi són tots, i hem de dir que tots els amants de les nostres tradicions poden donar-se per convidats. A tots hi volem. Necessitem la cooperació de tots els catalans de tot arreu per a demostrar la vàlua del nostre folklore, sigui de Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana.

A hores d'ara, puix que tot patriota pot ésser folklorista, són a dotzenes els que ens han fet present de cançons, de rondalles, d'aforismes, d'acudits, de tradicions i d'altres elements folklòrics de primera mà, copiats de viva veu del poble. D'altres ens han fet remesa de costums, fotografies, música i molt diversos materials que aniran incorporats als treballs que integraran aquesta publicació.

Que ningú no tingui temença de remetre materials per curta extensió que tinguin. Un acudit, un proverbi, una corranda, un joc infantil, un costum, pot semblar, al qui ho tingui recollit, que no és donar gran cosa, però pensi que s'incorporarà dins una bona colla d'elements semblants. I en tots, això sí, es farà constar el nom de la persona que ho hagi tramès, sigui que el treball vagi dins d'una tirada de materials semblants, sigui incorporat dins d'un estudi que el documenti.

Volem parlar d'una altra mena d'èxit que ha tingut l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS. Algú ha fet córrer que aquesta revista compta amb l'auxili d'alguna corporació. Ni hi hem pensat, ni l'hem demanada, ni ens ha estat denegada. No comptem amb cap altre ajut que l'amor del poble per les seves tradicions. I aquest amor, segons ben agraïdament podem dir, és viu, ben viu, segons cada dia en rebem noves mostres i n'esperem rebre.

Si des de l'Urgell ens trobàvem sols i mancats d'un dalit que crèiem superior a les nostres forces, ara, des de Barcelona, pensem que n'hi ha prou amb l'ajut del públic per a fer sortir ARXIU DE TRADICIONS POPULARS.

El temps dirà si tenim raó.

Entretant, vagi una cordial salutació per al públic i una de ben fervorosa per a la premsa.

LA DIRECCIÓ

© Biblioteca Nacional de España

EL DOMINI DEL FOLKLORE

En tractar amb En R. Serra i Pagès de la publicació d'aquesta revista, haguérem de demanar-li la seva valuosa col·laboració i que ens concedís l'honor de donar-nos, pel primer nombre d'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS, el pla o panorama de les lliçons que ha vingut professant durant molts d'anys.

En remetre'ns-el, escriu:

«...Trobarà també l'article que vostè va demanarme, fet telegràficament, per que del contrari ocuparia moltes y moltes planes. Es una síntesi de lo que jo opino sobre 'l Folklore y tant el concepte com la divisió, són completament meus. A més, me sembla qu'axi tots els fets folklòrichs, queden perfectament relacionats y enquadrats. Es la primera vegada qu'ho dono a l'estampa, perquè 'm sembla qu'encaxarà bé en la seva revista.

Desitjo que s'inserti tal com ho he escrit, ab l'ortografía de la Real Academia de Bones Lletres, qu'es la tradicional; el Folklore no n'ha de comportar d'altra.»*

Ho agraïm doblement, perquè aqueixa gentilesa ens dóna peu per a retre públic homenatge de la nostra admiració al senyor R. Serra i Pagès, el mestre de Folklore a Catalunya, el primer que vint-i-set anys enrera professà l'assignatura de Folklore a la Societat Econòmica d'Amics del País, dins els ensenyaments donats al Programa de l'Escola d'Institutrius i altres carreres per a la Dona, d'on en sortiren excel·lents deixebles, que ben bé honoren al mestre, car hi ha les folkloristes que es diuen Sara Llorens de Serra, Maria Baldó de Torres, Gràcia Bassa de Llorens, Adelaida Ferré de Ruiz-Narváez, per no esmentar-ne sinó unes quantes del brillant estol que formen les fortes dones que avui figuren avantatjosament en el camp literari, en el professorat i en el conreu de diverses disciplines; totes les quals, en ocasió de complir-se el cinquantenari del senyor Serra i Pagès com a professor, li reteren homenatge estampant un interessantíssim volum titulat *Alguns escrits...*, fent-lo precedir d'un pòrtic de la senyora Sara Llorens de Serra, on es dóna compte de l'enorme tasca realitzada per l'incansable professor que ha donat cursos de Folklore a moltes corporacions.

Allí es donaven notabilíssims escrits del senyor Serra i Pagès, mostra de la seva activitat i forta preparació folklòrica; avui aqueix homenatge té una segona part complementària, i consistirà en la remesa d'un àlbum, signat no solament per les seves deixebles, sinó pels molts admiradors amb què compta per tot arreu, l'abast del qual assenyalarem quan es doni per acabat i es lliuri al destinatari.

Aquest títul sembla una mica extrany, si 's calcula que s'han publicat a milers de volums sobre materia folklòrica, que hi ha varies empreses editorials dedicades exclusivament al tradicionisme y que no són pas pochs els periòdichs qu'hi estan consagrats.

Però una cosa es conèxer bé molts fets folklòrichs y l'altra tenirne una noció exacta de la totalitat.

Per uns, Folklore es tot lo tradicional; per altres es sols lo pertanyent al poble baix; n'hi ha que 'l concreten a tot lo manifestat mitjançant la paraula, que ve perpetuantse de pares a fills, y fins alguns el consideren com l'Etnografía dels pobles civilisats, reservant dit nom per la descripció dels pobles salvatges.

Aquesta imprecisió, molt comprensible tractantse d'una doctrina totjust batejada en 1846, ja 's dexa veure examinant els diferents noms qu'ha rebuts : Demología, Demopsicología, Demotecnografía, Demopsiquia, Demopedia, Demosofía, Demòtica, Tradicionisme, Ciencia dèmica, Laografía (a Grecia), Volkskunde y Volkslehre (a Alemanya), prescindint d'altres termes que no 'n donen idea més que fragmentariament, com es ara : Literatura popular, Mitografía o Lletres populars y dels que sorprenen per l'ambigüitat, com : Gay saber y *Ouï-dire* (a França).

Del sentit de «Literatura oral», d'En Merton, al d'«estudi de la vida moral y material dels pobles», d'En Pitré, hi va un món de diferencia.

Creyèm que Folklore es l'estudi dels elements tradicionals en la vida dels pobles; es a dir : elements autòctons y assimilats, transmesos per tradició.

Y actualment se sol considerar l'Etnografía com l'estudi del home primitiu. Però sembla qu'en realitat, tot els pobles cauen baix el domini de dita ciencia; perquè si'ls civilisats s'han apartat molt del tipo primitiu per les barreges successives de sanch y de varies civilisacions, presenten certs caràcters físichs, enrahonen determinades llengües y tenen aptituts diverses. Per

* No tenim cap inconvenient a donar aqueix treball amb l'ortografia en què ha estat escrit. El mateix farem amb tots els col·laboradors que així ho demanin, i amb això resta contestat un atent anònim que ens remeten uns senyors en el qual ens demanen quina ortografia seguirem, si la «bella ortografia tradicional» o la que seguien «los grans mestres del folklore, en Marian Aguiló, en Milà i Fontanals i Mn. Jacint (sic) Verdaguer».

© Biblioteca Nacional de España

altra part, si's circunscrivía l'estudi als caràcters genuinament originaris, no's trobaría cap poble actual que presentés l'estat absolut de puresa.

Per axò tal vegada lo que ve a determinar substancialment la diferenciació entre Etnografía y Folklore es el caràcter d'actualitat o retrospectivitat (en quant les manifestacions actuals procedexen d'èpoques anteriors), com passa ab l'Arquitectura y l'Arqueología, la Geografía natural y la Geología, la Lingüística y la Filología, etc.

Ja 's compendrà, per tant, qu'aquí 's considera a tot el poble y no pas al baix solament. La cançó de *La Dama d'Aragó*, la llegenda del *Comte l'Arnau*, el ball *La morisca de Gerri*, el joch *La conversa del rey moro*, entre mil especies folklòriques que podrien citarse, no són pas obres vulgars, sino excelses, que corresponen en l'ordre material a una tècnica innata, com suposa en les terres de parla catalana la construcció de parets seques y d'edificacions rudimentaries especials, com els talayots, navetes, forns, cabanes y altres ab volta; les embarcacions finíssimes que 's construíen a Blanes, Sant Feliu, etc., cèlebres per lo marineres qu'eren; les puntes al coxí de la costa, Arbós, etc., que semblen labors madrepòriques y altres que podrien citarse, com certs treballs en vidre, joyes, ceràmica, ferros y fins alguns objectes de fusta «musicats», que'ls pastors van fent a punta de ganivet, tot passant les hores mortes.

Tots els individuos formen el Poble; donchs tothom es poble, tant si s'es rich com si s'es pobre. Ara, que, naturalment, d'acort ab els medis de subsistencia y les ocupacions habituals, la gent viu segons el confort modern, allunyat més o menys de la tradició, o segons les normes de la metexa, arrelades de quissab el temps. Entre un pagès, un adoba-cocis, un pastor i un pescador que porten a poca diferencia la vida de molts sigles endarrera, o un periodista, un fabricant, un jugador de «foot-ball» y un gran rendista «sportman» ab auto, palco al Liceu y assistent constant als «five o'clok tea», hi ha una inmensa distancia. Però es un error, el creure qu'hi pugui haver ningú que's substregui enterament a la tradició.

L'enquadrament general dels fets d'ordre folklòrich sol tenir el defecte de no compendren més qu'una part, de presentar els grups deslligats y de referirse massa a l'observació de les tribus primitives.

Per fersen càrrech, van a continuació diferents esquemes de les divisions generals del Folklore:

R. F. Kaindl : «Die Volkskunde», 1903.

I Nens. II Xicots. III Prometatge y casament IV Matrimoni, familia. V Mort, honres fúnebres. VI Casa. VII Població. VIII Intuició jurídica. IX Economía y industries domèstiques. X Creencies y poesía populars. XI Medecina popular. XII Aliment, vestit y antigua manera de viure. XIII Noms y llengua. XIV Baix Folklore.

Catàlech del Museu folklòrich d'Anvers.

I Casa. II Familia y vida familiar. III Professions y oficis. IV Vida social. V Vida administrativa y judicial. VI Vida religiosa. VII Magia. VIII Ciencies. IX Literatura. X Música. XI Teatre. XII Art.

Paul Sébillot : «Le Folklore», 1913.

I Literatura oral. II Etnografía tradicional (El món físich y animat). III Sociología etnogràfica (Alimentació. Construcció y industria. Relacions dels homes entre ells. Estètica. Diversions).

Manual de la Folklore Society de Londres («The handbook of Folklore»), revisat y aumentat per Na Carlota S. Burne, segona edició, de 1914.

I Creencia y observancia (terra y cel, món vegetal, món animal, sers humans, objectes fets per l'home, l'ànima y l'altra vida, sers sobrehumans, pressagis y endevinacions, magia, y malalties y medecina popular). II Costums (Institucions polítiques y socials, ritos de la vida individual, ocupacions y industries, festes calendaries y demés, jochs, y sports y diversions). III Narracions, cançons y dites (histories, cançons y balades, proverbis y endevinalles, y formuletes y dites).

Hoffmann-Krayer, segons sa Bibliografía folklòrica anyal (Basilea, 1917 a 1919), conforme al resum qu'en fa A. van Gennep, en sa obra «Le Folklore».

I Poble. II Construccions. III Objectes. IV Senyals (de propietat). V Les Tècniques y l'Art popular. VI Psicología del Poble. VII Vestir y sos elements. VIII Aliments y begudes. IX Costums. X Dret popular. XI Creencies. XII Medecina popular. XIII Generalitats sobre la literatura popular. XIV Poesía popular (cançons, música, balls, etcètera). XV Narracions (rondalles, llegendes, etc.). XVI Teatre popular. XVII Calendaris, almanachs, etc. XVIII Llenguatge popular (endevinalles, proverbis, argot, etcètera). XIX Noms (de localitat, de casa, d'animals, plantes, astres, etc.).

© Biblioteca Nacional de España

Cels Gomis, en la classificació que va establir en l'«Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa», n.° VI, març de 1912, pl.s 82 a 89, article «Folklore».

I Tradicions (mitològiques, religioses, històriques, locals). II Sers fabulosos. III Ciencies ocultes. IV Ciencies naturals (Astronomía, Meteorología, Zoología, Botànica, Mineralogía). V Agricultura. VI Medecina. VII Geografía. VIII Particularitats de llenguatge. IX Costums (religioses, socials, privades). X Jochs (de l'infantesa, d'adults). XI Rondalles. XII Embarbossaments. XIII. Endevinalles. XIV Oracions. XV Música y Poesía (cançons, dances). XVI Aforística general. XVII Preocupacions.

Es llògich que cada folklorista s'hagi arreglat la classificació segons sa manera especial de veure les coses. El nostre arxiu y els cursos de Folklore que venim donant, estan disposats d'acort ab la següent divisió:

Demofilología (Literatura oral).

I Novel-lística : Mito. Llegenda. Rondalla. Faula. Exemple moral. Acudit. Anècdota.

II Paremiología : Refran. Adagi. Proverbi (Màxima. Axioma. Aforisme. Principi). Dites tòpica y històrica. Frase proverbial.

III Enigmística : Endevinalla. Pregunta. Problema. Enganyall. Altres jochs d'esperit que s'en deriven. (Palindrom, «calembour», geroglífich, etc.) Falses endevinalles.

IV Miscelànea fraseològica : Fòrmules mnemotècniques. Id. ortofòniques. Estirabots y mimologismes Eufemismes. Imprecacions y malediccions. Frases fetes, etc.

V Cançonística : Cançonetes. Cançons rítmiques y melòdiques. Elements musicals : crits y tocates.

VI Eucologística : Oració. Exarm. Breus. Encortament. Conjur. Oracionetes. Parodies d'oracions.

Etología (Costums).

I Necessitats físiques : Aliment, vestit, habitació.

II Etapes de la vida : Naxensa, infantesa, jovenesa, casament, virior, vellor, malaltía, mort.

II *a)* Jochs, joguines y entreteniments.

II *b)* Balls, comparses y representacions.

III Festes calendaries.

IV Costums corporatives. (Entitats públiques y privades).

V Costums jurídiques.

VI Costums econòmiques (Minería, explotació forestal, caça, pesca, ramadería, agricultura, industria y comerç).

VII Costums de la gent de mal viure.

VIII Art popular.

Pistología (Creences y supersticions).

I Creences sagrades : Dogmàtiques (demonología, angeología), bíbliques, hagiogràfiques.

II Profanes : Astronomía, Meteorología, Geografía, Biología, Historia, Medecina, Agricultura. Industries tradicionals.

III Supersticions : Magia (Sortilegis, maleficis. Encantats. Licantropía. Alquimia).

IV Id. Pneumatología (genis dels diversos elements).

V Id. Persones dotades de poder extraordinari : Bruxes, saludadors y curadors de gracia, encortadors. Gegants, nanos.

VI Arts endevinatories : Astrología, Cábala, Oniromancia, Quiromancia, Rabdomancia. Cartomancia. Reminiscencies d'altres arts.

VII Fenòmens psíquichs : Fets que 's relacionen ab l'anomenada Metapsíquica (Criptestesia, telekinesia, ectoplasmia), y ab el psiquisme inferior (Hipnotisme, Automatisme motor, Sonambulisme, Catalepsia).

VIII Pràctiques usuals (Averanys, abstencions, prohibicions, consecució de desitjos). Crims per superstició.

Qualsevol classificació es bona, mentres agrupi tots els elements propis del Folklore, y no ha pas de fer por si algun cop s'invadexen altres terrenys. La Meteorología té molts punts de contacte ab l'Astronomía; l'Agricultura, ab la Química, l'Historia natural, la Tecnología, etc.; la Geografía, ab la Geología, la Biología, l'Etnografía, la Política y moltes altres disciplines, y, no obstant, no 's podría pas posar en dubte que tenen llurs característiques propies.

En lo que cal posarse, donchs, d'acort, es en el concepte exacte del Folklore, que desde 'l moment se presenta com a descripció dels fets tradicionals (Demografía, hauría de ser tal volta); y com a alta discussió dels metexos per averiguarne 'l significat, els origens y 'l successiu desenrotllo qu'han anat tenint, probablement li escauría bé 'l nom de Demología.

L'agrupament general y els detalls corresponents per establirne la classificació clara y integral, vindran després per ells metexos.

R. Serra y Pagès

© Biblioteca Nacional de España

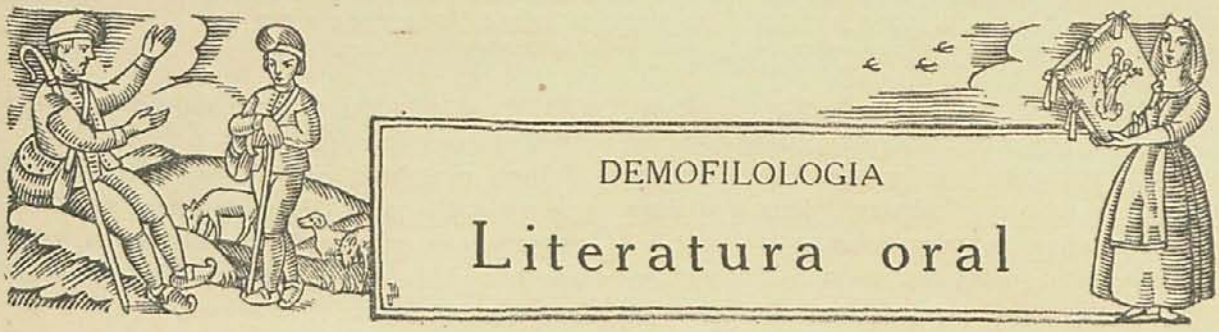

DEMOFILOLOGIA

Literatura oral

SANT JOAN, BON SANT

Algun dia sortirà un amant del folklore català a fer un estudi sobre la devoció del poble, millor dit, de la *pleu*, com deien els nostres passats. Qui pretingui conèixer l'ànima catalana haurà d'esbrinar el per què de certes preferències a tals o tals imatges, a tals o tals santuaris, a tals o tals muntanyes; les causes o motius que hagi pogut tenir el poble a distribuir com ho ha fet, els privilegis, dons i prerrogatives celestials entre els sants i santes, a la faisó que ho faria dels plets i querelles el més escrupulós i equitatiu oficial de secretaria curialesca : aquest es cuidarà dels trons; aquest altre, de l'aigua; aqueix d'ací, del foc; el d'allà enllà, de les ventades; el d'aquí, de les caigudes; el d'aquí ençà, del mal de la ràbia; el d'ací d'açà, de les trencadures...

És clar que el poble català, per ésser com és fondament catòlic, està convençut que *es fa tot el que Déu vol*, perquè *quan Déu no vol, els sants no poden*; però també sap que *boca que no parla, Déu no la ou*, i que *molts amens arriben al cel.*

Dic tot això per tal d'indicar un camí de profit als estudiosos folkloristes catalans, no pas perquè ara com ara jo pretengui passar davant de tots. Res d'això : el meu objecte, avui per avui, és un altre, que si no s'ensopega a ésser l'indicat, s'hi crema bastant : vull parlar de la devoció popular a sant Joan, però al sant Joan de la pleu, al sant Joan de juny.

El precursor del Messies és ben popular a la nostra terra : el poble ho canta bé prou:

«El dia de Sant Joan — és diada d'alegria;
fan festa los cristians — i els moros de Moreria.»

Mes, heus ací com resulta que s'ha desviat un xic la devoció popular : segons el calendari, ja no és certa la dita de la cançó en ço que es refereix als cristians. Què? Que Sant Joan no porta festa? Sant Joan porta més que festa: porta sort, porta la bona ventura. I si és veritat la referta que diu «Bon sant, bona vigília», a fe a fe que la revetlla de Sant Joan gairebé fa la pols a la de Nadal.

Qui podrà negar, doncs, la dita de «Sant Joan, bon sant»?

Ningú no la negarà, ben segur. El que potser no hagin vist gaires és que tant de Sant Joan no vol dir pas tot devoció al gloriós sant del be. Veiem-ho:

En el *Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda, es llegeix:

«Si vols haver bé i no dan
per advocat té sent Joan;
totes coses per ell se fan
en esta vida.»

Els dos primers versos són màxima i consell dirigits a tots.

La veritat, dec confessar-ho, que per molt temps se m'havia presentat tenebrós i obscur aquest passatge de l'Abdelà; perquè jo em preguntava : Què té a veure sant Joan amb totes les coses d'aquesta vida (on tantes n'hi ha de detestables!), que els altres sants del cel no hi puguin tenir una bona part? D'on li haurà vingut al benaventurat sant Joan aquest tan absolut privilegi o monopoli de gràcies del bé i del mal?

Doncs ara ja ho sé (o em penso saber-ho, que no és pas tot u). Això que al primer cop d'ull sembla una exclusiva, no n'és cap : és només un joc de mots.

Els castellans tenien un joc de mots per l'istil. Antigament deien : «*De las aves, la mejor es ave de tuyo*». És clar que *have* estaria millor ortogràficament, perquè aquesta *ave* de preferència és verb i no substantiu.

© Biblioteca Nacional de España

El nostre cas encara és més clar : «jo-ha'n», com si digués : «jo en tinc». Equivaldria, doncs, a dir : Si vols conseguir bé i no dissort, fes per manera de tenir per advocat (deixa't d'altres sants i santes) «a sant jo els tinc».

Jo els tinc o jo en tinc, de què? Les vuit estrofes anteriors del mateix Abdelà ho diuen bé prou clar : diners, diners, diners. Totes vuit estrofes comencen amb la mateixa paraula màgica.

Em penso que aquest equívoc no és pas original d'en Turmeda, però encara que ho fos, què! El nostre clàssic frare de Poblet ja donaria a la parèmia una velledat respectable. Hem de creure, tanmateix, que devia recollir-la de la pleu, com tantes n'hi ha en aquest tresor vivent del nostre folklore.

La dita «Sant Jo-ha'n, bon sant», després de l'altra frase «Sant Pere, bon home», és del més suggestiu que s'ha dit i escrit sobre la matèria. A aquest sant tan bo i tan poderós atribueix l'Abdelà el privilegi de fer i de desfer totes les coses en aquesta vida.

Però recordant, sens dubte, l'altre aforisme que parla del qui vol ésser ric massa aviat o «en un any», que en castellà revellit també remembraven amb la dita de *«rico o pinjado»*, diu en Turmeda tot seguit:

> «Tant com pots vulles esquivar
> de maljust diners aplegar.»

Com si ens avisés dient-nos : «Ei! Sant Jo-ha'n és un bon i poderós sant, mentre no siguen de maljust.»

S'hauria de rectificar, doncs, la frase proverbial, dient:

> «Sant Pere, bon home;
> sant Jo-ha'n, bon sant,
> si han vingut de bon just.»

SEBASTIÀ FARNÉS

LA VIRGEN DE LA CARRODILLA

«Fa un monton de centurias
que en Estadilla,
ñay una Moreneta
qu'un Fillo cria.
Aunqu'e casada, e Virgen,
ya se conoce,
que de virtuz l'arroixa
Dios día y noche.
La chen d'allí la quiere
mas qu'a una mare,
por ser tan falaguera
quan van a hablâle.
Jo de chiguerrin ye iba,
y Ella me daba
d'aquellas tetadetas
qu'engordan l'alma.
Y de gran, ¡quantas veces
ventme amargado
m'ha tornau con dulzura
a untâ 'ls llabios.
Res millô no s'encontra
corrent pel mundo;
los honors y grandezas
son bardo y fumo.
Ella vive en la Sierra,
y pa puyaye,
da pllumas al qu'estima
pa î pel aire.
A yo una palometa
dintro del pecho
m'ha ficau, qu'a menudo

© Biblioteca Nacional de España

va y le da un beso.
Cada vez que l'envío
la palometa
(qu'e quan chemeco u plloro)
torna y m'alegra.
Tamben m'ha posau ales
al pensamiento:
per això volo tanto
quan volâ quiero.
Pa si un caso e celosa
la Moreneta,
quan cortejo atras Vírgens
m'acordo d'Ella.
Trocez del alma mía
yo la regalo,
y sé que me los guarda
dintro d'un carro.*
Si puedo î a su casa
per la costera,
puyo con alegria,
baixo con pena.
Como vive tan alta
no toz ye puyan,
que sen los tozals aspros
los peus se punxan.
Bendita seigas casa
d'ixa Morena,
tan fuerte, sin castillos
ni centinelas.
No toz los qu'hi allegan
son recibidos,
qu'Ella xey qu'hi va majo
per fora y dintro.
Yo nada le demando,
perqu'e tan sabia,
que me da y endevina
lo que me falta.
Quan va morí mi mare
bien me lo diba:
«de tu queda encargado
la Carrodilla.»

Recollida a Estadilla, per mossèn ANTON NAVARRO.

ELS ANTICS MONUMENTS LITERARIS A PINEDA

Avui que als habitants d'aquesta petita vila se'ns obren per primera vegada les portes del Temple del Llibre, avui que comença l'era en què a l'indiferent li serà oferta la temptació de l'estudi i a l'assedegat el bibli assadollament, avui que comencem a tenir al senzill abast de la nostra mà les joies mundials de la literatura escrita, just és que dediquem un record a aquells intel·ligents (encara que en la seva major part analfabets) que han fet possible a Pineda l'existència i coneixement d'una pila de pàgines dels monuments literaris de cinc, deu, vint, vint-i-cinc i més de trenta segles endarrera.

En efecte, a l'arxiu vivent de la nostra literatura oral, adquirit i conservat a través de les centúries per una cadena de pinedencs anònims —que pogueren estar mancats de mitjans d'ilustració, però no d'una fantasia extra-local ni d'un esperit àvid d'universalització —, tenim llegendes, tenim rondalles que semblen talment copiades suara del contingut d'eixes obres clàssiques.

Per a donar-ne una idea, esmentarem de cada obra tan sols un dels fragments existents a la nostra Novel·lística popular.

Del *Partinobles*, la rondalla «El príncep i l'Encantada»; de *Recull d'eximplis e miracles, gestes e faules e altres ligendes ordenades per A-B-C*, l'exemple moral «El del ruc»; de *La filla de l'emperador Constantí* (segle XV), la rondalla «La Parracot»; del *Libro de los enxemplos*, l'exemple moral «Tal faràs, tal trobaràs»; de *El Conde de Lucanor* (segle XIV), un episodi de la rondalla «No deixis la carretera per la drecera»; de les *Facècies de Poggio* (segle XV), la narració humorística «Els tres etxebuiros»; del *Decameron* (segle XIV), la rondalla «La noia disfressada»; de *Gesta romanorum* (igualment del XIV), la rondalla «Els tres consells»; de la *Llegenda Daurada*, d'En Voragine (del XIII), un episodi de «L'estel del dia»; del *Dolopathos* (segle XIII), la rondalla «L'ocell que parla»; d'*Els Nibelungs*, mants

* La Verge de la Carrodilla va aparèixer asseguda en un carro.

© Biblioteca Nacional de España

episodis de «L'Encantada»; de l'epopeia finlandesa, *El Kalewala*, part de la rondalla meravellosa «En Pere de la Màgica»; dels *Eddes* (els poemes mitològics dels antics escandinaus), el mite de la Poesia, que hem descobert íntegre, amb la joia consegüent, en el tresor de la nostra Rondallística. Del *Batracomiomaquia*, l'apòleg «Els bous i les abelles»; de l'*Odissea*, el conegut episodi del cíclop en «En Pere Valent»; de les *Faules Isòpiques*, l'apòleg «La guilla i el galàpat»; i de *Les Metamòrfosis*, d'Apuley, la rondalla d'«En Pere pescador».

Passem ara als llibres de l'Orient. Del *Kathâ-Sarit-Sâgara* (el recull de la XIII centúria fet per En Somadeva de Caxemira), el tema de «La cambra tancada»; de les *Mil i una nits*, la rondalla «Els dos germans i els lladres»; del llibre kalmuk *Siddhi-Kür*, la rondalla «L'ase que feia diners»; del tartre *Mil i un quarts d'hora*, la narració «El noi pilot»; del persa *Bakhtiar-Nameh* (segle XIV), part de la d'«En Fidel»; del *Tripitaka* de Tokio (compilat l'any 516), la rondalla «La favera»; del *Tripitaka* xinesc, l'apòleg «La lluna al pou»; del *Thoudama-Sâri-Dammazat* (el recull tan popular a Birmània i en certa manera il·lustrador popular des de molts segles del *Codi de Manú*), la llegenda «Les noies-colometes»; del *Sendabad*, un episodi d'«El Rei»; del drama búdic sànscrit *Nâgânanda* (segle VII), la llegenda «La Serpent»; d'un altre drama sànscrit, *Vikramorvaci* (aquest del segle II, probablement), la llegenda de «La goja casada»; de l'*Hitopadesa*, llibre d'instrucció (sànscrit), l'exemple moral «Cal vigilar»; del *Pantxa-Tantra* (l'antic llibre indi, del qual ja en el segle VI Cosroes Nurshivan, rei de Pèrsia, va fer-ne fer una traducció pèlvia), l'apòleg «La serp malagraïda»; de la bella epopeia sànscrita *Mahâbhârata* (no sols anterior a l'era cristiana, sinó, segons cèlebres indianistes, al segle VI abans J. C.), la narració «Els nois, els cavalls i els gossos del mateix dia»; i de l'altra poema èpic *Ramayana* (anterior, segons sembla, al *Mahâbhârata*), la rondalla «Els tres germans iguals». I per últim, i remuntant-nos a més de tres mil anys, del conte *Els dos germans*, trobat en un papirus dins una tomba egípcia, i escrit (segons es creu pel fill de Menephtah, el Faraó de l'Exod) el XIV^è^ segle abans de la nostra era, en conservem un petit fragment en la nostra rondalla *Blancaflor*.

Hagin estat o no directament alguna hora extretes de les obres citades les narracions de la nostra Novel·lística popular, és evident que tenen unes i altres la mateixa filiació. I com que molts de dits llibres clàssics ja foren en aquells reculats temps obres folklòriques, és a dir, reculls de mites primitius transformats ja en boca del poble en sentències morals o en faules divinals, és de suposar que les rondalles que no emanen directament de dits monuments escrits, han estat pouades anteriorment en els mateixos desconeguts pous orientals que ells.

Llurs títols de noblesa, doncs, tenen idèntic valor.

* * *

Profundament emocionats avui — com a fervorosos creients que som en el Llibre —, mentre saludem amb riallera esperança la Biblioteca que naix, saludem també amb venerível acatament la *Biblioteca* de la *Paraula Viva*, que hi ha existit sempre.

Cap enamorat del Llibre deixarà de compendre aquesta nostra doble efusió.

SARA LLORENS DE SERRA

(Parlament llegit a l'acte d'inaugurar-se la Biblioteca Popular.)

© Biblioteca Nacional de España

GOIGS EN LLOANÇA
DEL SACRATÍSSIM NOM DE JESÚS

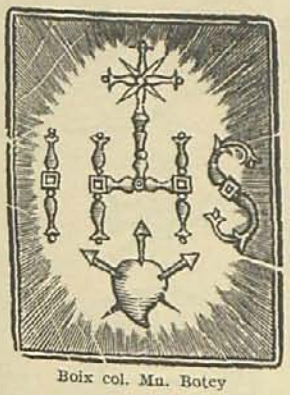

Boix col. Mn. Botey

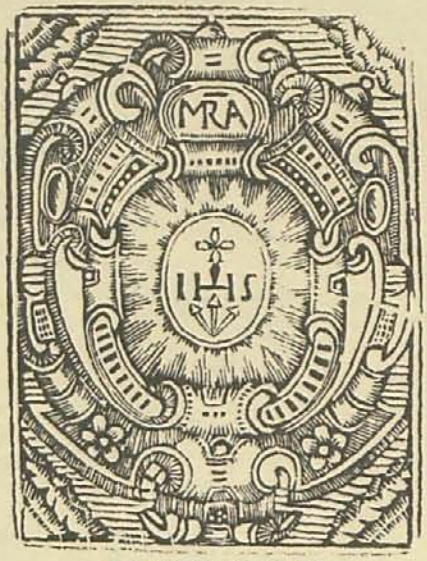

Boix col. Miquel i Planas

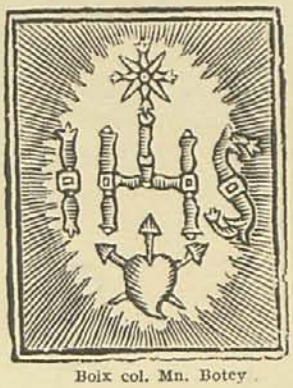

Boix col. Mn. Botey

Alabem sens may parar
A Jesús fill de Maria,
Que, per cert, nos pot trobar
Nom de major alegria.
Tots los Sants y tots los Angels
Estan ab gran reverència,
Juntament ab los Archangels,
Devant la vostra presència,
Alabant sens may parar
A Jesús fill de Maria, etc.
Los Dimonis en lo Infern
Estant tremolant de por
Ohint aquest Nom etern
Del bon Jesús Salvador,
Y no dexan de alabar
A Jesús fill de Maria, etc.
Tots los que estam en la terra
Peleant ab gran porfia,
En esta tant cruel guerra,
Que tenim de cada dia,
Nons cansem de reclamar
A Jesús fill de Maria, etc.
No hi ha pas armas, que espanten
Tant lo cor del enemich,
Ni forsas quel desbaraten
Mes que aquest Sant Nom tant rich,
No cessem, donchs, de invocar
A Jesús fill de Maria, etc.
No hi ha mel tant saborosa
Com lo nom de Jesu-Christ,
Ni cap cançó tant gustosa
Per un home, que està trist;
Com es ohir y alabar
A Jesús fill de Maria, etc.
Ni hi ha altra cosa, que anime
Tant lo cor del pecador,
Com lo Nom de tanta estima
Del bon Jesús Salvador,
Crehent lo pot perdonar
Jesu-Christ fill de Maria, etc.
O Nom sobre tots los Noms
Sens Vós ningú es pot salvar,
A Vós invoca tothom
Favor nos vullau donar,
Perquè pugam arribar
A Vós bon fill de Maria, etc,

TORNADA

Alabem tots ab fervor,
Sens parar, de nit y dia,
A nostre bon Redemptor,
Jesu-Christ fill de Maria.

℣. *Sit Nomen Domini Jesu benedictum.* ℟. *Ex hoc nunc, et usque in sæculum.*

OREMUS. — *Deus, qui Unigenitum Filium tuum constituisti humani generis Salvatorem, et Jesum vocari jussisti : concede propitius; ut cujus Sanctum Nomen veneramur in terris, ejus quoque aspectu perfruamur in cœlis. Per eundem Dominum, Ec.* ℟. Amen.

AMB SOLEMNITAT.—ENTRADA

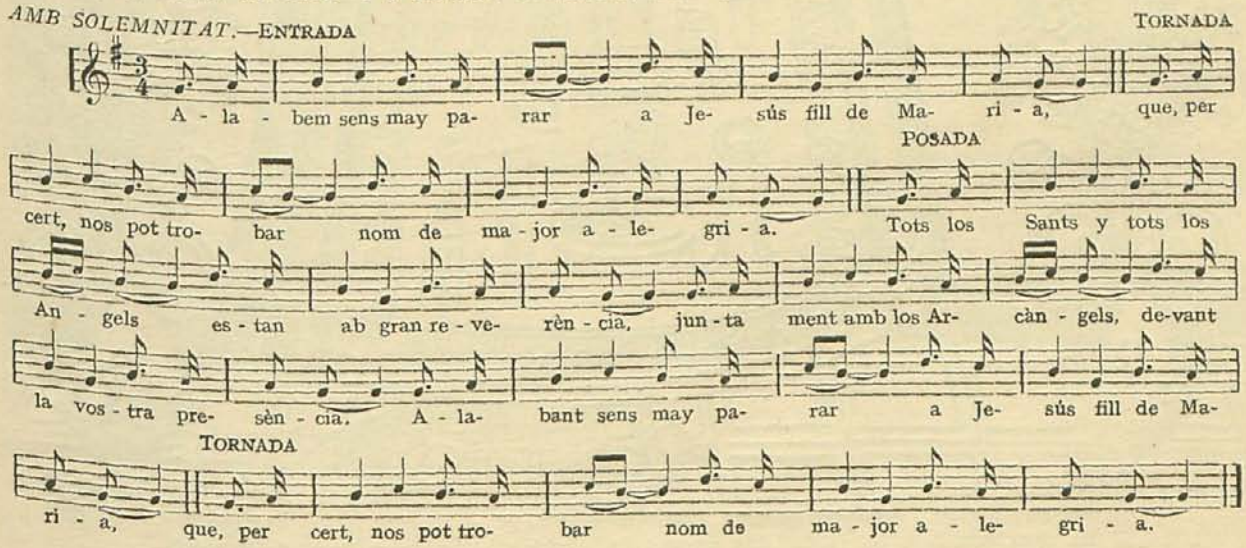

© Biblioteca Nacional de España

El Dolcíssim Nom de Jesús (Boix original de la col·lecció d'en Josep Roca, de Manresa)

© Biblioteca Nacional de España

JOCS DE PARAULES

El poble, amb el seu fecund esperit creador, ha resolt, a la seva manera, sempre senzilla i molt sovint enginyosa, quasi bé tots els problemes que se li han presentat dintre el transcurs de la seva vida, igualment senzilla i també molt sovint enginyosa. En quasi totes les ciències, i d'una manera molt especial les que estudien la Natura en tots els seus aspectes, el poble rústec s'ha avesat a la ciència, i els primers savis que han volgut donar un caient erudit als seus estudis han hagut de consultar en els seus ciments l'humil camperol, l'enginyós pescador, el solitari pastor, perquè els contessin, a llur manera, les condicions de vida de les plantes, els fenòmens de l'atmosfera, els costums de les bestioles i totes altres dades naturals ignorades encara pel científic i que l'home humil ja tenia olvidades, moltes de les quals havia condensat en un savi proverbi i d'altres havia rodejat de fantàstica superstició, que, si bé un xic quimèrica, no deixava d'encloure un fons de veritat. El poble, doncs, en tots els problemes de la vida, s'ha avançat a l'home de ciència.

Un seriós afer que durant el segle passat ha preocupat també seriosament els psicòlegs, és la manera de combatre el tartamudisme i farfallisme, o sigui els defectes de pronunciació, els quals en gairebé tots els casos són produïts no per un defecte orgànic, sinó per un vici contret d'infants en la manera de dir i de recitar les paraules. Aquest problema, que ha ocupat l'atenció dels savis des de fa poc temps, ja fa molts segles que el poble el té resolt. Segons ens conta la Història, visqué, molts anys abans de Jesucrist, un famós orador grec, anomenat Demòstenes; aquest gran mestre de la paraula sentia una gran vocació per a l'oratòria, però era tartamut; es va proposar de corregir el seu defecte, i ho va aconseguir. Es posà una pedra a la boca i no parà de parlar i d'esforçar-se fins a arribar a pronunciar amb tota perfecció i justesa les paraules que ell considerava de més revessa dicció en la parla grega; i continuà el seu exercici fins a arribar a tenir una pronúncia tan perfecta com el millor parlador de la Grècia en la seva època. La mateixa solució que en Demòstenes, el qual, junt amb el romà Ciceró, són tinguts per la Història com els primers oradors universals, va donar el poble al problema de la pronunciació, i creà un seguit de gracioses frases, en les quals són combinades diverses paraules que contenen un conjunt de pronunciació difícil si es diuen amb tota rapidesa, condició que sempre és exigida quan es tracta de donar a aquestes formes lingüístiques el veritable valor per al qual han estat creades. La fórmula en el fons va ésser igual que l'emprada per Demòstenes, car la reunió de paraules de caire molt semblant i de fonètica revesa i ravenxinada, ve a tenir el mateix valor que posar-se una pedra a la boca per a mirar de vèncer la paraula amb la mateixa suavitat i perfecció que si es parlés en els termes més planers i naturals.

Antigament, quan la vida era més popular que avui, les mares posaven un gran compte a procurar que llurs fillets tinguessin una bona facilitat de pronunciació, i de petitets, quan es més fàcil de contraure vicis que després de grans no es poden esmenar, cuidaven d'ensenyar-los, per grau de dificultat, tantes fórmules de revés llenguatge com sabien, amb el propòsit que adquirissin una bona facilitar a girar la llengua i s'avinguessin a pronunciar tota mena de paraules sense enfarfalls ni embuts. Quan els infants eren molts, ells mateixos es disputaven qui fóra el que millor i més de pressa sabria ben dir un embarbussament, i la mare solia premiar el que primer els aprenia de pronunciar bé. El premi a pagès solia consistir a donar a l'infant aplicat una llesca de pa blanc, que anys enrera constituïa una lleminadura infantil.

Aquestes fórmules lingüístiques són de domini internacional i es troben a totes les llengües. En català les anomenem *embarbussaments, empatolls, embarassa llengües* i *entrebancs de llengua.* El seu terme científic és el de fórmules ortofòniques, això és, de fonètica recta o perfecte. Presenten diversos aspectes; el més senzill sota el seu punt de vista ortofònic, però el més graciós i de major enginy sota el punt de vista del seu

© Biblioteca Nacional de España

conjunt, són aquelles frases en les quals una sola paraula té sentits diferents, això és, un terme homònim, i enclou tota la gràcia i tota la clau de la fórmula; per exemple:

«En cap cap cap el que cap en aquest cap.»

«" — Senyora, vinc de part de la senyora a veure si la senyora s'enyora." — " Senyora, digui a la senyora que la senyora no s'enyora."»

«El que roba una arrova de roba, no roba l'arrova, que roba la roba.»

«El senyor Fet ha fet un fet; si el senyor Fet no hagués fet el fet que ha fet, no passaria el que passa al senyor Fet per haver fet el fet que ha fet.»

«M'han dit que tu has dit un dit que jo no he dit; el dit que tu has dit, jo no l'he dit, perquè si jo hagués dit que tu l'has dit, fóra ben dit per haver-lo dit jo.»

«Així és com tu dius, així com tu dius és; així com tu dius és, així tu dius com és.»

Aquestes fórmules fins ara exposades no són pas de les que tenen un caient més típic sota el seu punt de vista ortofònic, car totes elles són de relativa facilitat en la seva pronúncia, i es pot dir que quasi bé participen més d'enigma que d'embarbussament, car una bona part del seu fons radica en què no siguin compreses pel qui les escolta, que es fa un garbuix en sentir pronunciar tantes vegades una mateixa paraula, fins al punt que dóna la sensació que la frase no és coherent ni conté un argument.

Una altra fórmula d'embarbussament ja de pronúncia complicada, però de caire senzill en la seva construcció, és aquella en què la part difícil està enclosa en una sola paraula de la que amb els seus derivats se'n fa una frase. Per exemple:

«Una post arrossegadissa, amb el seu arrossegadissadoret, el que la desarrossegadissarà, un bon desarrossegadissador serà.»

«Un camatimó, ben encamatimonat, jo el desencamatimonaria, si estigués ben encamatimonat, i no l'encamatimonaria, si estigués desencamatimonat.»

«Si un enrajolador de rajoles enrajola amb rajoles desenrajolades, l'enrajolat es desenrajolará aviat, per haver estat enrajolat i desenrajolat tants cops, que quasi ni rajoles d'enrajolat desenrajolat semblaven.»

«Vaig anar a Constantinopla i al punt em varen constantinopolitanitzar, tant bé, que ara cap desconstantinopolitanitzador fóra prou per desconstantinopolitanitzar-me, encara que fos el primer desconstantinopolitanitzador de tots els desconstantinopolitanitzadors de Constantinopla.»

«Una guila enguilardenca, que qui la desenguilardencarà, un bon desenguirlencador serà; que la desenguilardenqui qui bon desenguirlencador sigui, que jo que desenguilardencar no sé, de desenguilardencar-la no provaré.»

«Un quinquer, ben enquinqueracolat, qui el desenquinqueracolarà, un bon desenquinqueracolador serà; jo el desenquinqueracolaré, perquè sé desenquinqueracolar molt bé.»

«Un llépol enllepolit, qui el desenllepolirà serà un bon desenllepolitzador; no el desenllepolitzaré jo, que no sóc bon desenllepolitzador.»

«A Madremanya madremanyegen amb un madremanyejador que tenen; ells amb madremanyejador i jo sense madremanyejador, a veure qui madremanyejarà millor!»

Com es veu, tota la dificultat de pronúncia està basada en un sol mot amb diversos derivats. Tots els exemples exposats tenen un sentit perfecte en la seva construcció sintàxica, si bé quasi tots han de moure's dintre un sentit semblant, car el reduït camp d'acció no dóna peu a grans arguments.

«Una cosa tant cosa, que el més fer desfedor d'aquella cosa no fóra capaç de descosar-la, per bon desfedor que fos d'aquella cosa.»

Aquesta mateixa forma es repeteix en totes les llengües, que no han pogut arbitrar altres mitjans ni elements per a donar construcció a una frase perfecte que els que també hem trobat en català.

La fórmula en què hi és usat el mot *Constantinoble* com a clau de la frase, es troba en totes les llengües europees, si bé sol dir-se que

«L'Arquebisbe de Constantinopla és el que constantinopolitza tan bé, que no hi ha qui sigui capaç de desfer la seva obra.»

En català no he trobat jo la fórmula de l'Arquebisbe.

Una altra fórmula també molt abundant és la de presentar un protagonista de la frase, generalment una bestiola o objecte, el qual reuneix un seguit de condicions que es procura que tinguin un acabament fonètic semblant:

«Una polla xica, pica, pollerica, camacurta i becarica, que va tenir set polls xics, pics, pollerics, camacurts i

© Biblioteca Nacional de España

becarics; si la polla no hagués estat xica, pica, pollarica, camacurta i becarica, no hauria tingut els set polls xics, pics, pollarics, camacurts i becarics.»

«Una cabra sedega, bedega, banyuda, banyega, peluda, pelada, va tenir un cabrit sedec, bedec, banyuc, banyec, pelut, pelat; si la cabra hagués estat sedega, bedega, banyuda, banyega, peluda, pelada, no hauria tingut el cabrit sedec, bedec, banyuc, banyec, pelat, pelut.»

«La clau d'un quinquiribidal, vegeu-la, toqueu-la, però no me la xinxoleu ni me la quinquibiridaleu, perquè si me la xinxoleu i me la quinquiribadaleu, ben xinxoladabadada i quinquirabadalada, jo, amb el xinxolador i el quinquiribalador, us ben rexinxoladaré i quinquibaladaré a vosaltres.»

«Un bastó que tot ho té, bon cara farà botê, bona lligadura, bona flucadura, bon cara farà botura, bon lligai bon flocai, bon cara fara botai.»

«Una vella seca, meca, cucurutxuda, sorda i cega, va tenir tres néts, secs, mecs, cucurutxuts, sords i cecs; ¿com s'ho havia de fer la vella seca, meca, cucurutxuda, sorda i cega, per no tenir els seus néts secs, mecs, cucurutxuts, sords i cecs, ja que els fills de la vella seca, meca, cucurutxuda, sorda i cega, en varen ser secs, mecs, cucurutxuts, sords i cecs?»

Un altre tipus de major mèrit i d'un més remarcable enginy és aquell en què s'hi fa combinació de diverses paraules de sentit ben diferent, però d'una fonètica un xic semblant, per estar els mots formats per diverses lletres iguals, ço que dóna als mots una apariència semblant. Aquesta mena de fórmules requereixen ja un major enginy en la seva combinació perquè la frase resulti coerent i tingui un argument i significat. Veiem-ne alguns exemples:

«Duc pa sec al sac, m'assec on sóc, i el suco amb suc.»

«Visc al bosc, i busco besc; i visc del besc que busco al bosc.»

«L'estiba que estova l'Esteve, ni és tova, ni és teva, ni estava a l'estiba.»

«Un pinxo va dir a en Panxo : " — Vols que et punxi amb un punxó?"; i el Panxo va dir al pinxo: " — Punxa'm, però a la panxa no."»

«Una boteta, tota rodoneta, té vi, vi té; té tap, tap té; té tap i tapó, tapó i tap té.»

«Teta tonta, tanta tinta tota t'unta! Tens, tu, tinta al tinter, Anton?»

«Qui un pam de capa parda compra, un pam de capa parda paga; qui un pam de capa parda ha comprat, un pam de capa parda ha pagat.»

«Al calaix del sastre hi ha retalls, retalls hi ha al calaix del sastre.»

«— Què fas aquí, Pepa?
— Pelo faves, Pau.
— Faves peles, Pepa?
— Pau, faves pelo.»

«Bota picota, pitota de bota; qui no dirà bota picota, pitota de bota, no veurà vi de la bota.»

«— Què fas aquí dalt, Fèlix?
— Pelo pesols.
— Pesols peles, Fèlix?»

«La perdiu diu a la guatlla:
— Què fas aquí, Guatlla?
— I què hi fas tu aquí, Perdiu? —
li diu la guatlla.»

«Un plat blanc, pla, ple de pebre negre n'era; un plat blanc, pla, ple de pebre negre està.»

«Al Marroc un marrec tira un roc i cau al rec, i un ric li va dir : " — Roc, no siguis ruc, que jo no ric."»

«Un tigre, dos tigres, tres tigres.»

«Com a ploure, plou, Pau; però plou poc.»

«La Basília d'en Bas es basta embastant el vestit del bast de la bèstia bastonera d'en Bas.»

«Un rus, que és ros, s'estava al ras sense fer res.»

«La nena nana porta la nina a la nona, si la nena no és nana no porta a la nona la nina.»

«En Pau, al peu del pou, s'ha fet mal amb el piu del poal al peu; si no hagués estat en Pau tan Pau, i no hagués anat al peu del pou, amb el piu del poal no s'hauria fet mal al peu.»

«Tinc una son, una gana i una set,
que ni dormo, ni menjo, ni bec;
si dormia, menjava i bevia,
la son, la gana i la set se'm passaria,
però com que ni dormo, ni menjo, ni bec,
no em fuig la son, la gana i la set.»

«En Garrigosa, carregat de garrons, rosega cigarros rebregats, regalats pels esguerrats de La Garriga, quan amb regadores reguen els graons de la grota cigarrera; rebreguen gorres grogues, i roseguen guimbarros i rosegons arrossegats pels tosos reguerots i regueres.»

«Amb gran rigor fan guerra els gripaus, quan guerrejan amb les granotes, reneguen i recaragolen ses garres i gargaritzen aiguarràs.»

«Mal garranyic garranyac et facin els ossos.»

Hi ha alguns tipus en què l'enginy pren ja un caire francament maliciós, i les paraules que formen la combina són d'una tal faisó, que si el

© Biblioteca Nacional de España

que prova de dir l'embarbussament amb tota rapidesa no sap jugar bé i amb agilitat la llengua, i per errada canvia l'ordre d'alguna lletra, involuntàriament diu alguna paraula de caient malsonant. Vet ací alguns exemples d'aquesta mena:

«De genollons, genollons, collia collia, de genollons, genollons, collia codonys; de genollades, codonyades, i amb els dits, codonys collits.»

«A l'hort del Senyor me n'entri, a l'entrar cotó collí, al redó collí cotó, i al sortir cotó collí.»

«Sota del pont n'hi ha una nina, que renta un davantal de cotolina, que la flor trau que la flor tria, que la flor tria que la flor trau.»

«Costa avall baixa un tupí, tupí xo, xo tupí; xo tupí, tupí xo; xo tupí, tupí xo.»

«Dalt de la muntanya de Sant Martí hi ha un cairal d'aigua i un cairal de vi, un cairal de vi i un cairal d'aigua.»

«Una vegada una vella passava per un terrat, amb un plat de filtri foltri foradat, i jo li dic : " — Vella, voleu que us filtri foltri aquest plat de filtri foltri foradat?"»

Un altre tipus potser no ja de joc de paraules ni embarbussaments, sinó d'enginy lingüístic, és aquell que té per objecte el que sia pronunciat, amb una precisió absoluta i fins amb una certa entonació i gràcia especial, sols característica de certs pobles i de certes gents, i que té per objecte no ja l'enginy d'enrevessament en la dicció, sinó la identificació de l'origen del qui ho pronuncia. No hi ha poble que no tingui algun mot o frase especialment dedicada a identificar els seus fills, la qual molt rarament és dita amb una absoluta exactitud pels qui no són fills del país, i que serveix com a mitjà d'identificació pels que es proposen fer-se passar per naturals del país sense ésser-ho.

Aquesta mena de fórmules són posades en pràctica des de temps molt llunyans, i se les coneix amb el nom de *xítgolep*, mot que en una llengua oriental significa *blat*. Segons una vella llegenda clàssica, en ocasió d'una gran guerra entre dos pobles orientals, un dels exèrcits va sofrir una grossa desfeta; els vencedors sentien un odi mortal pels vençuts, i es proposaren d'exterminar-los. Confosos els dos exèrcits en indestriable barreja, era difícil de distingir els uns dels altres, car els perdedors com a mitjà de salvament es vestiren amb robes dels vencedors morts en la brega. La igualtat de raça no permetia als guanyadors de distingir els seus dels altres. Un enginy fou trobat : el de la diversitat de llengua. Fou manat que tota la tropa, en confosa barreja d'uns i altres, passés per un estret reducte; al moment de passar-hi els guardadors d'enguera exigien al passant que pronunciés la paraula *xítgolep*, la qual era de difícil dicció per als vençuts, i tot aquell qui no la deia amb la perfecció exigida pels guardadors de la sortida de la gorja, era al moment assassinat sense compassió. Aquest fet, segurament llegendari, ha donat lloc a l'adaptació d'aquest terme, com a significatiu de paraula especial per a identificar els propis dels estranys.

Els catalans tenim el nostre *xítgolep*, prou generalment conegut, que diu:

«Setze jutges mengen fetge d'un penjat.»

També hi ha una llegenda que n'explica l'origen, la qual passo de llarg, car no és del cas de retreure-la. Els del Camp de Tarragona, que es vanten de pronunciar amb una gran precisió la lletra *v*, la qual cosa no fem els altres catalans, que igualem els sons de la *v* i de la *b*, tenen també el seu *xítgolep*, i proposen als no tarragonins que pronunciïn bé i de pressa les fórmules

«Venem vi de Valls, bo i barato.»

«"— Vicents, encara vens vi bo com abans?" "— Si, en Vicents encara ven vi bo com abans."»

Els mallorquins redueixen el seu *xítgolep* a una sola paraula, i sostenen que cap persona que no sia filla de l'illa daurada, per més anys que faci que hi visqui, no sabrà pronunciar, amb la precisió i el deix mallorquí, les paraules «tlot», «tsaim» i «juavert», de les quals ells es valen per a identificar els no mallorquins.

Un altre tipus ben curiós i no gaire abundant de joc de paraules o embarbussament és aquell que pren ja l'aspecte de rondalla, i que consisteix a afegir a darrera de cada substantiu dominant de cada oració uns mots fòssils, de pronúncia un xic revessa, sempre iguals en llur arrel, però canvien la terminació per a fer-la rimar amb l'acabament del substantiu a què van afegits. Els exemples ens donaran millor idea:

«Si n'hi havia tres germans colans, bufans, entrampolicans,

que varen agafar una llebreta coleta, bufeta, entrampoliqueta,

© Biblioteca Nacional de España

i la varen donar a la seva germana colana...
perquè els hi fes amb un guisat colat...,
i pensant-se menjar la llebreta coleta...
es varen menjar el senyor gat colat, bufat, entrampolicat,
i el conte és acabat.»

S'acostuma contar a la mainada quan insisteixen perquè se'ls conti una rondalla i el que ha de contar-la no en té ganes. Es diu tan de pressa com es pot, i, naturalment, sempre sols sobresurten els mots enravessats afegits al final de cada oració, de manera que el petit auditori acaba per no entendre res del sentit ni de l'argument de la rondalla que s'acaba al bo i millor.

Un altre tipus d'aquesta mena de rondalles, ja de més enginy i de més gràcia explicativa, és l'anomenada «dels Tres fadrins», la qual fa així:

«Si n'hi havia tres fadrins digodins, de la sala capotins, pimpoladins, tirolirolirolins, xiroxiroxirouxins, que anaven per un camí digodí, de la sala capotí, pimpoladí, tirolirolirolí, xiroxiroxironxí.
Varen caçar una llebre digodeva...
i van anar cap un hostal digodal...
Pregunten a l'hostalera digodera...:
— Escolteu, mestressa digodessa...
que ens voldrieu coure aquesta llebre digodeva...?
— Prou, els fadrins digodins...;
Us la couré amb un suquet digodet...
Quan ja se l'havien menjat, els pregunta l'hostalera digodera...:
— Què tal, fadrins digodins...;
us ha agradat?
— Ja ho crec, i que, per cert, ha estat ben bona i ben guisada, que de segur que ni la cuinera del rei en tot i ésser la cuinera del rei, no hauria estat capaç de coure-la ni guisar-la millor.
— Doncs, mireu que era un gat digodat...
— Ah, doncs així ens heu enganyat! — Van i maten l'hostalera digodera...
I fugen per un camí digodí...,
i en troben un fraret digodet...,
i li diuen : — Ai, fraret, el bon fraret, si ens volguessis confessar d'un pecat digodat...,
que n'hem mort una hostalera digodera...
I el frare els hi respon : — De confessats ja ho esteu, però absoldre-us, l'heu feta massa grossa digodossa...!
— Ah, sí? — Van i maten el fraret digodet...
i trenquen per un altre camí digodí...,
i aviat varen trobar un altre fraret digodet...,
i li diuen : — Ai fraret, el bon fraret, si ens volguessis confessar d'un pecat digodat...;
que n'hem morta una hostalera digodera...
i un fraret digodet...
— A confessar-vos no m'hi puc negar, i després que l'heu dit el vostre pecat digodat...,
però absoldre-us?, ca barret digodet...!
— No ens vols absoldre? — Van i maten l'altre fraret digodet...
i trenquen per un altre camí digodí...,
i troben un altre fraret digodet...,
i li repeteixen, com els altres : — Ai, fraret, el bon fraret, si ens volguessis confessar d'uns pecats digodats...;
que n'hem mort una hostalera digodera...
i uns frarets digodets...;
i aquest frare també els hi diu com els altres, que no els pot absoldre, però ells més valents que mai maten al fraret digodet, de la sala capotet, pimpoladet, tirolirolirolet, xiroxiroxironxet.
(En arribar ací la narració, el que conta fa com qui s'ha distret anomenant tants de frares i tantes de morts, i dissimuladament pregunta als oients : "— Quants frarets he dit?" *Algú dels que escolten, hi cau, i respon :* "—Tres", *a la qual resposta el narrador replica com a final :* — "Doncs, besa'm el peu que no en sé més.")»

Aquesta rondalla ja gairebé és més pròpia per persones grans que per mainada, la qual difícilment mantindria una gran atenció, donada la seva extensió i l'enrevessament dels interpolaments que s'hi afegeixen, els quals perquè tinguin tot el seu valor graciós han d'ésser dits ben de pressa, sense donar mai lloc a què el que escolta els pugui ben comprendre. Té un fons d'enganyifa, i una bona part de la seva gràcia, a més del joc de paraules, radica en què en el seu acabament caigui algú en el parany de la pregunta.

Tal com la transcrivim és la manera més completa com s'explica, que jo sàpiga, si bé és molt freqüent que en lloc de cinc interpolacions se n'hi facin solament tres, o a tot allargar quatre, ja per no fer-la tan pesada d'escoltar com també de recitar; si el recitaire no és prou hàbil, sol dir-se solament el «digodí, de la sala capotí pimpoladí», i se suprimeix el «tirolirolirolí, xiroxiroxironxí», que són al mateix temps els més revessos de pronunciar de pressa.

Entre els jocs d'infants hi ha també alguns jocs de paraules de faisó molt senzilla, a l'abast de la mainada. Consisteixen en diàlegs sostinguts entre dues criatures; es posa sempre una mateixa paraula davant de cada frase i s'ha de recitar igualment ben de pressa. Vegi's aquell tan conegut:

«— Carat, d'on véns?
— Carat, del camp.
— Carat, què portes?
— Carat, vi blanc.
— Carat, tastem-lo?
— Carat, que és bo!
— Carat, tornem-hi?
— Carat, no, no!»

© Biblioteca Nacional de España

Reproducció d'uns ninotets de l'Apeles Mestres, publicats temps endarrera amb el títol de *Folklore ilustrat*. En reproduir-lo comptem amb el permís de l'autor.

Vet ací una altra d'aquestes fórmules de diàleg infantil precedint cada oració una paraula:

— Quic quiri quic! Vols venir?
— Quic quiri quic! A on?
— Quic quiri quic! A menjar glans.
— Quic quiri quic! On són?
— Quic quiri quic! Al cóm.
— Quic quiri quic! On és el cóm?
— Quic quiri quic! A la cabanassa.
— Quic quiri quic! On és la mare?
— Quic quiri quic! Al forn, que pasta.
— Quic quiri quic! Què pasta?
— Quic quiri quic! Llet de vaca.
— Quic quiri quic! On són les vaques?
— Quic quiri quic! A la muntanya.
— Quic quiri quic! Qui les guarda?
— Quic quiri quic! Una bastarda.
— Quic quiri quic! Amb què les toca?
— Quic quiri quic! Amb una broca.
— Quic quiri quic! De què és la broca?
— Quic quiri quic! De fer retortes.»

Al costat d'aquests diàlegs infantils de faisó tant senzilla i primitiva, n'hi ha d'altres de veritable enginy i de graciós enrevessament. Cal remarcar que els dos jocs o diàlegs fins ara apuntats són propis de mainada molt menuda, mentre que el de més mèrit i enginy que ara vaig a descriure és ja propi dels nois que van a estudi, i no pas dels més petits, sinó dels ja espigats.

La mainada barcelonina, quan jo hi jugava, n'hi dèiem «jugar al Misteri», i consistia a acceptar una síl·laba determinada, per exemple «fla», i agregar-la darrera de cada síl·laba d'una frase que ens proposéssim dir; per exemple, es tractava de dir l'oració

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen.»

Si agregàvem a cada síl·laba el nexe «fla», faria així:

«Plofla ufla ifla fafla solfla, lesfla bruifla xesfla esfla penfla tifla nenfla.»

que dit de pressa es fa del tot incomprensible. De vegades eren dues les síl·labes agregades generalment, les dues iguales, per exemple «pepe», en el qual cas la mateixa frase indicada faria així:

«Plopepe upepe ipepe fapepe solpepe, lespepe bruipepe xespepe espepe penpepe tipepe nenpepe.»

Encara que sembla que és molt senzill, dit de pressa resulta un bon xic difícil de capir, i si el qui escoltava no ho entenia, ço que passava gairebé sempre si l'oient no era molt destre en el joc, havia de pagar uns cartons, ja estipulats, com a penyora, per la incomprensió.

Un altre joc del mateix ordre que el del *Misteri* és el que entre mainada anomenàvem pel *Vesre al*, això és, *Al revés*, invertint l'ordre de les síl·labes, el qual consisteix senzillament a pronunciar els mots tal com són, però invertint

© Biblioteca Nacional de España

l'ordre de les síl·labes, començant per la darrera; per exemple la coneguda corranda, que diu:

«Marieta, fes-te alteta,
que ton pare et vol casar,
i els fadrins són a la porta
que no paren de cantar.»

En forma *Vesre al* faria així:

«Tariema, tefes tateal,
que ton repa et vol sarca,
i els drinsfa són a la tapor
que no renpa de tarcan.»

Resulta bastant estrany, i si es diu de pressa, tan difícil de comprendre com l'anterior. Hi havia nois que hi eren molt hàbils, i hi enraonaven amb tanta facilitat com si parlessin en forma normal. Es feia un bon xic difícil de comprendre fins pels iniciats en el joc. Era emprat molt entre infants com a parla secreta per a enraonar de trampes de jocs infantils davant el propi perjudicat, sense que aquest penetrés el sentit de la conversa si no estava molt avesat a la combina.

El *Misteri* era considerat com un joc, i s'hi feien juguesques de bales i cartons; es proposaven converses que havien d'ésser dites amb rapidesa, havent de pagar el qui escoltava si no ho comprenia, i el que parlava si no deslligant prou bé les síl·labes aplicava els afixes malament, sempre que se'n donaven compte el qui escoltava o algún dels que, sense prendre part a la facècia, feien d'escoltes. D'una manera indirecta venia a constituir un exercici infantil de gramàtica, car el parlant havia de ben saber destriar les síl·labes, i queia en penyora si no ho feia prou bé, i hi havia casos en què es discutia si una conjunció de dues vocals arribava a constituir diftong i, per tant, era una sola síl·laba, o bé si no feia joc i, per tant, en resultaven dues. El *Vesre al*, en canvi, tenia tot un altre caràcter, i sense tenir-se com a un joc, era emprat com a un mitjà de parla secreta per a parlar-se de combines de jocs infantils sense ésser compreses dels interessats, si eren presents, o senzillament per a donar-se llustre de conèixer una tècnica de llenguatge que no estava a l'abast dels no iniciats i dels que estant-ho no tenien una facilitat de destriament de les paraules, i així el marrec que era destre en la combina prenia una certa importància davant els seus companys de joc o d'escola, ja que es tenia com situat en un nivell de superior coneixement per damunt els altres.

Els jocs de paraules en els més dels casos constitueixen un exercici ortofònic, i el seu principal mèrit consisteix a fer enginyar al seu recitaire a girar la llengua amb facilitat, però que gairebé sempre que són dits amb tota propietat, això és, ben de pressa, vénen a resultar un enigma, car la persona que els escolta no pot penetrar ni entendre el sentit de la frase pronunciada, però al costat d'aquests tipus de jocs de paraules difícils de pronunciar i de comprendre, n'hi ha uns altres que sols tenen la segona d'aquestes condicions, i que vénen a gaudir, per tant, de l'enigma solament i no de l'embarbussament. Vegem alguns exemples d'aquesta mena:

«Passen frau, xafen xuços i fan traus.»

«A pi xic escala no cal; si cal, du-li.»

«Sac arnat, rem usat, que tard dina, cep i jonc.»

«Sac arnat, rem usat, suru amb ham, petat arran.»

«El Dilluns va dir al Dimarts que anés a casa el Dimecres, i preguntés al Dijous si era cert que el Divendres hagués dit al Dissabte que fes festa el Diumenge.»

«Un i dos i tres i quatre, la meitat de vint-i-quatre, vint-i-quatre i vint-i-cinc, set i vuit i nou i cinc.»

Aquestes dites perquè produeixin l'efecte per al qual han estat creades, cal que sempre siguin dites amb la màxima rapidesa que sigui capaç el recitaire, car si es diu a poc a poc, de manera que les paraules restin ben sentades, el sentit es comprèn i perden tota la seva gràcia i encís.

En la cinquena l'oient sols sent l'enumeració seguida i ordenada dels dies de la setmana, però sense arribar a comprendre la raó del seu enumerament.

La sisena és l'anunciat d'un enigma o endevinalla que es proposa al qui escolta, però dita amb una precipitació tal, que el qui escolta no tingui temps d'escriure els números que se li diuen i, per tant, no en pugui fer la suma, que li resultaria el nombre 100, resultat de l'endevinalla, la qual cosa no tindria cap mèrit ni cap gràcia si es digués pausadament i el qui escolta pogués fer la suma.

De molts dels exemples exposats en conec diferents variants, les quals no he cregut con-

© Biblioteca Nacional de España

venient de publicar, car són sempre d'un mateix ordre. De cada paraula bàsica de l'embarbussament n'he triat la variant més completa i més interessant, i no crec de prou interès de publicar totes les variants, que en tots els casos foren d'un ordre inferior.

Existeixen uns jocs de paraules, o, millor dit, unes combinacions de paraules, per les quals es vol simular la fonètica de diverses llengües, fins d'algunes de les més primitives parlades per països de civilització molt reculada, encara que és molt possible que ni el que ha dictat les tals formuletes sàpiga per quin indret de l'urb de la terra paren. Aquestes fórmules són d'enginy molt novell al costat de les que portem exposades. Varen ésser dictades les primeres per l'escriptor J. Cuyàs i publicades en un article humorístic inserit al periòdic literari il·lustrat *La llumanera*, de Nova York, el qual dirigia el dit escriptor, i que es publicà a la capital de Nord-Amèrica durant la meitat del darrer terç del segle passat. L'article es titulava *El català al cel*, i el seu argument consistia en què un català, un cop mort, se n'anava al cel, on per mitjà del català s'entenia amb tots els altres benaventurats, fossin de les terres que vulguessin i parlessin com volguessin, puix que en català hi havia paraules de totes les parles, i n'exposava alguns exemples, per cert molt enginyosos, i els millors de tots els que s'han fet després. L'article va fer una gràcia inesperada pel seu autor, i l'enginy va ésser molt celebrat i aplaudit. Bastants d'anys més tard *La Veu de Catalunya* va reproduir l'article, i d'allí en va néixer la popularitat, car la gran revista *La llumanera*, de Nova York, no estava a l'abast del poble.

No publico cap exemple d'aquesta mena, per considerar que no han arribat encara a un grau d'elevada popularitat, i per considerar-los no prou consagrats per l'acció purificadora del poble en el ram de la poesia, encara que aquesta sigui feta en prosa.

El notable poeta Frederic Soler (Pitarra) té una composició que constitueix un graciós embarbussament; es titula *Els llors de los llars de Llers*, i comença:

> «Llampant lluna tot llaurant en lluquen
> uns llauradors que llauren, prop llurs llars,
> llavors que, lluny del Sol, lluentes llates
> lluint-ne, en allunyar-se va llençant.»

Sense perdre el seu caient poètic resulta un bon embarbussament dita de pressa, amb la particularitat que pren com a base la lletra *ll*, que no tothom pronuncia amb facilitat. El mateix autor, per boca d'un personatge del singlot poètic *L'Esquella de la Torratxa*, diu en contar una facècia d'una fugida:

> «— Obre la porta i fa rac, d'un brinco ha saltat el rec; més ben mudat que cap ric, en Pau li ha tirat un roc i l'ha fet caure del ruc.»

Encara que un xic pobre, ve a resultar un joc de paraules semblant al popular del «Marrec del Marroc».

És molt curiós de remarcar com el poble, per a satisfer el seu objecte, quan els mots que té a l'abast no li són prou revessos pel seu propòsit, en crea d'altres, tant d'arrel pròpia com modificant el recte sentit d'alguns derivats, a l'objecte de donar a la seva creació una forma ben cairada de dificultat en la seva pronúncia, i pren, al mateix temps, un sentit poètic; així veiem com ens parla d'un «quinquer ben quinqueracolat», d'una «clau quinquirabadalada», d'un «bastó que bon cara farà boter», d'uns «germans colans, bufans entrempolicans» i d'uns «fadrins digodins de la sala capotins, pimpoladins, tirolirolins, xiroxiroxironxins»; cap d'aquests mots, que jo sàpiga, són de significat concret, i em sembla que bona feina tindria un lingüista si ens n'hagués d'aclarir el que volen dir. També trobem altres termes dels quals sembla que el significat és comprès, però prenen una forma en llur terminació completament torçada i fora de tota regla, a l'objecte de fer-les rimar una mica i de donar a la frase un caient un xic poètic; per exemple, ens parla d'una «polla xica, pica», que, segons el poble, vol dir de coloració variada en el seu plumatge, «pollerica, grossa de pap, camacurta i becarica», o sia llarga de bec; i, també, d'una «cabra sedega», que sentia una gran necessitat de beure, ço que en termes corrents en diríem assedegada; «bedega», ço que deu voler dir que ja que era sedega, devia beure molt; «banyuda, banyega, peluda, pelada», condicions que es deuen voler referir a les banyes i al pelatge, encara que mai en cap altra circumstància he sentit emprar el qualificatiu de banyega.

Al meu humil entendre, aquestes paraules de sentit momentàniament desconegut i molt possiblement ben insignificant que amb tanta abundor es troben en diverses espècies folklòriques,

© Biblioteca Nacional de España

car es pot dir que no hi ha creació de la literatura popular en què no n'hi hagi més o menys abundància, endevinalles, oracions i molt especialment en les rescobles de certes cançons, ofereixen un tema molt curiós i interessant d'estudi lingüístic, i tenen una gran valor filològica, per esbrinar-ne el seu valor de formació, la seva llei i, sobretot, el seu sentit fonètic. És molt possible que llur origen sigui remotíssim i que en el seu si poguessin trobar-se molts interessants aspectes de la nostra parla, car és de remarcar que totes elles enclouen un fort sentit de catalanitat en tot el seu ésser. El senyor Champfleury, el gran recollidor de les cançons populars franceses, en la seva obra on les estudia, en parlar del possible origen dels mots insignificants que es troben a les rescobles, creu que bé podrien ésser mots d'un llenguatge primitiu de molt reculada època que s'han fossilitzat dintre el llenguatge poètic del poble, ja en la cançó o en altres espècies de la poesia popular, i que per aquest mitjà han arribat vivents fins a nosaltres, sense que ens sigui avui possible de penetrar-ne llur significat.

Aficionats als reculls de caràcter folklòric i lingüístic, fa molt temps que sentim una preferent predilecció per totes aquelles belles produccions populars que cauen de ple dintre el camp de la lingüística i la filologia, a la vegada, com són les comparances, eufemismes, mimologismes, mnemotexèniques, onomatopeismes i d'altres. Avui amb la publicació del present article, hem encetat ja el pot d'aquesta mena de recerques, abans que hagués arribat al grau de maduresa que hom volia. Veurem si algun dia el podem continuar i completar.

JOAN AMADES

LA LLEGENDA DE SANT ELOI

Sant Eloi és un dels sants de devoció universal. El veneren com a patró els ferrers, els serrallers i els argenters. Té diversos goigs compostos a la seva llaor, i anualment és obsequiat amb gran festa pels oficis que s'han posat sots el seu patronatge.

A Catalunya s'acostuma dir:

«Sant Eloi, quan era xic era un noi;
quan va ser gran va ser sant.»

i a moltes poblacions el veneren; té altars i capelles dedicades al seu honor, i se li dediquen grans festes.*

Els prodigis obrats en vida per aqueix sant queden obscurits davant la llegenda que representa el gravat que donem entre les làmines intercal·lades; un de consemblant se'n representa a un retaule (segle xv) existent al Museu d'Art de la Ciutadella de Barcelona, procedent de Castellbò.

El motiu s'aplica a altres sants, però a Catalunya el poble, entre altres petites variants, el compta de la manera que ens diuen a rengló seguit dos estimats col·laboradors d'ARXIU.

* De les que algun dia se celebraven a honor de sant Eloi a la vila d'Olesa de Montserrat, en donen bona idea les següents apuntacions, que treiem del *Llibre de Confraries* del seu arxiu parroquial, per trobar idea tan clara de les despeses habituals d'una festa típica.

Es refereixen als comptes de 1846 (f. 28).	Lliures	Sous	Diners
A Joan Petxamé, per cera, en lo dia 25 janer.	2	14	7
A Jaume Morgades, per 6 ll. de ciris, en lo dia 29 juny	4	10	
Per los oficis celebrats lo dia 25 juny	3	7	6
Per musichs en dita festa	12	17	9
Per un ofici celebrat lo dia 8 desembre	1	8	6
A Josep Vila, per farina que se li comprá per fer las cocas en lo dia de la festa	11	7	3
Per ramallets	11	12	6
Per ventalls	9		
Per matafaluga, sal, un porró de vi y un altre petit gasto		14	7
Per un crastó	2	16	9
Per 8 ll. ametllas y avellanas	2	1	4
Per 5 panallets, fruita, 6 ll. farina, oli per las cocas y per lo forn	3	17	
	65	7	9

L'any següent (fol. 29) les partides són semblants, i hi ha també les següents:

	Lliures	Sous	Diners
Per la cera de la professó a la Congregació dels Dolors		8	
A Joan Pasqual, musich, per tocar a la sortija	1	2	5
Al Sr. Pere Nolasco Ferrer, per aygua de rosas		15	

© Biblioteca Nacional de España

LLEGENDA DE SANT ELOI

Diu que sant Eloi era argenter, i anant pel món es trobà un jorn amb una ferreria on hi havia un rètol que deia : «Mestre dels mestres»; i volent donar una lliçó al pretenciós ferrer, s'hi llogà com a fadrí.

Un dia s'hi presenta un noble amb un formós cavall perquè el farressin, i l'amo ho encarregà al sant, i aquest agafà el botavant, eixí al defora i, amb gran esfereïment de tots, tallà la pota al cavall i anà a ferrar-la amb tota comoditat a la botiga; després de posada la ferradura amb tota cura, tornà a enganxar la pota a l'animal, que no havia donat senyal d'haver-se'n sentit.

Aquest fet donà fama al fadrí, però ell, com que sols volia alliçonar el seu amo, buscà una altra ocasió; i fou que havent-se'n d'anar aquell de viatge, manà al sant que mentre fos fora, fes claus de ferradura. I el sant preguntà:

— De quin ferro?

I l'amo digué:

—D'aquest.

— I després d'acabar aquest?

— D'aquest altre.

I així fou assenyalant tot el ferro que tenia a la botiga; però el fadrí encara preguntà:

—I després que acabi tot el ferro?

I l'amo, burlant-se'n, li digué que en fes de l'enclusa i dels malls.

En tornar al cap de dos dies, es trobà la botiga plena de claus i sense cap eina. Estranyat li pregunta com s'ho havia fet, i el sant li digué que un *mestre dels mestres* ja ho havia de saber, i el deixà plantat i se n'anà a córrer món, a predicar i a donar bons exemples.

Recollida a Balaguer, per ANTONI OLLÉ i PINELL.

SANT ELOI, FERRER

Conten de sant Eloi, que, en vida, havia estat un dels ferrers més destres i competents en el seu ofici. El seu nom era conegut de tots els carreters, que sovint portaven a ferrar-li llurs cavalls. No cal dir que Eloi se'n sentia ufanós, no sols per la destresa a ferrar, sinó fins i tot per les alabances que sovint li tributaven els seus clients. I, és clar..., la vanitat començà a ensenyorir-se del cor d'Eloi; tant, que arribà a l'extrem d'anomenar-se únic en qüestions de ferreteria. Hi ha qui assegura que fins posà un rètol a la porta, en el qual hi havia escrit : «Mestre Eloi, únic ferrer i el més destre...»

Mes Nostre Senyor, qui tot ho veu, volgué donar-li una bona lliçó d'humilitat, per a aplacar-li la vanitat. En efecte : un dia li portaren un cavall dels més reguitzells de la rodalia perquè li posés una ferradura nova. Eloi prou inventà totes les forces i manyes per a ferrar-lo, mes el cavall no es deixava dominar; i vinga renillar i tirar guits!

Ja Eloi anava a proclamar la seva impotència, quan s'escaigué passar per allí un home de cara amable i posat bondadós, qui, en veure com Eloi no podia de cap de les maneres dominar el cavall, l'escometé, bo i dient-li:

— Aquest cavall, mestre ferrer, no costa pas tant de dominar i ferrar. Jo em veig amb cor.

— Qui, vós? Mestre Eloi no pot de cap de les maneres, i vós, qui ningú us coneix, seríeu capaç? — contestà Eloi.

Llavors aquell home — que no era altre que Nostre Senyor en persona — agafà la pota del cavall, qui es deixà dominar mansament, li tallà en rodó, davant l'estupefacció i astorament dels circumstants; portà la pota a l'enclusa, li posà la ferradura nova, i tornà a enganxar-la al cavall, sense donar aquest el més petit renill i sense quedar cap cicatriu a la pota tallada.

Admirat llavors mestre Eloi, comprengué que aquell home no era altre que Nostre Senyor mateix, qui l'humiliava, i, des de llavors, co-

© Biblioteca Nacional de España

mençà una vida santa i fervorosa, que li valgué l'honor d'ésser venerat als altars.

Hi ha qui conta aquesta rondalla de diverses maneres : Uns diuen que Nostre Senyor demanà si el voldria llogar per fadrí, i Eloi li preguntà si sabria ferrar cap cavall; quan veus ací que, en portar-n'hi un de molt esbojarrat, li tallà la pota, conforme es conta a la rondalla que havem escrit.

D'altres n'hi ha que ho conten, també, d'altres diferents maneres, tal com succeeix amb la popularíssima rondalla *La Ventafocs*.

Recollida a Vilassar de Mar, per PERE RIBOT.

LA TORRE DE LA MINYONA

TRADICIÓ

De la torre de l'homenatge del castell de Cardona se'n diu «la torre de la minyona», perquè hi morí empresonada una filla del senyor vescomte de Cardona.

Això fou amb motiu d'uns torneigs organitzats per dit senyor vescomte a la vila de Cardona, als quals acudiren molts cavallers a les festes.

Qui demostrà més valor i destresa en els jocs fou l'alcaid del castell alarb de Maldà; i havent guanyat el cor de la filla del vescomte, Ameltrudis, tingué la gosadia, després de diverses entrevistes secretes, de robar la noia i emportar-se-la al seu castell de Maldà. El vescomte anà a rescatar-la, i en càstig la tingué tancada durant tota la vida dins la presó de la torre de l'homenatge.

Jacinto Vilardaga, qui escrigué aquesta tradició, diu que fou l'alcaid del castell alarb de Torà qui s'emportà la noia al seu castell de Torà. I que la noia es deia Adelaida.

De manera que la tradició sempre es desenrotlla a La Segarra.*

Tramès per XAVIER BOSCH, prev.
(Torà.)

PARAULES PROEMIALS A GEOGRAFIA POPULAR

Fullejant una abundosa col·lecció refranística treballada per generacions i més generacions, s'hi troba de tot. Així esdevé en una hisenda en la qual broten arbres, herbes i flors de totes grandàries i de totes colors. Al camp de l'aforística també hi ha diversitat de productes, perquè és obra de l'experiència i del sentiment de tots. Trobem adagis, refranys o aforismes que donen guiatge, que enlairen el ben obrar, que condemnen un vici, que aconsellen, que donen alè, que omplen d'esperança, que amarguen el cor; n'hi ha de fins, de grollers, d'irònics; n'hi ha que afalaguen, que mortifiquen, que són rasposos, i d'altres que punxen.

Dins el llenguatge, ben sovint brollen frases o parèmies que es refereixen a un subjecte, a una casa, a un carrer, a un poble, a una regió o a una col·lectivitat encara més gran, de vegades per a cantar o ponderar-ne les seves qualitats; altres vegades per a remembrar-ne un fet llegendari o històric.

Fixant-nos en les que tenim arreplegades, de caràcter tòpic, referents a persones i a pobles, muntanyes, rius, torrents i altres accidents geogràfics, sigui per a dir-ne la situació només, sigui per a posar de manifest llurs condicions, sigui per a dir-ne els fruits que elaboren, etc., ens vingué la idea de publicar-ne una col·lecció ordenada, més que més quan gairebé munten el

* La Segarra és la frontera de l'antiga Marca hispànica entre els cristians i moros; per això cada poblet té el seu castell i la torre atalaia.

© Biblioteca Nacional de España

doble dels que hi ha inclosos dins l'obra *Blason populaire de la France*,[1] format per H. Gaidoz i Paul Sebillot. De les pròpies investigacions ja en surt un nombre tan considerable, que n'hi ha ben bé vora la meitat dels que figuren al «*Diccionario Geográfico popular de cantares, refranes, adagios, proverbios, locuciones, frases proverbiales y modismos españoles*, recogidos y ordenados por Gabriel María Vergara y Marín»,[2] obra excellent sota tots conceptes, com totes es produccions folklòriques i geogràfiques del seu il·lustre autor.

Segons expressa confessió, la *Nomenclatura geográfica de España*, escrita per Fermín Caballero,[3] amb 168 proverbis, mogué al senyor Vergara a formar la seva obra, i nosaltres declararem que ens acabà de decidir a fer la nostra el nombre relativament escàs que reuneixen de tota França els dos autors primerament citats, i a què el senyor Vergara presentava una molt major col·lecció de tota Espanya, però que no desmereixia gens a la nostra, la qual circumscrivia només que a quatre de les seves províncies, això és, a la Catalunya estricta.

Per a enriquir-la majorment de materials fora de l'abast de la nostra investigació, férem un tanteig : escrivírem a distints amics capaços de comprendre l'interès que havia de tenir semblant compilació. La collita ja podrà veure's en aquest nombre i els que li seguiran, que ha estat rica i plena de debò. Mes no en tenim prou encara, i per això agrairem la remesa de tota expressió, o proverbi, o cançó d'aqueixa naturalesa. ¿Qui no coneix el renom del seu poble nadiu o els de les poblacions on ha viscut? Vinguin, doncs, a posar-los a l'ARXIU. El nom del remitent figurarà al peu. Els materials que no en portin, procedeixen de la col·lecció del Director, qui els ha arreplegat per tot arreu en temps diversos.

Serà bo que tota remesa de materials vingui acompanyada de les majors clarícies possibles. Si són municipis, no cal precisar gran cosa més, però si són agregats i masies pertanyents a un districte municipal, convé anotar-ho.

No descuidi ningú de dir allò que es conta com a possible motiu d'haver-se aplicat aquest o aquell altre renom a determinat poble. No hi fa res que l'explicació es comenci amb paraules incertes o dubitatives, com : *Segons sembla...*, *Es conta que...*, *N'hi ha que atribueixen...*, *Es diu...*, etc. Així, per exemple:

«Espasetes de Bellpuig,
los guineus de Vilanova,
los borratxos de Golmés,
escurapous de Linyola.

Segons sembla a la gent de Bellpuig es donava el nom d'*espasetes* perquè els regidors tenien el dret de cenyir espasa, per privilegi del seu senyor feudal. Diu que una vegada baixava rubina pel reguer, i l'Ajuntament va prendre l'acord d'anar-la a deturar. Efectivament, van anar fora vila, i plantant-se davant el reguer claven les espases a terra i van exhortar-la a què reculés, i..., prou, prou..., si no reculen ells, la rubina se'ls emporta...

En Manuel Gaya i Tomàs* diu : «*A Bellpuig prims i polits.*»

No he sentit a dir mai el per què a Vilanova de Bellpuig els diuen *guineus*, en canvi el nom de *borratxos* als de Golmés els deu venir per allò que es diu d'altres pobles de Catalunya, que es van vendre o van baratar el sant per tal o tal cosa. A Golmés diu que es van vendre sant Salvador per un bot de vi.

A Linyola potser els ve el nom d'*escurapous* perquè abans de tenir aigües del canal d'Urgell, els pocs horts que hi havia al voltant del poble es regaven de l'aigua que podien arreplegar als pous.»

* * *

Ara parlem de la malícia, de la ironia i del verí que de vegades porten aquestes formuletes o cançons. No tenen cap valor actual; són documents retrospectius i com a tals tenen d'arreplegar-se. Avui per avui la significació d'algun terme o d'algun qualificatiu ens serà desconegut, però de vegades si no el sap el qui l'ha dictat, potser el pugui aclarir un lector, que així mateix és pregat de contar-lo. Mes, puix que arriba fins a nosaltres semblant expressió folklòrica, no dubtem que és filla d'un moment històric de precisa designació que ens farà bon servei de conèixer-la; tant se val si és enaltidora dels naturals d'un poble com si és denigrant; tant si compara i envanta com si fa escarni de les persones o coses del propi terrer o de les del veí vilatge.

Semblants expressions segurament tenen un motiu històric o llegendari, la memòria del qual se n'ha endut el temps.

Moltes vegades el mot burlesc dictat contra d'un poble o d'un país és originat per un moment de desafecte o de despit envers una sola persona,

1. París, Librairie Léopold Cerf; 13, rue de Médicis; 1884. En 8.ª, XV + 382 pàgines.
2. Madrid, Librería de los Sucesores de Hernando; calle del Arenal, 11; 1923. En 4.t, de 342 pàgines.
3. Madrid, 1834. Un volum en 8.ª, de 240 pàgines.

* *Fruita de Lleida*, pàg. 56; Arts Gràfiques Sol & Benet; Lleida, 1913.

© Biblioteca Nacional de España

i el seu autor ha trobat un bon auxili en la força del consonant per a satisfer la venjança.

De tots els naturals de Camporrells, Cubells i altres pobles acabats en *ells*, se'n diu : *no et fiïs d'ells*. Dels que acaben en *ins*, com trempolins, corbins, alacantins, se'ls diu : *lladres fins*.

A França succeeix la mateixa cosa. Veieu a *Blason populaire*, pàg. 89 : «*Bearnés, faus e courtés*»; i, també, pàg. 149 : «*Dauphinois, fin et courtois*». Ací diem els de la terra plana: «*Muntanyès, fals i cortès.*»

Les mostres d'enginy, els trets de crueltat d'algunes formuletes, els similS i els moteigs usats pel poble, igual és a Catalunya que a fora. A Barcelona i els seus voltants es diu : «*Si el Vallès fos un ou, el rovell fora a Palou.*» A la província francesa de Saintonge, des del segle XVI, fan : «*Si la France estoit un œuf, Saintonge en seroit le moyeuf.*»

A Barcelona es diu : «*Roda el món i torna al Born.*» A la Gascunya : «*Rôudo que roudorás, qu'o Roudés tournorás.*»

«*Los pesca-llunes de Torelló*», al Llenguadoc es tornen : «*Lous pesco-luno de Lunel.*»

El «*Sant Hilari prop d'Arbúcies; dotze dones, tretze bruixes*», a la Bretanya no l'apliquen a res dolent, i diuen : «*Pontaven, ville de renom, quatorze moulins et quinze maisons.*» En canvi, a la província de Madrid, etziben aquest insult : «*Torrelodones, cuatro vecinos y cinco ladrones.*»

A les comarques lleidatanes es diu anant caragolant el concepte : «*A Vilanova de Meià, gent dolenta prou n'hi ha; — carrer per carrer, més n'hi ha a Balaguer; — casa més casa, més n'hi ha a Camarasa.*»

Al Nivernais i Morvan vénen a expressar-ho així : «*Prix por prix, Châtiau-Ç'gnon vaut ben Paris; — maïon por maïon, — Paris vaut pas Châtiau-Ç'gnon.*» En Sebastià J. Carner deia en un article del *Brusi** : «*En Alacón, en cada casa hay un ladrón; — en casa del alcalde, el hijo y el padre, — y en casa del alguacil, hasta el candil.*» El senyor Vergara no posa la formuleta d'aqueix poble de la província de Terol, però, en canvi, en posa de Brozas i Torre de Santa Maria (Càceres), que s'assembla al nostre : «*De Linyola, ni mula ni dona; — i si pot sê, ni mula, ni dona, ni rê.*» El cas sovinteja dins del folklore espanyol. Diu Rodríguez Marín[1] : «*De la Fuente, ni burros ni gente.*» «*De Escalona, ni borrica ni persona.*» I encara més : «*De Cariñena, ni mujer ni burra.*» «*De Antequera, ni mujer ni montera, y si algo ha de ser, más vale montera que mujer.*»

A la província de Lugo, referint-se a la inhospitalitat de Santa Maria de Torbeo, diuen: «*Cando fores a Torbeo, leva o pan n-o seo.*» A les Garrigues ho diuen així : «*Si vas a la Granadella, posa't un pa a la cistella.*» A l'Urgell, d'aquesta manera : «*Si vas a Balaguer, esmorza primer; — si hi has de dinâ, emporta-te'n pa, — i si hi has de fer nit, emporta-te'n llit.*» Al Pla de Bages, d'aquesta altra : «*A Sant Mateu de Bages, si no has esmorzat no hi vages, — que si dejú hi vas, dejú en tornaràs.*» En llengua castellana també abunda el cas : «*Si vas a Miedes* (Guadalajara), *pan y vino lleves, cama donde dormir y aceite para el candil.*» «*Si fueres a Yeles* (Toledo), *lleva pan que cenes y cama en que te heches; si no, mala noche tienes.*»[2]

I no posem més comparances perquè tindríem feina per estona.

* * *

Aqueixos dicteris vénen a ésser fills de les bregues a fonades que sostenien anys enrera els veïns de pobles separats per un riu, per una vall, o per un altre accident topogràfic; vénen a ésser reminiscència encara més llunyana d'aquells aglans o projectils de fona que s'engegaven els pobles antics, dels quals blaïen més encara que les inscripcions, aquelles paraules agraviatòries que duien escrites.

No, no les posarem ací per voler-les donar llur significat literal, sinó com a record d'un altre temps que sortosament ha passat, bé que mereixin d'ésser recordades perquè són reveladores d'enginy o perquè ens remembren circumstàncies que per la seva sola enunciació ens fan llum o ens poden aclarir un fet d'història local.

V. S. i B.

* «Escarceos paremiológicos», *Diario de Barcelona*.

1. *Más de 21,000 refranes castellanos no contenidos en la copiosa colección del Maestro Gonzalo Correas...*, por Francisco Rodríguez Marín; Madrid; tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos; 1926. Els pobles de les formuletes pertanyen : la Fuente, a la província de Badajoz; Escalona, a Toledo; Cariñena, a Saragossa, i Antequera, a Màlaga.

2. Rodríguez Marín, *op. cit.*

© Biblioteca Nacional de España

GEOGRAFIA POPULAR

«Per Sant Jaume, festa a Albons;
per Sant Joan, a Bellcayre;
per Sant Climent, a Tort;
Santa Màxima, a L'Escala.»

«Torroella, vila vella;
Castelló, vila major;
Perelada, vila honrada;
Figueres se'n duu la flor.»

«Catarina gloriosa,
esposa del Redemptor;
Torroella és la ditxosa,
de tenir tan gran tresor.»*

Sembla que, en el temps vell, el geni torroellench era una mica massa esquerp o soberà, y deyen els pobles de la vora:

«De Torroella, ni dòna ni pahella.»

També 'ls de L'Escala, al parlar dels torroellenchs, deyen sempre:

«Els lladra-burros de Torroella.»

Y això venía de què la municipalitat de Torroella de Montgrí no volía que'ls de L'Escala anessen a fer llenya en son terme, y 'ls altres volien anarhi. Per evitarho, Torroella tenía dos *vanders* que vigilaven la montanya, y así que atrapaven als infractors, los detenien, presentantlos a La Bisbal, hont devía haverhi l'autoritat competent per a castigarlos; y hont, indefectiblement, se'ls quedaven el ruch o somera ab què havien *anat a la llenya*. La llenya que anaven a cercar els escalenchs consistía en garrigues, romanins, etc., per a cremar ells matexos o per a vendrela als flequers de la vila, a dos rals el feix. Les dònes que no possehien ruch y tenien que dur el feix de llenya a coll, ne deyen *la creu pesada*. Aquesta qüestió de la llenya tenía tan enverinats els ànims de les dues poblacions vehines, que engendrà una forta enemistat y acabà ab un plet sorollós, segons sembla, plet que parà en una transacció. Tot això ha passat a l'historia fa molts anys, y are escalenchs y torroellenchs vihuen en pau; cert es que ja quasi bé no queda gent que vaja a la llenya ni ab prou feyna llenya *per a fer*. Mudances del temps!

«Fas (o fa) com els Sants de Roses, que miren de regord (rehull).»

Dita referent a Roses, de quins habitants — rosinchs, pels escalenchs — se retreya 'l caràcter sorrut y tosch, atribuhit probablement per enemistat també de poble a poble, cosa corrent d'are fa un segle enllà.

«Fa com la bóta de Sant Grau, que may s'acaba.»

referintse a la virtut d'una bóta que existía a la capella de Sant Grau, enclavada a la montanya del mateix nom, sobre 'l poble d'Albons, de la que's deya que per molt vi que se'n tragués may s'estroncava. Encar are ho apliquen a tota cosa gansonera o que duri molt.

«Cinch-Claus, cinch cases y cinch dimonis.»

Cinch-Claus es un vehinat a mitja hora o tres quarts de L'Escala. No sé de què ve la dita aquexa, però tal volta siga d'un fet que's conta d'allí. Diu que en certa ocasió hi morí un vehí de mala nomenada, y quan anaven per enterrarlo, havía desaparescut el còs, sens deixar rastre. Segurament el poble atribuhiría als dimonis la desaparició misteriosa.

En aquest llogaret hi ha una capella milenaria dedicada a Santa Reparada, la Verge màrtir d'Atenes. En els goigs, del segle XVII, me sembla, se parla del lloch.

Hi ha també a la comarca una altra capella, la de la Mare de Déu del Hom, a quina imatge,

* *Dels Goigs de Santa Catarina*, que té sa capella, molt coneguda y venerada en la comarca, a la montanya de Montgrí, sobre Torroella d'idem.

© Biblioteca Nacional de España

molt invocada, el poble atribueix el poder de tornar la paraula als muts y adobarla als tartamuts; ab la graciosa particularitat de què l'ermità que hi havía anys enrera (no sé si hi ha 'l mateix encar) era *queco* o tartamut en grau extraordinari.

A Vèrges, prop de L'Escala, fan la festa major per Sant Julià, a 7 de janer; y diu la gent:

«Sant Julià
totes les festes se'n va emportâ;
fòra Sant Vicents,
que li va reganyar les dents.»

Referent a Vilademat, poblet a cinch kilòmetres de L'Escala:

«Els fadrins de Vilademat,
—faves y faves—,
els fadrins de Vilademat
faves y blat tot barrejat.
Bé lo baxaran l'orgull
— faves y faves —,
bé lo baxaran l'orgull,
faves y blat, tot salta avuy.
Si tu sabies, Tomeu,
que tu 'n fosses meu *(bis)*,
te'n compraría uns calçons
que te'n fossen bons *(bis)*.
De bonica no 'n só mica,
de lletja, no ho puch negar,
tal me mira qui 'm retira,
qui 'm festeja no 'm haurà.» *(Contrapunt.)**

De Nuria:

«La Mare de Déu de Nuria,
feta d'un cor de noguer;
les nous són preciosetes,
la Mare de Déu també.»

De casa En Nohé de Sagaró. De la matexa casa hi ha aquesta dita, quan surt alguna cosa impensada:

«Com a cà 'n Nohé de Sagaró, que d'un mànech d'escombra 'n van sortir set bales.»

El fonament està, segons sembla, en què, d'un canó d'escopeta vella n'havien fet un mànech d'escombra.

«Sarró, sarró,
fes fermança per en Nohé de Sagaró.»

En Nohé, segons se conte, ab tot y ésser tan gran propietari, tenía l'habitut de vestirse de pastor, o sia ab el vestit de burell, sempre que per antoix o per alguna conveniencia li convenía dissimular sa personalitat. Una vegada, a Girona, anava a subasta una gran propietat y eren molts els postors. De repent, com un de més, comparegué aquell pastor a qui ningú conexía, y 'ls concorrents, divertits de veure lo que passaría si li deixaven el lloch, se retiraren, y, quina fou la seva sorpresa quan ell, apropantse al subastador per a fer el dipòsit de consuetut, posà sobre la taula el sarró, dihent lo apuntat més amunt.

També es d'ell que's conta que volentse casar, anà al Hospici de Girona y demanà a la Superiora que fes sortir totes les noyes casadores, que ell deixaría caure 'l mocador devant de la que més li agradés. La Superiora féu arrenglerar a les asilades, dihentleshi de lo que's tractava, y en Nohé anà passantleshi revista lentament. De sobte, se parà devant d'una y deixà caure 'l mocador. La triada, a la vista d'aquell home tosch que la pretenía de manera tan original, tombà 'l cap desdenyosament, sens fer altre moviment. En vista de lo qual, la noya del seu costat s'ajup ràpidament y cull ella el mocador, demostrant que no tindría cap inconvenient en acceptar el pastoret. Aleshores aquest li digué que exís del rengle, y al ferho ella, se va veure que era coxa. De totes maneres, En Nohé digué a la Superiora que la separés de les altres y la fes vestir ricament, com corresponía al seu promès, car ella tenía d'ésser la jova de Cà 'n Nohé de Sagaró. Calculèu l'escorriment de la desdenyosa y la burla de ses companyes.

Tramès per VÍCTOR CATALÀ.

(L'Escala.)

«Quan toca la Copona
no toca per cap fill de Tarragona.»

Aqueixa Copona, el nom de la qual es dóna a una campana de la Seu Metropolitana, toca sempre que mor un canonge, i com que no és freqüent que hi hagi prebendats fills de la ciutat, per això ha nascut la dita.

* Sardana llarga, empordanesa, molt antiga y de ritme marcadíssim, apropòsit per a puntejarla ayrosament; a mi em sembla que aquesta lletra deu ésser un arreplech de varies, mes sempre l'he sentida así.

© Biblioteca Nacional de España

«Mare de Déu del Montgoi,[1]
doneu-me'l ben bonicoi;
Mare de Déu de la Serra,[2]
doneu-me'l de bona mena.»

«Quan el cap de Salou[3] porta mantell,
no et fiïs d'ell.» (Senyal de pluja.)

«El dia 15 d'agost
és diada assenyalada,
i l'en sent demà, Sant Roc,
festa major a l'Argilaga.»[4]

Tramès per JOAN RUIZ i PORTA.

(Recollit a Tarragona.)

«A Igualada són figueters.»

L'origen d'aquesta dita es deu a això següent: Per una infinitat d'anys enrera — potser des de més d'un segle — havia nascut una figuera al cim de l'església parroquial de Santa Maria, o sigui a la teulada. Era a la part del mur que és asperó o serveix de contrafort a una de les arcades del temple. (L'església té diversos contraforts per banda.) La dita figuera arribà fins a produir figues. A Igualada hi ha encara persones de certa edat que havien vist el mencionat arbre i fins n'havien tastat figues.

D'això en provingué que els pobles de la rodalia diguessen figueters als igualadins.

«El mercat figueter» de Capellades.

El poble de Capellades el primer diumenge de Quaresma celebra, des de temps antic, una espècie de fira o mercat, que ara està mig caigut en desús. Allò principal que s'hi venia eren bacallans, congres i tota classe de pesca salada. En aquell aplec, abans diu que hi anaven molts i molts d'igualadins. Se'n deia, i encara se'n diu, gràficament, el *mercat figueter*, nom que prové, no de vendre-hi figues, sinó perquè en la seva majoria la concurrència era de gent d'Igualada, i perquè *a Igualada són figueters.*

No han faltat alguns que han suposat o cregut que el dit mercat era fundat o instituït per igualadins.

1. Venerada a la seva ermita dalt una muntanyeta, del terme de Vilavert (Montblanc).
2. Es venera a un extrem de la vila de Montblanc.
3. Agregat de Vilaseca (Tarragona).
4. Agregat de Secuita (Tarragona).

«Sopar dues vegades, com els de Carme.»

És dita popular a la comarca igualadina. S'aplica en broma a la persona que menja molt, o que després d'un àpat encara tornaria a començar-ne un altre.

«Els de Montbui fan les sopes en una campana.»

Dita popular, de sentit irònic, com l'anterior. Potser és per a retreure la bondat i grandària de les campanes del seu cloquer.

«A Capellades tots són lladres;
a la Pobla, encara més;
a Vilanova, cucales,
i a Igualada figuetês.»

Són quatre qualificatius de quatre poblacions que geogràficament estan en rengle i ordre de distància. No sabem a què atribuir la duresa d'algun qualificatiu.

«Fer com la senyora de Tous.»

D'una dona melindrosa o maniosa per menjar, o que no troba cap plat del seu gust, se li diu *que farà com la senyora de Tous.*

Això de la *senyora de Tous* és una tradició que conten. La muller del senyor feudal del castell de Tous sols es preocupava de menjar, beure i dormir; els seus vasalls per ella havien de caçar les millors aus i les més escasses, de les quals sols en menjava el cervell, que era el seu menjar predilecte.

Degut a aquest luxe, vingué un revés de fortuna; hagué de deixar el castell i es veié obligada en la seva pobresa a *menjar pa i nous.*

La musa popular i anònima tragué aquesta cançó:

«La senyora de Tous
menjava pa i nous;
si hagués sapigut
que era tan bo el pa i nous,
encara fóra senyora de Tous.»

«Gent de Tous, liberanos domine.»

Aquesta dita ha estat inventada i s'ha fet mig popular per creure que al poble de Tous — almenys en certes èpoques — hi ha hagut gent quisquillosa o busca-raons.

© Biblioteca Nacional de España

Fot. Arxiu Mas

LLEGENDA DE SANT ELOI

Segons aquesta, el sant ferrà un cavall després de tallar-li la pota per a clavar més còmodament la ferradura.

(Retaule a la parròquia de Sant Josep de Balaguer.)

UNA VERSIÓ FRANCESA DE LA MATEIXA LLEGENDA

(Dibuixos extrets de la *Légende de Saint Éloi*, fulla nombre 631 de la col·lecció Imagerie Pellerin d'Épinal.)

© Biblioteca Nacional de España

Fots. de Josep Navarro i Cabanes

LES FALLES DE SANT JOSEP, A VALÈNCIA

1. Construcció de les figures d'una falla al taller d'un escultor. — 2. Falla de la plaça Rodrigo Botet (any 1915). El seu autor, Josep Gabarda. — 3. Pintant la socolada d'una falla.

© Biblioteca Nacional de España

«Anar a cobrar a Espoia.»

Parlant d'un deute que no es pot o no es vol pagar, es diu a l'acreedor : «— Vés a cobrar a Espoia!»

D'un negoci perdut també la persona sacrificada en diu així : «Puc anar a cobrar a Espoia!»

És que al poble d'Espoia tingueren fama de mal pagadors?

«Semblar la processó de Carme.»

Dita que s'aplica a una manifestació pública, on va poca gent.

Serà que en alguna època les processons del poble de Carme tenien una concurrència nul·la?

Tramès per GABRIEL CASTELLÀ.

(Igualada.)

EL SABATERET QUE VA ÉSSER SANT PARE

Una nit al portal d'una casa varen deixar abandonat un nen de bolquers. En llevar-se al matí els habitants d'aquesta varen sentir-lo que plorava i el varen recollir.

Aquest nen anà creixent junt amb els fills d'aquella casa, com a germans; però un dia s'enemistaren i li digueren que ja podia marxar de casa, que no era seva. Aquest noi, entristit de sentir-ho tantes vegades, diu a la que li feia de mare, que ell volia marxar de casa perquè els seus germans li deien que no era d'allí. La seva mare li va dir:

— Si és que vols marxar, jo et diré la veritat. Mira, fill, el dia que jo et vaig recollir de la porta, et vaig treure tota la roba que tu portaves i te la vaig posar en un farcellet; així és que si tu estàs decidit a marxar jo et donaré aquell farcellet i el guardaràs tota la vida.

El noi li diu:

— Sí, mare, sí; doneu-me el farcellet que marxaré a guanyar-me la vida allà on podré.

El noi marxà, i es posà d'aprenent d'un sabater, sense saber una lletra. Va passar uns quants anys treballant a la casa. Durant aquest temps van haver d'escollir Pare Sant, i aquest noiet demanà als seus amos si el volien deixar anar a missa per a veure les cerimònies que feien per a escollir Sant Pare, que no ho havia vist mai, i els amos li van dir que ja hi podia anar. El noi hi va anar, i es quedà al cancell de l'església. Això era a les dotze de la nit, que deien una missa, i durant la qual s'havia d'aparèixer un colom blanc que es posava al cap d'un dels que hi havia a l'església, i aquell era l'escollit per Papa. Començaren la missa, i quan foren a mitja, s'aparegué el colom i es posà al cap d'aquell noiet; la gent de més a prop li feren marxar, i en treure-li del cap es va fondre. Tragueren el nen de l'església i suspengueren l'acte per l'endemà. El nen en arribar a casa va explicar al seu amo que el colom s'havia posat al seu cap i que la gent li havien fet marxar, i que després a ell l'havien tret de l'església, quedant per continuar l'acte a l'endemà; i a veure si li volia deixar anar. El sabater li digué que sí, i que ja que se li havia posat al seu cap, ell també l'acompanyaria.

El sabater i el noiet es trobaven oint la missa de dotze i esperant el colom, quan s'aparegué aquest donant voltes per l'església, i tornà a posar-se al cap del nostre aprenent de sabater, i la gent li tornà a fer marxar, com el dia abans, i també suspengueren l'acte. Això ho feren tres vegades, en les quals sempre el colom es posà al cap del noiet, i es convencé tothom que el sabateret era l'escollit Pare Sant pel mateix Déu, i convingué tothom en què així es complís.

L'anaren a cercar a casa del sabater, però es trobaren que no sabia de lletra, i els principals de la ciutat determinaren de fer-l'en ensenyar, fins que arribà a Pare Sant.

Pasaren anys, i una penitent anà a confessar-se amb el Pare Sant, i es confessà d'un pecat de la seva joventut. El Sant Pare li va dir si coneixeria la roba que posà al seu fill quan el deixà a la porta d'aquella casa, i ella va dir que sí. El Pare Sant li donà l'absolució i la convidà a dinar amb ell, però ella li va dir que no era digna de dinar a la taula del Pare Sant, i ell li diu que sí, que era digna d'això i molt més, i a l'endemà anà a dinar amb ell.

El noiet aprenent de sabater esdevingut Pare

© Biblioteca Nacional de España

Sant havia guardat sempre el farcellet que la dona que li havia fet de mare li va donar en marxar de casa.

A mig dinar el Papa presentà el farcellet a la dona, que reconegué aquella roba que havia posat al seu fill el dia que l'abandonà en aquella porta.

El Papa li digué:

— El vostre fill, doncs, viu encara, i està ocupant un alt càrrec; el vostre fill sóc jo.

Per la santetat d'aquell fill esdevingué santa la seva mare : Santa Sabina.

Recollida a Miralcamp, per EMPAR ANDREU I BARÓ.

(Mollerusa.)

LO GRA DE MILL I LA GALLINA

(RONDALLA ROSSELLONESA)

Una vegada hi havia un home que tenia un gra de mill; se'n va anar a n'una casa i va cridar:

— Mestressa!... Mestressa!... Me voleu guardar aqueix gra de mill, per anar a missa?

— Poseu-lo sus la taula — respon la mestressa.

Mes del temps que era a missa, passa una gallina, que pujà per la taula i se menjà lo gra de mill.

Quan l'home tornà, se va posar:

— Mestressa!... Mestressa!... Vinc a cercar el gra de mill.

— Ai! — respon la mestressa —, la gallina se l'ha menjat.

— Vull el gra de mill o la gallina!... Vull el gra de mill o la gallina!... — cridava l'home.

— I bé, emporteu-vos la gallina.

I se 'n anà amb la gallina.

Arriba a n'una altra casa, i crida:

— Mestressa!... Mestressa!... Me voleu guardar aqueixa gallina, per anar a missa?

— Poseu-la a la cort del porc.

Mes la gallina no havia encara picotejat pels fems, que ja el porc se l'havia menjada.

Quan l'home tornà, se va posar:

— Mestressa!... Mestressa!... Vinc a cercar la gallina.

— Ai!, com farem! Lo porc se l'ha menjada.

— Jo vull lo porc o la gallina!... Jo vull lo porc o la gallina!... — cridava l'home.

— I bé, què voleu, emporteu-vos el porc.

I se n'anà amb el porc.

Arriba a n'una altra casa, i crida:

— Mestressa!... Mestressa!... Me voleu guardar aquest porc, per anar a missa?

— Poseu-lo a l'estable del bou.

Mes del temps que hi era pas, lo bou se va menjar el porc.

La missa acabada, l'home tornà, i cridà:

— Mestressa!... Mestressa!... Vinc a cercar lo porc.

— Ai!, com farem! Lo bou se l'ha menjat.

— Jo vull lo porc o el bou!... Jo vull lo porc o el bou!... — bramava l'home.

—I doncs preniu lo bou.

I se n'anà amb el bou.

Arriba a n'una altra casa i crida:

— Mestressa!... Mestressa!... Me voleu guardar aqueix bou per anar a missa?

— Poseu-lo a l'estable.

A n'aqueixa casa hi havia una minyoneta, malalta, que va dir:

— Jo me moriré si no mengi lo fetge d'aqueix bou!... Jo me moriré si no mengi lo fetge d'aqueix bou!

I la mestressa de la casa va tenir de matar el bou, per ne donar lo fetge a la minyoneta.

Mentrestant l'home tornava de missa, i se posava:

— Mestressa!... Mestressa!... Vinc a cercar el bou.

— Ai! La meua nina era malalta i s'ha volgut menjar lo fetge del bou.

— Jo vull la minyona o el bou!... Jo vull la minyona o el bou!... — bramava l'home.

I li varen donar la minyona.

La va posar dins d'un sac, i se n'anà a n'una altra casa:

— Mestressa!... Mestressa!... Me voleu guardar aquest sac, per anar a missa?

© Biblioteca Nacional de España

— Poseu-lo darrera la porta.

S'encertava que la mestressa d'aqueixa casa era la padrina de la nina que era dins el sac; aquesta se n'avisà, i va cridar:

— Padrineta..., padrineta..., trieu-me del sac; poseu-hi la gossa torta. Padrineta..., padrineta..., treieu-me del sac; poseu-hi la gossa torta.

Quan l'home tornà de missa, va cridar:

— Mestressa!... Mestressa!... Vinc a cercar el sac.

— Preniu-lo de darrera la porta.

L'home el pren i se'n va. A l'ésser lluny, per defora se posa a cantar:

— Quan seré a l'ombreta
te faré un petó;
Quan seré a l'ombreta
te faré un petó.

Mes quan destacà el sac, la gossa torta li saltà dessús i li mossegà el nas. I aquell home cop de bramar:

— Carboners..., arresteu la gossa torta
que lo nas me s'emporta!...
Arresteu..., arresteu la gossa torta
que lo nas me s'emporta!...

Aquí passa un rat,
lo conte és acabat.

Recollida a Perpinyà, per J. DELPONT.

ES VEI-MATEI I ES VEI-TIRULIL·LU

(RONDAIA DE MENORCA)

Assó era un poble aont hi havia dos veis, un que li deien es Vei-Matei i s'altre es Vei-Tirulil·lu, que eren molt crics.

Un dia es Vei-Matei va quedar a deure un centimet de cavall a s'altra, i li feia peresa es pagar-le-hi, tan cric com era.

Per no haver-li de pagar, un dia se'n pensà una.

«— Ja sé què feré — va dir: — feré es mort, i així m'ho perdonarà.»

Un dia de resol i es dematí no es va moure de dins es llit, i ulls tancats, fent es mort.

Quan se feu grandia i es veinats van veure que no s'aixecava, van dir:

— Qualque cosa de nou li haurà pigat a n'es Vei-Matei, com no s'aixeca.

Van avisar as Rector i sa Justícia, li van obrir ses portes i com m'el veuen estirat damunt es llit sense bategar-se, tots van dir:

— No, ell es ben mort! L'haurem d'enterrar.

Comenen a tocar de mort, i es Vei-Tirulil·lu com hu sent va demanar:

— Qui és es mort?

— Es Vei-Matei.

— Mirau! Ell qui me devia un centimet ja no me'l pagarà. No, però no li perdon.

Allavores va pensar:

— Ja hu sé què feré : Anit el tendran tota sa nit dins l'iglésia. M'amagaré dins sa trona, i quan no hi haurà ningú, li pendré ses sabates.

Es vespre se'n va i as temps que es Vei-Matei jeia ben estirat dins l'iglésia, ell estava dins sa trona esperant per a pendre-li ses sabates.

Assuxí senten renou de gent que s'acostava. I van esser una quadrilla de lladres carregats de dublés qui anaven a partirse'ls dins l'iglésia a sa claror de sa llàntia.

Es temps que començaren a comptar es dublés, s'alça es Vei-Matei de dins sa caixa i començà a cridar:

—Totes ses ànimes difuntes que surtin juntes! Totes ses ànimes difuntes que surtin juntes!

Es lladres con senten allò, carregats de por, s'alcen i, ¡cametes treis-me d'aquí!, cap a fora, deixant es sacs des dublés allà en mig.

Es dos veis s'alcen i acurrents cap a n'es dublés a repartir-se'ls.

Quant ja se'ls acabaven de repartir, es Vei-Tirulil·lu va pensar amb es centimet, i li digué:

— Un centimet que em falta, es que me deus. Dona'm es centimet que em falta, dic.

Al entretant, es lladres havien tornat arrera per veure si arreplegarien lu deixat, però quan

© Biblioteca Nacional de España

foren a ses portes i van sentir : «Un centimet me falta, dona'm es centimet»:

— Si que són moltes ses ànimes difuntes — van dir ells —. Ell sols no'ls ha tocat un centimet per hom i n'hi ha una qui s'ha quedat sense.

I ja són partits ben deveres, i es dos veis se'n van endur es dublés i van ser ben rics, fins que es van morir.

Recollida per ANDREU FERRER i GUINARD.

LLEGENDA DE SANT JORDI DE ROCALLAURA

En aquell temps que a Rocallaura hi havia set cases de cavallers, que encara avui es pot saber quines són, perquè tenen les portalades rodones, cada any venia una fera, a la qual havien de donar la filla d'un cavaller.

Aqueixes cases quintaven llurs filles, i portaven la que li tocava a baix el portal del Siscard, i allí esperava que vingués la fera, i quan venia se n'enduia la noia i se la menjava.

Un any que li va tocar a una xica de cal Dalmau, en ésser lliurada a la fera, ella que, la pobra, així que es va trobar al peu del portal, i que ja se sentia la fera com venia, com que era devota del beneït sant Jordi, s'hi reclama, i tan bon punt va haver acabat, si que sent un galopar, i n'arriba un cavall blanc molt bonic, muntat per un cavaller jove. Era sant Jordi, que havia escoltat la pregària de la noia de cal Dalmau. Com que al mateix temps que va arribar sant Jordi va arribar la fera, així que la bestiota s'anava a tirar damunt la noia, ell que, sant Jordi, li clava la llança, i burxada ve i burxada va, fent grans esgarips va caure morta.

De llavors ençà que cada any li fem festa al beneït sant Jordi.

Contada per TERESA BERGADÀ.

(Rocallaura.)

EL CIGRONET

(RONDALLA DE CERDANYA)

Una vegada eren uns pares que van tenir un fill igual que un cigró. Un dia se'n va 'nar en una xocolateria, i diu:

— Doneu-me una lliura de xocolata.

I el xocolater mirava i no veia ningú. El cigronet diu:

— Que no em doneu una lliura de xacolata?

— Si no veig ningú! Què em veniu a amoïnar?

— Que no veieu que sóc damunt el taulell?

— On sigueu?

— Aquí damunt el taulell.

I vinga mirar, vinga mirar, només va veure un cigró. I diu:

— Encara és malaguanyat.

L'agafa i el tira n'un caixó que hi 'via els altres.

El cigronet que diu:

— Que us heu tornat boig?... Us deveu pensar, que se'n 'veu de menjar com als altres.

Ell que surt d'aquella capsa, i diu:

— Ja que no me la voleu donar, ja me la pendré jo mateix, la xocolata.

En pren una lliura i se l'endú.

— I ara? La xocolata se me'n va sola!

I corre a 'gafar-la, però el cigró encara va córrer més, i no el va poder atrapar.

El cigronet arriba a seua casa i diu a seua mare:

— Mare, ja tinguem xocolata.

— Ara ens falta vi.

— Ja iré a buscà'n.

Se'n va a la taverna, i diu:

— Que faríeu el favor de dar-me un litre de vi?

© Biblioteca Nacional de España

— Si no veiem ningú.

Ell torna:

— Que faríeu el favor de donar-me un litre de vi?

— Si no us deixeu veure, no us porré pas donar el vi!

— Que no em veieu al mig de la botiga?

Llavors el taverner veu un cigró, i amb una puntada de peu el va fer 'nar sota els barrils.

— Que us heu pensat que sóc de ferro, per fer-me 'nar de cops de peus? Bé : digueu-me si em voleu donar el litre de vi o sinó 'gafo un bot i marxo.

— Si no veig a ningú jo!

El cigronet que va i en 'gafa un bot. El taverner com va veure el bot que se'n 'nava, va fúger al seu darrera, però el cigronet es va posar a córrer i tampoc el va poder atrapar.

Vet aquit que 'quet taverner, no s'ho podia acabar, allò de què el bot li fugigués; i pregunta que preguntaràs per totes les cases. Per últim va sapiguer que hi 'via uns pares que tenien un noi com un cigronet.

Llavors va pensar que era ell el que se li'n 'via endut el bot; i un dia va i l'espera, i al sortir de seua casa el va matar.

Vet aquit un cas com un cabàs.

Tramesa per ADELAIDA FERRÉ DE RUIZ-NARVAEZ.*

LA CANÇÓ DEL COMBREGAR

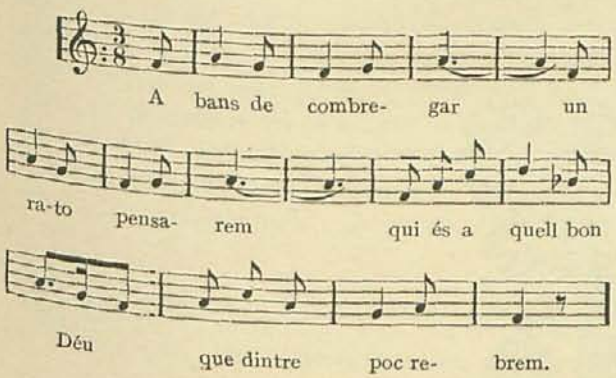

Abans del combregar,
un rato pensarem
qui és aquell bon Déu
que dintre poc rebrem.
Diguem tots amb ternura
i amb molta humilitat:
«Veniu, veniu, bon Déu;
veniu, Pare estimat.
Veniu Rei de la glòria,
veniu dintre mon cor,
del que jo no en sóc digne
de rebre tant tresor.
Tota la meva vida
si vos he agraviat,
ara ja Déu vos ploro;
perdó, Pare estimat!»

Després del combregar
posem-nos en quietud;
diguem a Jesucrist
que en sia benvingut.
«Jo vos dono les gràcies
d'haver vingut a mi:
qui tingués per amar-vos,
l'amor d'un serafí.
Jo crec que hi ha un sol Déu
que nos està mirant;
tres persones distintes:
Pare, Fill i Esperit Sant;
Fill de Déu s'hi encarnà,
i al ventre de Maria
Verge se quedà.
Després de los tres dies
al cel se'n va pujar,
i al dia del Judici
nos vindrà a judicar.
Als bons dareu la glòria,
perquè hauran fet bondat,
i als mals dareu l'infern,
perquè n'han fet maldat.
Avui, a arrepentir-nos;
no esperem a demà;
no tenim sinó una ànima,

* La hi va contar Josefa Bragulat, la qual l'havia apresa del seu avi, nadiu de Llívia.

© Biblioteca Nacional de España

procurem-la salvâ.
Vosaltres, pares i mares,
gran llanto vos vull dir:
que els vostres mals exemples
vos faran mal morir.
Ensenyeu la Doctrina,
ensenyeu-la a complir
als vostres fills i filles
per anar al cel a servir.»
Diem una avemaria
tots amb el cor contrist;
diem una avemaria,
alabat sia Jesucrist.

Recollida per JOSEFA SOLSONA DE BERTRANS.
(De Llobera.)

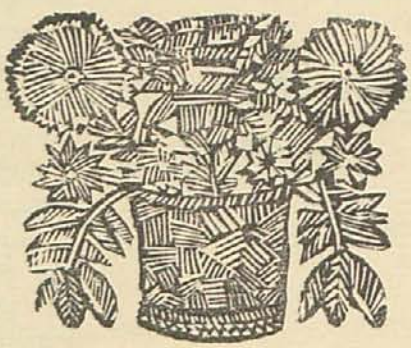

Boix original a la col·lecció d'en Ramon Miquel i Planas

© Biblioteca Nacional de España

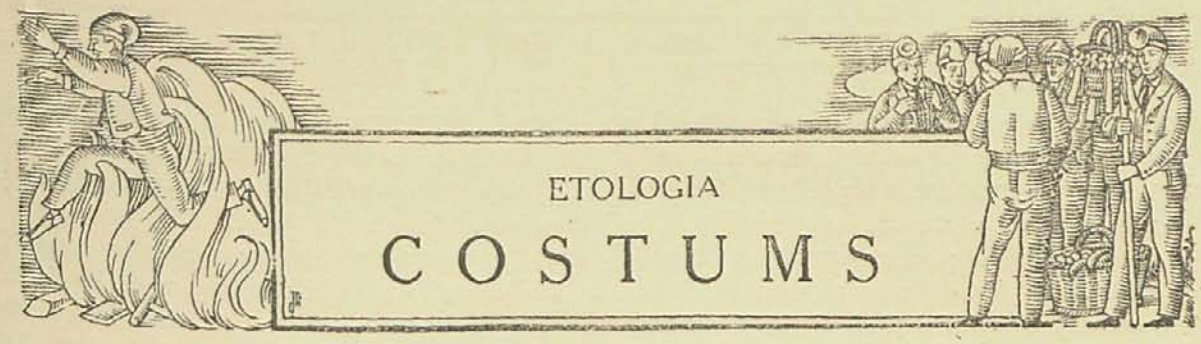

NOTES PER A UN ARTICLE FALLERO

Dende temps primitius los hòmens enceníen fogueres a llurs deus, fentho després los cristians en honor a llurs sants. Ab l'etat mija sens dubte els fusters valencians feyen fogueres — falles — a llur sant Patró. El Marqués de Cruilles — *Guía Urbana de Valencia*, 1876 — segons crec, es el primer en retre aquests origens de les falles.

En lo Reglament del Grèmi de Fusters s'ordenava treballar algunes hòres al vespre, per a completar la jornada establida dende sent Miquèl fins la vespra de sent Josèp. I en aqueix mateix jòrn, al capvespre, es cremava, ab gazara, l'*estany* o *stany*, o siga, un aparell de fusta, consistent en un pal d'uns dos metres d'alçada, ab pèu, i en la part alta ab un o més braços, on se posaven los cresòls o altres llums, les quals servíen per a llumenar en llur treball als que plantaven les falles.

Éstes se veníen celebrant generalment a la pòrta de les fusteries o places més properes, ab lo *stany*, encenalls i fustes no aprofitables. Lo veïnat començà en un entrant a buidar los porches i a cremar tot lo vell que es trobava, com estores, cadires, etc., etc.

Los xics dende molts anys arrere van en còlla per lo carrer, cridant:

«Una estoreta velleta pâ la falla sant Josèp...
el tío Pèp...
Mes que siga la tapaora del comú...
número ú...»

Heus ací la música.

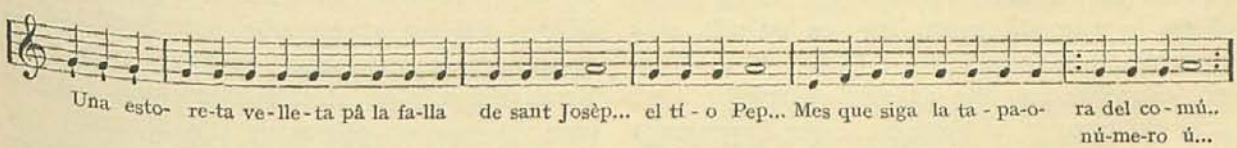

Ho canten pòc a pòc, i per çò no l'acompasse ni hi ha necessitat de fer-ho.

Modernament també canten este chor d'una cançó que no ha atès ferse'n popular.

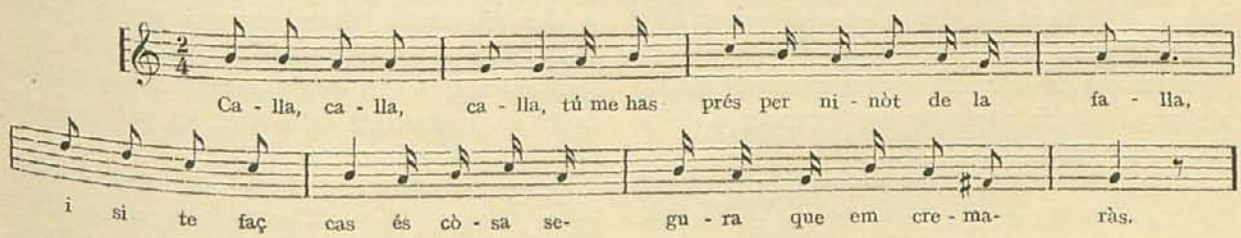

La lletra diu així:

«Calla, calla, calla,
tú me has prés per ninòt de la falla,
i si te faç cas
es còsa segura que em cremaràs.»

Esta cobla està impressa en 1917 dues vòltes i la lletra una; me pareix que en lo mateix any. Es l'autor de la lletra en Maximilià Thous i de la música en Miquèl Asensi.

Era costum en los pòbles de la provincia fer

© Biblioteca Nacional de España

«bòus en còrda» pels carrerons més estrets. Los hòmens romaníen en lo carrer i les dònes i vells presenciaven la festa dende els balcons. En algunes cases lligaven còrdes de balcó a balcó i en lo mig d'aquélla hi posaven un ninòt de palla que en molts pòbles d'ací s'anomenava «falla». Quan passava el tòr, baixaven el ninòt i, qué de rialles i avalòt, si era embestit per la fera. Aqueixos figurons constituiren les primitives falles.

Per dur barret, levita, bastó de comandament o còsa semblant, lo públic relacionà tantòst estes figures ab qualque veí de la qual vida privada es blasmava.

Més tart apareixqueren dues o tres figures sempre alusives a les crítiques del veïnat, i pòc a pòc passà a la crítica de política local, a la general del país i àdhuc de l'estrangera.

Les figures començaren a tindre qualque moviment de pèus, mans o es trasladaven d'un llòc a altre, per mijos primitius. En 1888 apareix la primera falla feta per un escultor, ab figures petites i testa de fusta ben acabada.

Huí día l'aspècte artístic sòl occir lo satíric de les falles. Se fan algunes d'homenage, d'apología en les quals s'adverteix : «Lo bust del pintor en tal es traurà ans de cremar la falla.» Moltes d'elles estàn mancades de sentit satíric, ço que vinc censurant «en lo desèrt», fà anys.

La primera vegada que es parla de falles i monigòts en lletres de mòlle es en 1792. El director de *Diario de Valencia*, en Pascal Marín, el 18 de març del susdit any, en un sòlt, sens signatura, convidava a un redactor, el P. Traggià, carmelita aragonés, el qual va aplegar a ser prior del convent de Valencia, a que responguera a la queixa que un tal Bonifaci Christiano feya «pels abusos que es cometíen ab motiu de la festa de sent Josèp». «Un amant de la veritat» — seudònim del P. Traggià — contestà en un llarc article, condenant los abusos que es feyen en aital diada, i parla de «tantes *pires* quants son los *figurons* que en este jòrn se presenten ridículment abillats». Es de supòndre que la paraula «falla» era desconeguda.

Fins l'any 1820 no 'n trobe altra nota impressa. *El Diablo predicador*, periòdic lliberal que sostingué rudes lluites ab los realistes, va dir, el 18 de març, que circulaven remors de que el jòrn de sant Josèp — sos enemics — pensaven posar a la vergonya un ninòt, el qual representava *el Diable Cupido*, cremantse, com fí de festa, a l'hòra de costum. Este periòdic contestava en broma a sos contraris que es repenedía de tot lo predicat, etc. Tampòc se nomena el mòt «falla».

Lo primer periòdic que va parlar d'elles, i digué on s'instalaven, fou *El Cid*, en març de 1849, pero posteriorment, en alguns anys, nengú periòdic local s'en torna a ocupar de les falles.

En 1850 apareixen los primers vèrsos impressos, i en 1855, en forma de llibret en 8.ª, contes per Josèp Baldoví, de Sueca, poeta festiu i popular.

El primer llibret en forma de periòdic, 4 pàgines, en 4.t, a dues columnes, ab numeració, ix l'any 1887. Pertanyía a la falla del carrer de Maldonado i era son títol, *L'Aranya Negra*, lo mateix de la falla. Dende este primer llibret han sortit molts altres.

En 1906 vaig publicar yo *Les Falles de sant Josèp*, relació de totes les falles plantades en aquell any. I en 1912 apareix *Pensat i fet*, en forma de follet, en 4.t; i en anys successius aumenta lo nombre dels llibrets que parlen de les falles. Enguany s'han publicat sis, i son : *Pensat i Fet*, *El Fallero*, *La Falla*, *Nòstres Falles* i *El Bunyol*.

Fins l'any 1840 l'Ajuntament no s'ocupa de les falles. En aqueix any les va prohibir, car se colocaven en carrerons estrets i es feya difícil la circulació. En realitat era per evitar aglomeració i desordens. Esta prohibició durà pòc temps.

Ja en 1851 se comencen a reglamentar les falles, i cal per a plantarles autorisació, prèvia censura de ço que havíen de significar aquélles. Venen demprés los arbitres municipals, i a primers de segle els prèmis de l'Ajuntament.

La societat Lo Rat-Penat, és la primera en oferir prèmis al millor llibret. Actualment, la prensa, societats i grups particulars ofereixen prèmis en metàlics, estandarts, llaços, etc.

La lliteratura fallera començà per la *dècima* — lo pòble dona el nòm de dècima a tota composició curta —, i estes composicions se colocaven en la mateixa falla o en les parets de les cases de sos voltants.

Enguany s'han plantat més de setanta falles, entre les de la capital i pòbles comarcans. Este nombre pertany en sa quasi totalitat a la ciutat.

En estos darrers anys s'han fet falles a Madrit, Barcelona, Castelló, Saragossa, Àfrica i a l'Argentina.

Dende fà pòc més de trenta anys, los fallers han de presentar a l'Ajuntament un disseny de

© Biblioteca Nacional de España

la falla per a la censura, la qual eixercix l'Alcalde i Comissió. Quan la majoría de concejals era republicana solía intervindre el Governador.

En lo jòrn de huí segueixen pagant arbitres. I amenisen la colocació de la falla i tot lo temps que ésta hi està plantada, fins que es cremada, ab música, que, dit siga de passada, cadascuna té la seua banda, traques, tabalet, dolçaina i altres festejos.

JOSÈP NAVARRO I CABANES*

LA MATANÇA DEL PORC

AL MEU ESTIMAT AMIC ENRIC BELETA I GASSULL

A la gent ciutadana d'avui no els dirà res el títol d'aquest treball; per als barcelonins d'un segle i més enrera, la matança del porc era un dia de gatzara, constituïa una festa de família. Ha esdevingut popular la dita provervial que una de les tres alegries de l'home la constitueix la matança del porc.

Per què s'ha perdut el costum? No és pas perquè la carn d'aqueixa bèstia hagi variat de gust ni el seu consum hagi estat substituït per altres menjars, sinó tot el contrari, car a més de les cansaladeries, s'han posat modernament les xarcuteries, on s'expenen altres manipulacions de carn de porc, com mortadel·la, *foie gras*, pernil dolç, llengua a l'escarlata i totes les especialitats regionals, com pernil serrà, sobressada, xoriço extremeny, botifarra de Rioja i tants d'altres.

Amb això ja es pot comprendre que el consum no ha minvat, sinó tot el contrari, majorment quan hi ha pobles que, llevat els mesos del fort de l'istiu, maten porc i tot l'any en venen a les tendes. A Bellpuig és costum immemorial de començar la matança el dia o dies abans de l'Exaltació de la Santa Creu (14 de setembre). Al segle passat el poble de Sarrià tenia privilegi de matar-ne a les vigílies de la seva festa major.[1]

Barcelona només cent anys enrera matava els porcs pels carrers;[2] però els temps són uns altres, i com no sigui a les cases riques de muntanya i alguns pobles rurals, els porcs es maten a l'escorxador, i amb això es treu a l'acte un dels seus alicients, però resta quelcom de ben típic, que escaurà de donar a conèixer tal com ho hem vist infinitat de vegades a l'Urgell, bo

Representació de la matança, extret d'una de les moltes edicions d'*El non plus ultra de el Lunario y pronóstico perpetuo...* Barcelona, en la impremta de Maria Àngela Martí, s. d.

i acompanyant-ho de les variants que hem tingut ocasió d'anotar d'algunes altres bandes.

* * *

La naixença i engreix del porc, a les cases de pagès o a les de senyors apropiades per a la vida rural, no oferia cap dificultat, ja que disposaven de bones corts i de menjar a propòsit. A ciutat ja era tota una altra cosa. Segons en Comas, les cases barcelonines de més alta posició no acostumaven matar porc a ciutat, sinó a la hisenda o a la torre que posseïen en un dels pobles del voltant.

A Mataró les famílies antigues de la ciutat que solien tenir el seu patrimoni rural, en tractar amb el masover posaven com a pacte l'obligació

1. «Entre els barcelonins hi ha hagut afició a la carn de *tocino*, des del temps dels besavis; tant és així, que quan la matança pública començava per Tots Sants, a la segona meitat del segle XVIII, la festa major de Sarrià, que se celebrava per Sant Miquel de setembre, tenia per als barcelonins l'atractiu de poder-hi anar a tastar botifarra fresca, ja que per una concessió especial disfrutava aquell poble el privilegi de poder matar porc aquella diada.» (RAMON N. COMAS, *Lo Pensament Català*, any II, nom. 39.)

2. «...En lo carrer, encara que fos aquest lo privilegiat dels Escudellers y davant de la porta, tenia efecte el sacrifici, y allí el degollaven, y allí el socarraven, y allí l'afeytaben, y allí'l badaven y allí l'esquarteraven...» (GAETÀ VIDAL DE VALENCIANO, *Barcelona vella*, pàg. 81; imp. «Ilustració Catalana», 1909.) *El libro verde de Barcelona*, [JOAN CORTADA i JOSEP DE MANJARRÉS] Barcelona, impremta de T. Gorchs, 1848, conta també pintorescament la matança del porc a la ciutat comtal, així com la festa familiar a què dóna lloc (pàgs. 33 a 36).

* Traducció de l'original remès pel senyor NAVARRO CABANES, feta per VICENS BUIL.

© Biblioteca Nacional de España

de l'engreix. Una que altra vegada es comprava al mateix masover o a un altre pagès de confiança.[1]

Amb tot això ja es deixa entendre que l'engreix de porcs és una tasca confiada a la pagesia, i àdhuc podríem afegir que és feina de les dones. Ningú com elles per a preparar-los els beurums de segó quan els desmamen, ni les

Gravat corresponent al mes de novembre en el llibre *Lunari e reportori del temps*, de Bernat de Granollachs; Barcelona, impremta de Joan Rosembach, 1513.

calderades amb patates, remolatxes, hortalisses, herbes del camp, i quan són més grossos, amb rulls o pinyola i farines apropiades, perquè és una raó : «*Si vols porc, posa-hi*», i, també, «*Porc i conreu, qui no hi posa no en treu.*» No diguem de la cura que representa l'engreixar-los amb una o més almostes de bellotes quan estan a punt de matar.[2]

1. *Bloc Mataroní*, 1926; 10 de gener i seg.; [Francesc Cabanyes] imp. Minerva.

2. Ens contava Manuel Raventós, que un ex ministre català amant de la tradició i gran protector de les lletres, cada any es fa matar un porc al seu poble de l'Empordà; manant que se'l trii de pelatge negre i que hagi estat engreixat amb aglans.

Això d'engreixar als porcs amb aglans ja ve de lluny. A la representació dels mesos de la portalada del monestir de Ripoll hi ha, al mes de novembre, «un home pastorant uns porcs i tocant un corn sota un arbre, al·lusió a l'època dels aglans i castanyes per nodrir i engreixar l'animal que ha de proporcionar aliment per tot l'hivern». Mossèn J. Gudiol i Cunill, *Iconografia de la portalada de Ripoll*, pàg. 48; Barcelona, 1909.)

A la comèdia de Josep M.ª Arnau, *Les tres alegries*, un dels personatges pondera les excel·lències del porc que van a matar (escena VI), amb aquestes paraules:

«*Just.* — Serà un tocino excel·lent!
Engreixat amb farinada
i aglans, portarà bon pes.
Jo calculo, a no enganyar-me,
que travessarà de cent.

S'acostuma d'engreixar amb aglans perquè tinguin la cansalada més forta. Els porcs que han estat engreixats

Un adagi popular de Menorca diu : «*Porc a mitges, mai és gras*»,[1] ço que vol dir que hi ha molta gent que per evitar-se les molèsties de la criança i engreix fan tractes amb un pagès. Sol pactar-se en aqueixos casos que l'amo paga tot el preu del garrí o porquet i la meitat del fato bo per a engreix, i corren a càrrec del pagès mitger totes les feines i despeses restants fins a la matança, i aleshores es parteix la carn quan és mort o el seu preu si es passa a vendre. «*Les mitges mai són plenes.*» Lo mateix que a Menorca, l'aforística catalana és poc amiga de donar-lo a criar; per això diu la rica col·lecció d'en Sebastià Farnés : «*Porc a mitges, quan és partit és esquifit*»; «*Porc a mitges, sempre gruny*».[2]

A Castella tenen un adagi que diu «*A cada puerco le llega su San Martín*» (11 de novembre). Un aforisme català diu : «*El porc malaràs per Sant Lluc* (18 d'octubre), *i posaràs la brema al cup.*» També en tenim en llengua vernàcula un que diu : «*A cada porc li arriba el seu Sant Martí*», i encara que a Mataró els tractes fets amb els pagesos estipulaven que s'havia de matar dins el mes de gener,[3] i que a Urgell també es mata quan els freds apreten, sembla que el més general era matar-lo als vols de Nadal. Així ho precisa el popular refrà: «*Per Sant Tomàs agafa el porc pel nas.*» Aqueix temps es veu que era el clàssic a Barcelona, durant el segle XIV, si tenim en compte que una de les rúbriques del llibre de *Almotacenia* diu:

«¶ Que los porcs se agen metre per lo portal de Sanct Daniel o per lo portal de Jonqueres, exceptat dos dies abans de la festa de Sanct Tomas fins a la festa de Nadal los puixa metre per lo portal del ferro.»[4]

Això que dos dies abans de Sant Tomàs fins a la festa de Nadal hi hagués llibertat de deixar-los entrar per la Portaferrissa, dóna a entendre que ja aleshores se celebraven les fires de porcs de Sant Tomàs, que van durar fins a les acaballes del segle passat. A la manera com es van a comprar els corders, a la fira de Pasqua, així anaven a comprar porc a la fira

o que han menjat gra de brisa a desdir, la fan tan flonja, que es fon de seguida quan es tira a la paella.

1. Francesc Camps i Mercadal *(Francesc d'Albranca)*, *Folklore menorquí* (de la pagesia), pàg. 283; Mahó, 1918.

2. El bon amic Farnés, el folklorista més enriquit d'aforismes, ha tingut l'atenció d'augmentar la colla dels que teníem arreplegats referents a aquest tema del porc.

3. *Bloc Mataroní*, loc. cit.

4. Manuscrit existent a l'Arxiu Municipal Històric, fol. XXVII i següents.

© Biblioteca Nacional de España

els barcelonins que no tenien manera de fer-se'l criar.[1]

A Menorca per la diada d'aquest sant apòstol també «és temps de porquetjades». «*Per Sant Tomàs estira es porc pes nas.*»[2]

El costum deu haver estat instituït així per ço que diu l'adagi : «*Si vols passar un bon Nadal, tinguis un gros porc en sal.*» A més hi ha una formuleta infantil, que comença : «*Per Nadal posarem lo porc en sal...*»[3]

També a la portalada del monestir de Ripoll es representa la matança al desembre, i al gener figuren els pernils penjats a la llar, perquè s'assequin.[4]

El porc, des que és ben petit que ja té pretendents : «*El porcell d'un mes; l'ànec de tres*»; un altre refrà fixa el temps consagrat com a usual de criar-lo : «*El porc i el mosso, un any a la casa*», i com que en aquest món qui no s'aconsola és perquè no vol, qui el mata escarransit, arronça les espatlles i diu : «*El porc, sia xic o gros, vint llonganisses porta al cos*»; però la veritat sempre és veritat : «*Un* tussino *gros, un altre en porta al cos.*»

* * *

Els dies que s'atansaven al de la matança, s'assenyalaven a la casa perquè les dones tot ho trasbalsaven per tal de tenir-ho tot net i a punt.[5] Es feia fer bondat a la canalla prometent-los que a l'acte de la matança se'ls deixaria agafar la cua del porc.

Arribada la vigília del dia assenyalat, se sol posar el porc a dieta, per tal que perdi les forces i estigui buit de tripa.

A Les Preses els homes fan *aioli* ben carregat d'alls, i treuen les cireres que han estat en maceració amb aiguardent des del juny.[6] Això ho fan perquè el matador a tot arreu sol menjar una caixalada i remulla la gorja amb aiguardent. Aqueix menjuc consisteix en figues, raïms o nous, a l'Urgell; a Torà i altres pobles de La Segarra, li donen ametlles torrades i coques.

Usualment, la sang que raja del coll de la bèstia és tomada dins un gibrell,[1] per la *mandonguera* (la dona que dirigeix el *mandongo* o manipulació del porc). Quasi per tot Catalunya li diuen *mocadera*.[2] La sang és barrejada seguidament amb pa llescat, que serveix per a fer les botifarres anomenades de sang. A Les Preses i a tota La Garrotxa, així que la sang va rajant

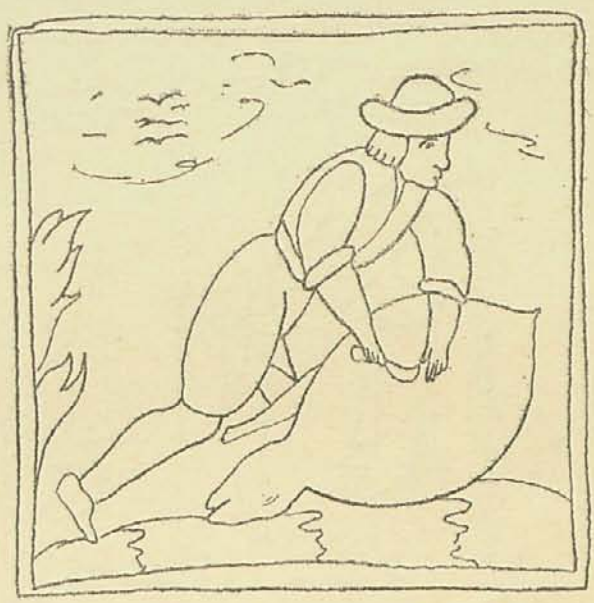

Pelant el porc. Rajola de la magnífica col·lecció del doctor Francesc Santacana i Romeu.
Grandària de l'original, 132 × 132 mm.

al gibrell, la *mocadera* la va remenant amb la mà, per a evitar que es prengui. Quan a aqueix poble maten el porc al col·legi de religioses, el matador bromejant acostuma d'esquitxar amb sang del gibrell la toca de la germana que la toma.

Desangrat el porc, el matador li arrenca els pèls més llargs de l'esquena, i al cap de la campanya se'ls ven per a fer respalls i pinzells d'emblanquinador.[3] Ve el sucarrimar, i s'omple l'es-

1. Al nombre 45 de l'auca *Funcions de Barcelona*, que reproduïm a les pàgs. 54 i 55, diu : *Sant Tomás. Porchs.* És copiada d'una altra d'anònima del segle XVIII.
2. Camps i Mercadal, *op. cit.*
3. Valeri Serra i Boldú, *Calendari Folklòric d'Urgell*, amb un pròleg de l'excel·lentíssim senyor Joan Bell-lloch i Vivó, pàg. 332, Barcelona; Seix i Barral, germans, S. A.; 1914.
4. Gudiol i Cunill, *op. cit.*
5. Qui vulgui conèixer amb totes les seves particularitats la matança del porc a pagès, li serà forçós de llegir un detalladíssim treball de Salvador Vilarrasa, a *Scriptorium*, de Ripoll, titulat «La vida a pagès», nom. XXVI; febrer de 1925. És una molt acabada descripció de tots els costums rurals de la dita comarca, com cap altra se n'hagi fet.
6. Comunicació de l'enginyer agrícola Antoni Rossell i Mata.

1. Tant a la portalada del monestir de Ripoll, com al capitell del claustre de Santa Maria de l'Estany, com al gravat del *Reportori del temps*, que reproduïm, es veu que en temps antics mataven el porc amb un cop de maça al cap; altre tant ha de dir-se de la manera com es representa dins un retaule magnífic de la col·lecció d'art antic d'en Lluís Plandiura.
2. A l'Urgell donen el nom de *mocadera* a la dona que fa més baix ofici, o sigui el de rentar la budellada. Al regne de València a la *mandonguera* li diuen *apañaora*.
3. Una altra ganga pel matador sol ésser el sexe de l'animal, que el talla amb un bon pilot de greixum. Se'l venen a les serradores i als fusters i carreters, per tal de suavitzar les serres. El tenen clavat en una fusta.

© Biblioteca Nacional de España

pai d'una olor característica que fa dir, en semblants i pareguts casos, que *se sent socarrim de pèl de porc*. Aqueixa feina a Linyola la feien abans amb salats, avui amb sarments o esporga d'oliver, com a tot l'Urgell. A Torà i a Vilaseca la fan amb argelaga, perquè és planta que fa més viva la flama. A Mallorca, amb gatoses.

Sucarrimat i escaldat el porc amb aigua bullenta, es procedeix a pelar-lo. Hi ha punts on donen una primera passada amb el cantell de

Obrint el porc. Rajola de la col·lecció del doctor Santacana. Grandària de l'original, 132 × 132 mm.

taulissos; després s'afina amb ganivets ben esmolats.

Quan és ben net, li tallen el cap i les potes, i el posen damunt una banqueta, on resta en una posició com si la bèstia mateixa s'hagués ajupit sobre els seus genolls. Llavors l'obren amb un tall de ganivet de cap a cap d'esquena, i procedeixen a esquarterar-lo. A Les Preses solen obrir-lo fent-li dos talls paral·lels l'un de l'altre, i queda una penca de cansalada de quatre dits d'ample, que serveix per a fer *tatxes* a les llonganisses. L'esquarterament simplifica la feina de la *mandonguera*. El matador va partint la bèstia i tira, en panistres recobertes amb un rosquer, els panys de costelles, els llomillos i els pernils, si la casa demana que els separin de la cansalada. Dins una plata es posa la freixura. En un altra es posa el fetge, el qual s'embolica amb el tel o membrana que entrelliga, envolta i protegeix els budells, ço que en altres punts s'anomena el *davantal de la senyora*. El sagí s'estén de llarg a llarg d'un taulell que té posat un llim de farina. L'entremig es lliura a la *mocadera*, i quan no resta sinó la coberta de la bèstia, o sia la cansalada, se'n fan quarters.[1]

De vegades un porc es mata a la casa del propietari, per a ésser venut a l'engròs i a pes; altres pagesos crien porcs per a vendre'ls a la menuda, en el qual cas es diu que el venen a *gras i magre*.[2] Quan així s'esdevé, es pesa tot, excepte mitja sang, un ronyó, una pota del davant i una altra del darrera, els budells i la meitat de la freixura. D'això se'n diu *el franc*, i es dóna al comprador. Del fetge, que ja no es pesa, se'n compta una carnicera. Si no se'l queda tota una mà, sinó que es ven a dues, tres o quatre persones, el mateix matador fa les parts, i també és ell qui reparteix la franquícia.

No és estrany que quan comprador i venedor són persones enteses en la matèria, el porc es vengui a ull. Suposa això un coneixement molt aproximat del pes de la bèstia.

* * *

Abans de començar el *mandongo* s'esmorza; el plat obligat és una paellada de frescum, xulles, amb un bon pessic de pebre.

El matí sol passar-se preparant la carn per a trinxar. De l'estol de dones que ajuden a la *mandonguera*, les unes desossen, les altres pelen la careta, i, successivament, trenquen els ossos del tos i del corb, salen els quarters de cansalada, els pernils i les costelles, i amassen la ceba quan fan d'aqueixes botifarres negres. La ceba l'han picada el dia abans, i perquè quedi ben escorre-

1. A Barcelona, on tan ben reglamentades estaven totes les qüestions mercantils, era estatuït:

«¶ Que los porcs o porçelles primsanades hagen esser portades entegres en les carniceries e que nos pusquen trancar ne tallar fins per lo Mostaçaf o sos pesadors sien vistos e regoneguts.» (*Almotacenia*, loc. cit.)

2. A Barcelona, en temps antic, la venda estava així regulada:

«¶ Que carnsalada nos puga vendre sinó seran per lo Mustaçaf afforades o que nagen a vendre a totom quin deman hun bacó mig bacó hun corter o a lliures.

¶ Que los que tallen carnsalades ne hagen a tenir tot lo dia.

¶ De no fer mescla de carnsalada ço es novella ab vella.

Ordinations de les botifarres e llengonices

¶ Que carnicer ni altri per ell no gos fer lengonices.

¶ Que los qui metran moques o menucties de porc en ciutat per vendreles hagen de prestar cautió que portarà y metran dins la ciutat altres tants bachons de carnsalades fins a la festa de cincogesma.» (*Op. cit.*)

© Biblioteca Nacional de España

gudes de l'aigua que porta, la posen a escórrer dins un drap que es penja a l'aigüera.

Es dina a migdia, sense gaires compliments. Hi ha cases d'Urgell que fan olla de congre o be han cuit un tupí de mongetes, i com a tall mengen aquella carn plena de tendrums i ossets que hi ha damunt els llomillos, anomenada *gatets* a l'Urgell i *ossets* a Barcelona.

A la tarda ve el tràfec gros. Avui amb les màquines de trinxar fan els embotits. Abans s'havia de trinxar picant amb el tallant i la mitja lluna, i després es feia la feina d'embotir, per a la qual cosa es posava un embutet de vidre o de llauna al cap del budell. Al Ripollès usen una xeringa de llauna, que abans era de fusta.

No es procedeix a omplir budells que no es tasti la carn picada i amassada, per a saber si està al punt de sal i de pebre. És al que se'n diu fer els *tastets*, que en molts punts ho couen a la paella i en altres omplint closques d'ous. A la canalla pròpia i a la dels amics se'ls obsequia amb aqueix requisit, que ja se'n diu *clasquetes*.*

Res no hi ha de tan variat com els embutits que es fan amb la carn de porc.

Començant per les més senzilles o de qualitat inferior, anomenarem les botifarres de sang, de les quals diu un refrà : «*On no hi ha sang, no s'hi fan botifarres*», a les quals es barreja, com dèiem abans, pa llescat, la freixura, el cor i la carn sangosa. D'aqueixa mateixa pasta, barrejant-hi ceba ben trinxada, se'n fan les gustoses (a qui agraden) *botifarres de sang i ceba*, les quals per a distingir-les de les que no tenen ceba solen embotir-se en els *budellets* que duen una beta greixosa. Amb ceba o sense, a més dels budells prims se'n solen omplir de gruixuts. Hi ha qui, a més a més de tot això dit, hi posa arròs i pinyons. A Lleida fan uns *botifarrons* per a posar a l'olla; a Os de Balaguer, *gossets*, d'un quart i mig pam, respectivament.

Segueixen les botifarres blanques, que s'emboteixen en budells prims i dobles. Hi entra la carn greixosa. A dins de la més doble sol posar-se la llengua del porc, i per això se'n diu la *botifarra de la llengua*, que es menja tal com ha sortit de la caldera; és a dir, sense guisar, tal com totes les blanques, llevat de quan se posen a l'escudella i quan es posa per adob de les faves estofades. En alguns punts, com Vilabella, per a guisar les faves hi destinen l'anomenada *botifarra culana*, o feta amb el budell cular. Als voltants de Barcelona hi posen, a les faves, botifarra catalana, que és un embotit fet amb carn de llonganissa, però es cou a la caldera. Aqueixes botifarres blanques gruixudes, reben diferents noms, com *bisbe*, *donegal*, *bull*, etc. Hi ha punts on fan botifarres blanques que hi addicionen pa o sèmola i ous; llavors s'anomenen *botifarres d'ous*.

A Les Lloses fan botifarres blanques dolces; a Vilabella en fan unes que després de cuites les

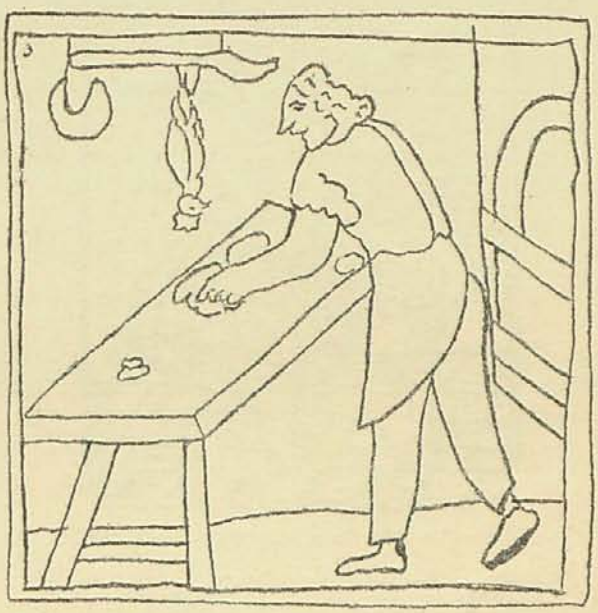

Amassant la carn trinxada. Rajola de la col·lecció Santacana.
Grandària de l'original, 132 × 132 mm.

posen a premsar entre dues fustes i serveixen per als berenars i per deu-hores en segar i en batre.

Tots aqueixos embotits, un cop fets es couen a la caldera, i cal tenir bona cura d'anar-los punxant amb una agulla que s'ha fixat a l'extrem d'un bastonet o canya. A Artés, juntament amb les botifarres posen a la caldera ço que en diuen *carn de perol*; això és, ventre, llengua, orella, careta, ronyó, fetge.

La millor carn del porc, i la més magra, es destina a fer llonganisses; se'n fan de budells molt prims, que se'n diuen *salsitxes*; altres de més doblets, que a l'Urgell anomenen *llonganisses*, i els que en diuen *xoriços* els més dobles, que a Barcelona reben sempre el nom de *llonganissa doble*. En molts punts fan les llonganisses primes, que se'n diu *fuets*, que, com totes les de la seva classe, no es couen a la caldera, sinó

* Així ho diuen a Os de Balaguer.

© Biblioteca Nacional de España

que, fetes secar a l'aire, o penjades a la campana de la llar, es mengen crues. S'hi sol posar bona cosa de pebre picat o sencer, i, segons els punts, són totalment magres o bé hi posen tiretes primes de cansalada de llarg a llarg, per tal que en tallar-les a rodanxes o *medalles* surti la cansalada feta *daus* o *talxes*. El porc té un budell prim, llarg i llis, que s'omple de carn de llonganissa, i se'n diu el *xoricet de Pasqua*, a Urgell; la *llonganissa del crac*, a Ripoll,[1] i la

Lligant botifarres. Boix de la col. Mn. Botey

botifarra del vistaire o *de l'espetec*, a Torà.[2] Com que és prim, s'asseca més aviat que els xoriços o llonganisses dobles, i per aqueixa raó es menja ja més aviat. Sol trencar-se amb els dits, i d'aquí els noms de *crac* i d'*espetec* que li donen pel soroll que fa en trencar-se.

* * *

La matança del porc vol dir una bona provisió al rebost,[3] veritable providència, sobretot per a les dones d'aquelles masies i pobles on no tenen carniceria ni tenda per a comprar queviures. Essent així, és dia de festa grossa, i d'aqueixa alegria se'n deixa participar als parents i als més amics, als quals es convida a sopar.

1. Comunicació de Salvador Vilarrasa.
2. Notes facilitades per mossèn Xavier Bosch.
3. Dins una obra teatral («Saynete nuevo, intitulado *El barber que ha tret la rifa dels porcs*; su autor, D. M. A. Igual. Barcelona : Imp. Francisco Generas.») es llegeix:

«*Tuias.* — Jo no hi cabo de contenta!
Pau. — Ja no ens faltarà en tot l'any
botifarra i cansalada,
i pels platillos bon llard.»

Les dones d'aqueixes cases, sobretot a la tarda, solen ajudar a fer el *mandongo*; els homes no hi van fins a l'hora de l'àpat. L'ésser convidat al sopar de matança, també anomenat «de funerals» o «de fartuorum», és prova ferma de gran distinció, d'afecte, d'amistat. Un predicador que a Vilanova d'Alpicat predicava les excel·lències de sant Bartomeu, en ponderar als oients la glòria que gaudia al cel, els deia : « — Nostre Senyor fa el que sant Bartomeu li demana. Mireu si eren amics, que es convidaven a sopar quan mataven el porc.»[1]

A Camallera i altres pobles de l'Empordà es convidava, a més dels parents i amics, als dos més propers veïns.[2]

Aqueix sopar, segons els punts de Catalunya, esdevé una festassa, amb ball a càrrec d'un músic qui toca el flabiol o violí. Al Llussanès «des de la més pobre pagesia fins a les pairalies més encimbellades, en aqueix dia, a l'hora del sopar, és quan l'alegria sana i senzilla arriba al seu paroxisme. Comença aquest àpat amb una sopa del bon pa moreno escaldada. No hi manca l'escarola servida en plates monumentals, en les quals piquen tots els concurrents. El plat vertaderament popular i tradicional consisteix en un arròs amb costelles del porc sacrificat aquell dia. És un plat del qual tothom en menja a més no poder. L'arròs, dins l'estament pagesívol, és una menja considerada senyorívola, reservada solament per les grans festes. Jo he sentit dir a vells pagesos, que només menjaven arròs en els jorns de festa major i en el de la matança del porc.»[3]

Al Ripollès, segons descriu en Vilarrasa,[4] la llista de plats es compon de sopes, ceba amanida, fesols blancs a la vinagreta, una cassola d'arròs amb conill o pollastre, i una llonganisseta cuita a la paella.

A Linyola he vist donar : sopa de pa escaldada amb brou de la caldera, ensiam, mongetes, fetge amb ceba[5] i una llonganissa i botifarra negra cuites a la graella.

1. Comunicació de Mgr. Lluís Borràs, director de la Pontifícia i Reial Acadèmica Bibliogràfico Mariana, de Lleida. Per antiguitat no hi hauria res a dir, puix que recents excavacions constaten la presència d'ossos de porc entre objectes de tres segles abans de Jesucrist.
2. Comunicació de Francesc Marull, propietari de Camallera.
3. Comunicació del notable poeta Josep M. Vilarman, il·lustrat propietari de Santa Maria de Marlés.
4. *Scriptorium*, loc. cit., pàg. 10.
5. A Barcelona hi ha dones que guisen, o així ho diuen, *sang i fetge i ceba de porc*.

© Biblioteca Nacional de España

A València, un plat que no manca a cap bona taula és el *botifarrot* al forn, el *frechitonet* i sovint la *torrà* o graellada de carn, costella i altres parts del *serdo*.

Tornant a Catalunya, qualsevulga que sigui el sopar, no falten uns bons xerrics de vi nou, i àdhuc en algun poble, com Bellvís, aqueix dia tatxonen una bota per a donar major solemnitat a l'acte.

Al Llussanès, perquè la festa de matança no sigui del tot profana, els assistents al sopar, després de fer un xic de gatzara, resen el Rosari. Hi ha llocs on s'ha perdut el costum, i esperen que es desembarassi la taula per a arreconar-la i dansar una estona al so del flabiol, acordeó o violí, com fan també a molts pobles de La Garrotxa.

A Vallfogona, prop de Ripoll, segons conta *L'Ermità de Milany*,[1] «Les cartes també hi treuen el nas. Però a més de tot això, es juguen jocs que de vegades són innoscents, i d'altres no deixen de tenir el seu granet de sal... i fins de pebre i tot».

En molts punts canten *Els Funerals del Porc*, apropiats a la festa, la qual cançó,[2] d'escassíssima valor la seva lletra, donem, llevant-ne tres posades grasses i de mal gust.

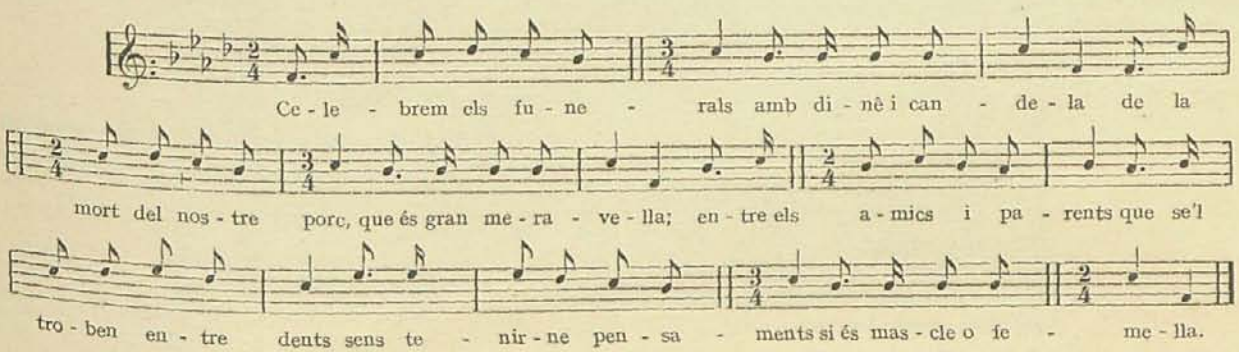

Celebrem els funerals
amb dinê i candela,
de la mort del nostre porc,
que és gran meravella,
entre els amics i els parents
que se'l troben entre dents
sens tenir-ne pensaments
si és mascle o femella.

RESPOST

El porc ha estat ben gras,
ben gruixut i ben rellarg.

El qui porta el cap del dol
dirà a la mestressa:
de què «ja s'ha mort tot sol,
i això és lo que em pesa!,
que si hagués mort amb company
en tindriem per tot l'any;
sense temor ni afany
tallaríem peça.» *(Respost.)*

Ha fet un testament clos,
sense cap notari;
«Si a la taula hi queda res,
fiqueu-ho a l'armari,
que no fos pas el burdell
que vingués el gat burell,
que es mengés fins a la pell,
si podia entrar-hi! *(Respost.)*

»De vianda en queda prou
per les Carnestoltes;
los deixo tot el meu cos,
botifarres moltes;
també us deixo lo poltruc,
menjau's el que jo no puc,
procureu viure amb salut;
després feu-me absoltes!» *(Respost.)*

Un *passe-requies* cantem,
són per los enterros;
sabem cert que el porc difunt
ha mort amb dos ferros,
el ganxo i el ganivet.
«Això sí que és dit pel cert!,
i penso quedar-ne net
dintre de dos mesos!» *(Respost.)*

«Del que jo us vui avisar
n'és cosa molt certa:
del menjar no en feu abús,
del meu sang i fetge,

1. *La Veu Comarcal*, de Ripoll, noms. 137 i 138.
2. La melodia és la mateixa de la *Litania* que es canta als funerals religiosos de tot el Bisbat de Solsona. Ens ha estat facilitada per Josep Pinyol i Mirada, de Lleida, qui ens innova que procedeix de Santa Eulàlia de Berga, on la recollí Felicià Tremolosa. L'altra que donem és facilitada per l'*Obra del Cançoner polular de Catalunya*.

© Biblioteca Nacional de España

perquè us en faria mal
el ventre, com un tabal;
si de mi no en feu cabal
ja en fareu del metge! *(Respost.)*

»De lo que us vui avisar
en aquesta vida,
que de tot lo del meu cos
en prengueu la mida;
i de la barra de baix,
que d'ella no en fassin cas,
fins que un altre porc ben gras
ben arribat sia!» *(Respost.)*

Encara que a cada posada hi ha «Respost» la melodia no s'hi adiu. Les de l'himne litúrgic acaben amb la pregària «*Jesu Christi audi nos*», que a Manlleu la posen al peu de cada estrofa d'*Els Funerals del Porc,* segons ens comunica el pare Xavier Padrós.

«Acabats els funerals.
la gent s'encaminen,
cap a casa del difunt
a veure si dinen;
escudella, carn i arròs,
tots hi feien el cap gros.
Jesucrist, mateu-los tots,
són una colla de pillos!
Jesu Christe, audinos.»

Aquesta lletra no sembla pas pròpia del dia de matança, però així mateix la dóna mossèn Joan Serra i Vilaró a *El Cançoner del Calic.**

Dins unes hores de xerinola, així és quan deurien sortir aquestes cançons de ronda:

«Per la vila la gent diuen
que el Capgil n'ha mort bacó,
que l'ha tancat a la caixa
perquè no té salador.»

La vaig aprendre al Palau d'Anglesola, i la següent a Tudela de Segre:

«Fa tres anys que sóc casada,
cada any ne só mort un porc,
menos aquest any i l'altre,
i ara fa dos anys tampoc.»

No fóra estrany que també hagués sortit en festes semblants aquesta, del mateix poble:

«En 'quest carrer n'hi ha una,
no dic ni qui ni qui no,
s'amague les botifarres
entre cotilla i gipó.»

Que parlen de coses del porc encara n'hi ha d'altres de cançons, com una de geogràfica, recollida a Artesa de Segre:

«Si les penyes de Salgar[1]
se tornessen cansalada,
encar no n'hi hauria prou
pels gormants de Foradada.»

A Linyola acaben aquesta cançó dient : «per les mosses de soldada».

També a Linyola vaig sentir cantar, un dia de ronda, aquesta burla:

«Et penses que et fem aubades?
No te'n fem aubades, no;
canto per les botifarres,
perquè sé que has mort lo bacó.»[2]

* * *

El dia següent de la matança és qüestió d'anar endreçant tot allò que ha quedat mal desat, així com tots els atuells que s'han fet

* De les cinc esparces que hi ha a aquesta compilació solsonina, conté la següent, que no la diu la versió de Tremolosa:

«Bé en podem estar contents
de la nostra matança;
deixat-nos ha en testament
hereus de confiança,
ens ha gicat bon sagí
i prou greix per sofregí
tota la vianda.»

La melodia és així mateix una variant de la donada més amunt:

1. Situades al terme de Montsonis, on està enclavat el santuari de la Mare de Déu del Carme, de Salgar.
2. Bacó, marranxo, marranxó, tocino, porc, cotx i cotxo. Veus ací tota la nomenclatura que li donen a l'Urgell.

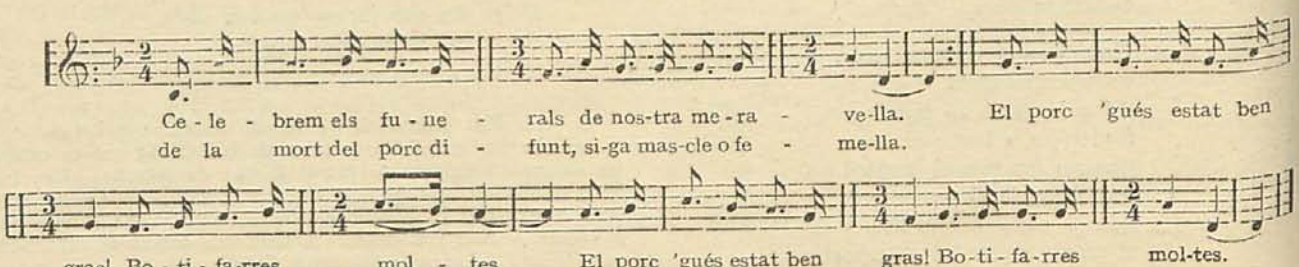

© Biblioteca Nacional de España

Fot. Arxiu Mas

REPRESENTACIÓ DE LA MATANÇA DEL PORC, A LA PORTALADA DE L'ESGLÉSIA DE RIPOLL

LA MATANÇA DEL PORC EN UN CAPITELL DEL CLAUSTRE DE SANTA MARIA DE L'ESTANY

(Fot. del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació provincial de Barcelona.)

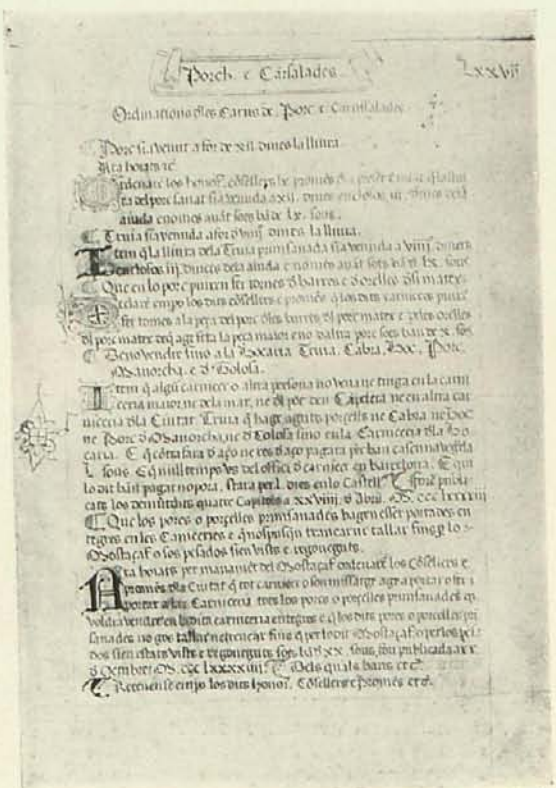

Fot. J. Ribera Llopis

FOLI LXXVII DEL LLIBRE *Almotacenia*

En aquest llibre es donen les ordinacions que regulaven a Barcelona la venda de carns de porc i cansalades.

(Manuscrit existent a l'Arxiu Municipal Històric de Barcelona.)

© Biblioteca Nacional de España

Fots. de Rossend Torras

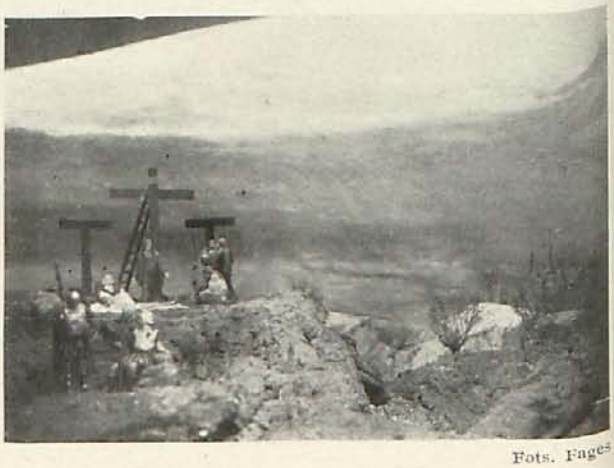

Fots. Fages

PESSEBRES I CALVARIS

1 i 2. Dues vistes del pessebre d'en Lluís Pons, de paisatge català, construït a Tiana. Projecte i execució de Josep Barrillon. — 3. Pessebre d'en Libori M.ª Iglésias. — 4 i 5. «L'oració de l'hort» i «L'amortallament»; dos aspectes del calvari construït pels senyors Carles Tutusaus i Conrad Cañameras, de l'Associació de Pessebristes de Barcelona.

© Biblioteca Nacional de España

servir,[1] i, sobretot, cal salar els ossos, el llomillo, les costelles i la cansalada, i cal tenir cura de posar en lloc visible aquelles parts que solen menjar-se de seguida, com són el cervell, els ronyons, el fetge, la panxa i els tendrums i caps de costella, mentre estiguin sal-presos, però no massa, perquè aleshores esdevenen una salmorra.

Posades les coses al seu punt, s'ordenen i s'envien els *presents*, que cada casa que ha mort el porc sol fer a tots els propparents i amics.[2] Aqueix present s'acostuma a fer d'un tall de cansalada, una llonganissa, un tros de fetge i una botifarra de cada mena; és més ric o més senzill segons els lligams de parentiu o d'afecte de qui el dóna i qui el rep. Persona o casa que és obsequiada amb un present, té de fer-ne un ella quan està de matances. Per això ve l'adagi : «*A qui no mata porc, ningú li dóna botifarres.*» A les cases pobres del veïnat se'ls dóna un tupí de *brou* o suc de la caldera. A Barcelona també era costum donar *brou* brufat a les cases menesteroses.

1. Un bon ciutadà barceloní ens ha deixat escrita la llista de tot ço que tenia disposat per a la matança:

«La taula gran per a trinxar.
Estovalles pera la mateixa.
8 talladors de fusta.
8 devantals pera les trinxadores.
12 ganivets ben esmolats.
1 mitja lluna per a picolar la carn.
La taula petita pera la mocadera.
Estovalles pera la mateixa.
4 gibrells embernissats per a pastar les diferentes carns.
6 embuts de llauna pera omplir los budells.
Pebre (lo que convinga).
Sal (la que sia menester).
Canyella i Ous (si es volen fer butifarres de esta clase).
Caldera pera coure les butifarres.
Cassarola pera fondre'l sagí.
2 tions pera socarrar la bestia.
6 garbons pera lo mateix menester.
1 olla pera tomar la sanch, amb lo colador de drap.
1 garbella pera posar la mocada.
1 escudella pera'l cervell.
1 post enfarinada pel sagí.
1 portadora pera rentar la mocada.
1 gibrell mitjà pera colocar los budells grossos nets.
1 olleta de 2 anses pera id. los petits.
12 taronges agres.
1 agulla de fer mitja per a punxar les butifarres, a fi d'evitar que es reventin en la caldera.
Rebost : Lo llit del porc; Cossis pera posar los ossos en aygua-sal; olles pera'l llard i brou de la caldera; Canyes pera penjar les butifarres, perdiu, etc.
Tres onses d'avellanes i un patricó d'ayguardent, per a refrescar los matadors.
Plats i olles pera lo que's necessiten.
Axugamans pera lo que convinga.
Seixanta lliures per a pagar la bestia, o més, si més son menester.» (*Barcelona vella*, ja citada, pàgs. 84 i 85.)

2. A Altea «el mataporch constitueix un aconteiximent, sent molt senyalats els que en maten; es convida als parents, així mateix com a estos i a alguns amics de confiança se'ls envia el present». (F. MARTÍNEZ i MARTÍNEZ, *Coses de la meua terra*, pàg. 37; València, 1912.

A mesura que es va eixugant tota cosa del rebost, la dona de sa casa fon el sagí[1] i l'acomboia a la bufeta o en tenalletes a propòsit, quan no el deixa a punt de fer el *confitat*, o les *tupines*, com en diuen alguns pobles. O el confitat! Quin miraments hi posen les dones a tenir una o més olles o tupins de llomillo, costella, llonganissa, botifarra i cansalada viada! La mestressa en coure aqueixos talls amb llard i oli ja omple cada tupina bo i donant-li destinació: «— Aquesta la gastarem tota en segar; aquella altra, en batre; aquesta altra l'encetarem primer...» El confitat amb tomàtec o amb samfaina, quin plat més avinent i més saborós per als forasters i per als de casa!

* * *

El porc és el millor companatge per a arrodonir un àpat o bé per a menjar sol als berenars.

Segons l'experiència popular : «*Del porc fins el rabó n'és bo*», i àdhuc, és saborós «*menjar de porc tot l'any, divendres i tot*»; però com que «*totes les masses fan mal*», no se'n pot abusar, perquè «*el porc dóna morrades fins després de mort*»; «*el porc forga viu i mort*»; «*el porc fresc i el vi novell, causen dolors al ventrell*».

De totes maneres, se'n fa molt consum, i fins i tot té diades assenyalades, com el Dijous gras, en què es mengen truites amb botifarra; el dimarts de Carnestoltes molts pobles d'Urgell fan *cassola*, i a tot arreu es mengen botifarres o xoriços per Pasqua, per això en alguns punts canten els *Goigs de les botifarres* els caramellaires. No oblidem les llesques de pernil amb tomàtec als berenars d'istiu, ni vulguem oblidar que cada cosa part del porc té el seu gust diferent de les altres,[2] ni que en cap bon guisat es

1. Dels residus del sagí se'n diu *llardons*, o com a l'Urgell, *macarrons*. Es mengen sols i com a companyia d'altre tall; o picats, i aleshores serveixen per a fer les renomenades *coques de llardons*.

2. Una comèdia valenciana («*La matansa del serdo*, peça en valensià, en un acte y en vers, orichinal de Joaquín Peris; Castellon; imp. V. Bayo, 1911») ho conta així:

«*Siñor Pere.* — Això del frito, señores,
en tomata diu molt bé.
¿Y la cansalà vià
crua pea'ls almorsarets?
¿Y botifarres de seba?
¿Y sofrasaes? ¡Redell!
¿Y la cansalà eixuteta,
rostida? Qué bona és.
En fi tot és bo del serdo:
els ossos, pea'l pucheret;
els budells, per a embutir...
Ah, i en dir les del budell,
són les que manen callar.
Qué bocao tenen!, eh?»

© Biblioteca Nacional de España

pot prescindir del llard, i moltes vegades del pernil.

Per acabar de dir-ne les excel·lències, diguem del porc que el llenguatge li ha manllevat una munió de frases i de comparacions d'ús molt freqüent i de tant conegut significat, que ens creiem rellevats de donar-ne la paràfrasi : *«De porc i de senyor se n'ha de venir de mena»*; *«Al més dolent porc, la millor bellota»*; *«Tant vol ser el porc com el porcater»*; *«No hi ha porc que no sigui escrupulós»*; *«Llevar-se quan el porc canta»*; *«Què saben els porcs de menjar confits!»*; *«Roba els porcs i dóna els peus per amor de Déu»*; *«Si es porc és vostre, mateu-lo»*; *«Tornar-se el porc truja»*; *«Estar com un porc a l'estaca»*; *«El porc diu "orellut" a l'ase»*; *«Eixir-li a un el porc masell»*.

Algunes expressions o comparances ens portarien a contar les llegendes que els hi han donat vida, com és ara aquestes : *«Adéu bisbe, adéu porc»*; *«Mira com els porcs de Recasens»*; *«Anar a les seves com el porc d'en Cinto»*.

Clourem aquestes ratlles amb la coneguda sentència, veritable evangeli abreviat:

«Qui no té sort, ni hort, ni porc,
més valdria que fos mort.»

VALERI SERRA I BOLDÚ

*ADVERTIMENT. — Les fulles populars que puguin reproduir-se dins de l'*ARXIU, *així com, també, les d'exemplars autèntics d'època, que són distribuïdes, per encaix, als senyors subscriptors a* Exemplars de cooperació, *responen fidelment a molt diverses modalitats d'art i de literatura, que reflexen varietat d'èpoques i de costums; d'aquí deriva llur peculiar importància, sempre d'interès per al folklorista. Aquest, en arxivar-les per a l'estudi, sap distingir els temps, norma de conciliació imprescindible i orientadora.*

EL TRADICIONALISME EN ELS JOCS I JOGUINES DE LA INFANTESA

Molts, a ben segur, quan veuen un o més infants lliurats a l'exercici d'algun joc popular, si de cas hi posen atenció un moment, l'emoció que els causa o que senten, és el recordar de quan ells eren infants i també hi jugaven, però es queden admirats de veure que així com en haver-lo oblidat i deixat abandonat es creien que s'havia perdut ja, els sorprèn observar que s'havien equivocat i que el joc persistia, i el poden contemplar reproduït exactament tal i com anys enrera el feien i l'havien jugat.

Als qui la contemplació d'un joc popular de la infantesa els causa l'esmentada sensació, ben segur que és degut a què són molts qui inconscientment no endevinen com aquelles primitives pràctiques dels primers anys de la vida són un reflexe continuat i repetit, a través del temps, dels exercicis usats pels homes primitius que poblaren la terra.

Pocs, potser, endevinarien que molts d'aquests jocs i joguines que veiem usats pels infants dels nostres temps, es conserven des de fa centenars d'anys; també és així comprovat aquest fet, que des que es coneixen documents històrics de les primeres civilitzacions humanes fins a arribar al temps present, fonamentalment en res no han canviat.

Els jocs populars de la infantesa obeeixen a unes lleis que s'escapen i defugen tota la legislació dictada per l'home; aquestes lleis no han estat mai escrites, però se segueixen; no han estat tampoc imposades, per això es compleixen. L'infant, com instintiu que és, no necessita que ningú li indiqui quan és el temps per fer tal o tal joc; ell ja ho sap. I com ho sap? Doncs, senzillament, tot sabent-ho.

Els jocs de bales, de baldufa, de la grua o l'estel i tants d'altres tenen les seves temporades, però els nois no necessiten mirar el calendari per saber els mesos apropiats per a tal o tal joc; l'any solar, amb les seves quatre estacions, els és suficient per a tenir ja del tot establerta la corresponent divisió, i l'un any, i l'altre, i tots els que van succeint-se, passen i els jocs són practicats en les seves tongades pròpies que per tradició són prèviament assenyalades.

© Biblioteca Nacional de España

Tot això dit així de cop i volta, potser semblarà un bon xic exagerat, però com que tenim pensat d'examinar-ho per poder comprovar la seva certitud, confiem que bé ens serà possible demostrar la certesa de tals afirmacions, sobre tot en allò que fa referència al persistents que són en la vida de la infantesa els jocs i joguines populars.

LA GRUA I L'ESTEL

Començarem parlant d'aquest divertiment, ara que, gràcies a l'enginy de l'home modern, ja no és cas de *veure un ase volar* com a cosa extraordinària, sinó que ja són les persones que volen a tot pler.

La idea de veure un cos més o menys pesant que s'eleva i munta en l'aire, és de les més primitives i de les més emocionants. Per això s'ha dit que l'estel és un veritable aparell d'aviació captiva, de construcció popular.

Cadascú se'l feia, i per aquest motiu se l'estimava com a si mateix; la seva construcció era obra enginyosa, que reclamava pràctica i habilitat, molt més que el fer-lo volar. No obstant, l'estel és un senzill exàgon fet amb paper gruixut o roba, canyes primes anomenades de «saltador», per raó d'ésser les que s'usen en les gàbies dels ocells, i cordill d'empalomar.

Quan ja disposarem de tot aquest material podrem llavors emprendre la construcció d'un estel. Tallat convenientment el paper o tela en forma exagonal allargada, per mitjà de pastetes, de goma líquida o aiguacuit hom fa una veina a tot el voltant, i hi passa un cordill; dues canyes d'igual llargada, posades en creu, uneixen els angles oposats, i fan aguantar la roba o paper tivant, previ uns caixalets per als quals surt el cordill, que forma una bagueta, per on passa la punta de la canya tallada convenientment. Després, una tercera canya més curta que les altres dues, travessada pel mig de l'encreuament, el posa tivant dels costats.

Al punt d'unió de les tres canyes, que formen *xeix* (X) perllongada les més llargues i la curta una recta que la mig parteix i la converteix en dues *ves* (Y), es lliga un cordill, que porta una baga, a la qual s'uneix el que després servirà per a fer-lo volar, amb la qual cosa queda fet l'estel, però no pas encara en disposició de poder fer-lo servir. Caldrà, doncs, afegir-hi un altre cordill, que, unit a cada un dels dos extrems de les canyes que fan costat, s'uneix amb el referit que surt del mig, amb ço que s'aconsegueix el corresponent equilibri.

Però, com sigui que per a la disposició d'aquests tres tirants no hi ha regles fixes, s'ha de fer per tanteig, i cal, per tant, cercar l'equilibri i la

Coberta de cartipàs on es veu un nen alçant un estel entre d'altres que juguen a bales. Els venia la fàbrica de Lluís Ardit, socis i companyia.
Grandària del gravat original, 120 × 118 mm.
(De la col·lecció de Josep Duran i Llorens.)

tensió, cosa que exigeix paciència i habilitat. Una vegada s'ha aconseguit estendre l'estel, mantingut pels tres cordills en un de sol, de manera que el vent no el faci tombar, encara hi falta una altra operació, i és la cua, que obra com a contrapès i el manté en equilibri.

La cua ve a ésser la part més luxosa de l'estel, car quan es manté en l'aire, el seu ondular li dóna cert caràcter senyorívol. Es penja entre les puntes de les canyes llargues, a la part oposada de les que aguanten els tirants, en una baga que surt del cordill de la vora o aguantada per mitjà d'un altre lligat a cada cap de les esmentades puntes de canya. Forma la cua un cordill bastant llarg, al qual es nuen pedacets de roba, generalment de colors virolats. Cal remarcar d'inserir-los bo i afluixant el trenat del cordill i després tornar-lo a cargolar, a fi que no hi hagi nusos, que sempre són un perill que pot ocasionar la pèrdua de l'estel, car qualsevol dels nusos

© Biblioteca Nacional de España

podria quedar enganxat a una excletxa o altre lloc del que no fos possible poder anar-lo a deslliurar.

Tot això els nois d'avui ho tenen oblidat, per mor de què la indústria moderna envaeix tots els camps de l'activitat humana, i així, a canvi d'unes monedes els ofereix un sens fi de

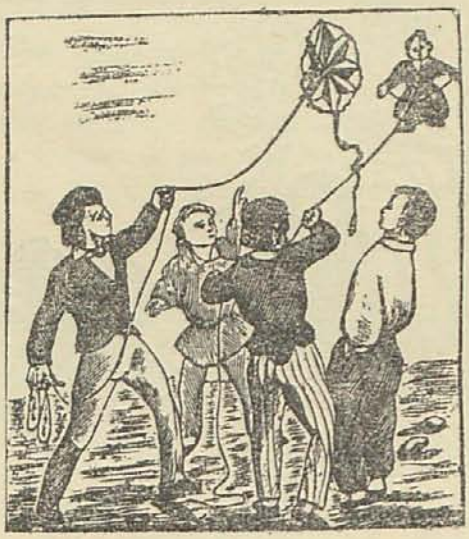

Nens fent volar l'estel. Tret d'un ventall de quarto, de la impremta de Llorens; Barcelona.

comoditats; per aquesta raó els nois actuals ja no es construeixen els estels, sinó que els compren fets, ja que en troben de totes les mides i de tots els preus.

En trobar, doncs, els estels fets i armats amb totes les regles de l'art, comparats amb aquells que es feien ells mateixos, guiats tan solament per la tradició, que passava dels uns als altres, resulta que actualment la quitxalla ha perdut aquell enginy que en altres temps havia posat a prova per a reeixir del seu propòsit, i per això li ha quedat solament l'encís de fer-los volar.

Ja que el tema ho comporta, vull recordar ací una anècdota referent a aquesta joguina, esplicada per l'eximi artista barceloní N'Apel·les Mestres; diu : «El primer diner que vaig guanyar com a artista esdevingué quan encara anava a estudi; per allà l'any de 1874; van ésser 6 quartos 18 cèntims actuals — per pintar un Guillem Tell en un estel de roba. Com que el vaig pintar a l'aquarel·la, entrà molta de pintura, i s'hi perderen diners. Sort, però, que les capses de colors me les compraven a casa, i així els 6 quartos foren tots per a mi.»

El costum de fer volar estels i grues s'ha suposat ésser invenció procedent de la Xina, on aquestes joguines han abastat formes raríssimes i variades, si bé la figura clàssica i que ha perdurat sempre sense interrupció en certs països d'Europa és la forma semblant a un cor, amb la punta cap avall, d'on penja la cua; a la nostra terra s'ha usat principalment la forma que havem explicat.

A València l'estel s'anomena *Cacherulo* (catxerulo); en castellà se'n diu *Cometa*; en francès, *Cerf-volant*; als Abruzzos, Milanesat i Piamont, *Cometa*; a Venècia, *Estela cometa*; a Toscana, *Aquilona*, i a Sicília, *Stidda*.

Com a substitut de l'estel hi ha la grua, aparell senzillíssim, que ofereix semblant sensació, car com aquell, s'obté el fer-la volar. Aquesta sí que es pot assegurar que és d'elaboració infantil, car amb un bocí de paper i una mica de fil de cosir o cotó de fer mitja n'hi ha prou per a construir una grua, i com que no ha de menester tant d'espai, tot lloc li és bo per a divertir-se enlairant-la. També se l'anomena de mode diferent, segons les localitats; per exemple, a Tortosa i a València se la coneix per la *Milocha* (milotxa); altres en diuen *Birlocha*.

Criatura grega fent volar un estel. (De l'obra *Les Jeux et les Jouets*, de A. Parmentier; París, 1912.)

Fer volar l'estel és operació que també exigeix certa habilitat. La pràctica, mestra de totes les ensenyances, és la millor alliçonadora, i pel seu mitjà els nois endevinen que posats d'esquena a l'indret d'on bufa el vent és la disposició que cal per a aconseguir llur objecte. El temps primaveral és el més apropiat, car acostuma el vent a bufar amb suavitat i ajuda a fer l'operació còmodament factible. A les ciutats és costum d'enlairar-los des dels terrats, però com que això ha estat motiu, moltes vegades, de desgràcies a nois massa atrevits o atabalats, les autoritats locals han dictat disposicions que ho prohibeixen.

Vegi's com en fa esment la premsa de Barcelona de pels anys 1850 a 1860 : «Indubtablement, s'espera que per centèsima o mil·lèsima vegada es publiqui el bàndol que prohibeixi i

© Biblioteca Nacional de España

privi que els xicots facin volar estels des dels terrats o les torratxes. Això es complirà quan hagin ocorregut desgràcies, com passa cada any, que sempre se'n registra una o altra. Abans d'ahir un noi va caure des del de casa seva al terrat del veí, si bé, per fortuna, no es va fer gaire mal.» Una altra nota publicada el mes d'abril, diu : «En contra d'allò disposat en els bàndols vigents, continua el divertiment de fer volar estels des dels terrats i torratxes, entreteniment que cada any sol ésser causa d'alguna lamentable desgràcia.»

A més de la intenció amb què foren dictades aquestes notes, tenen altre interès, i és que ens comproven, per llur context i per l'època de llur publicació, que l'habitud d'enlairar estels s'esqueia i era practicada en certa i determinada època de l'any.

En el temps que les ciutats eren murades es disposava de grans espais i esplanades a l'entorn dels fossos de les muralles, que obeïen a les disposicions militars d'aquells temps, i això permetia i era a propòsit per aquesta classe de jocs o entreteniments, si bé algunes ocasions hi havia estat també prohibit l'enlairament d'estels per ordre de l'esmentada institució, a l'objecte d'evitar que poguessin ésser usats com a senyals telegràfiques òptiques.

El millor i més avinent és d'enlairar-los a peu pla, car a més d'evitar els perills referits, s'aconsegueix de fer-los volar més aviat, per poc vent que faci, corrent un xic perquè agafi aire.

Una vegada enlairat, no és pas qüestió de mantenir-lo quiet. L'habilitat del qui fa volar l'estel pot manifestar-se de diverses maneres. Si estira el cordill, pujarà; si l'afluixa, baixarà; hi ha els moviments de costat en què remenant la cua se li fa *fer la senyora*; tots ells moviments de pau i reposats, car també hi ha els de guerra: això succeeix si se n'enlairen varis al mateix temps, en què els més atrevits fan acostar el seu a un altre i procuren que el cordill passi tot fregant, i d'un plegat, amb una afluixada, fan que s'emboliquin, i llavors el mal intencionat pega forta estirada i fa presoner al perseguit, però de vegades aquest procura apartar-se i aconsegueix poder escapar.

Hi havia hagut un altre procediment d'atac que feia més difícil la defensa, i era d'anar proveït d'una eina de tall, que se'n deia la *llanceta*, que els nois solien fer-se d'una barnilla d'acer, de cotilla, esmolada de cada costat, que s'acostumava penjar a la cua, i s'hi procurava tallar el cordill de l'estel enemic, però si no aconseguia embolicar aquest amb el seu, l'estel es perdia.

Hi havia qui opinava que l'esmentada eina de tall no havia d'ésser d'acer, sinó que era millor que fos de cristall polit provinent del capdavall d'una empolla trencada.

A més d'aquestes lluites guerreres que reclamaven molta destresa, n'hi havia d'altres de més baixa mà, menys nobles, i que comportaven ja instint de lladronici, practicat pels que en podríem dir caçadors d'estels. Es procuraven una pedra, que lligaven a un cap de cordill, i posats a l'aguait, en veure un estel enlairat, llençaven la pedra, procurant enredar al confiat o desprevingut, i estirant amb força, fer-li perdre l'estel.

Dibuix d'una fulla de quatre rengles iguals, titulada *Los niños con el maestro en el campo*, un dels quals fa volar l'estel. Ço que pot fer semblar imperfecció del gravat, prové d'ésser tirat al bac.
Mida de cada tira de l'original, 100 × 303 mm. (Col·lecció Apeles Mestres.)

© Biblioteca Nacional de España

FUNCIONS DE BARCELONA

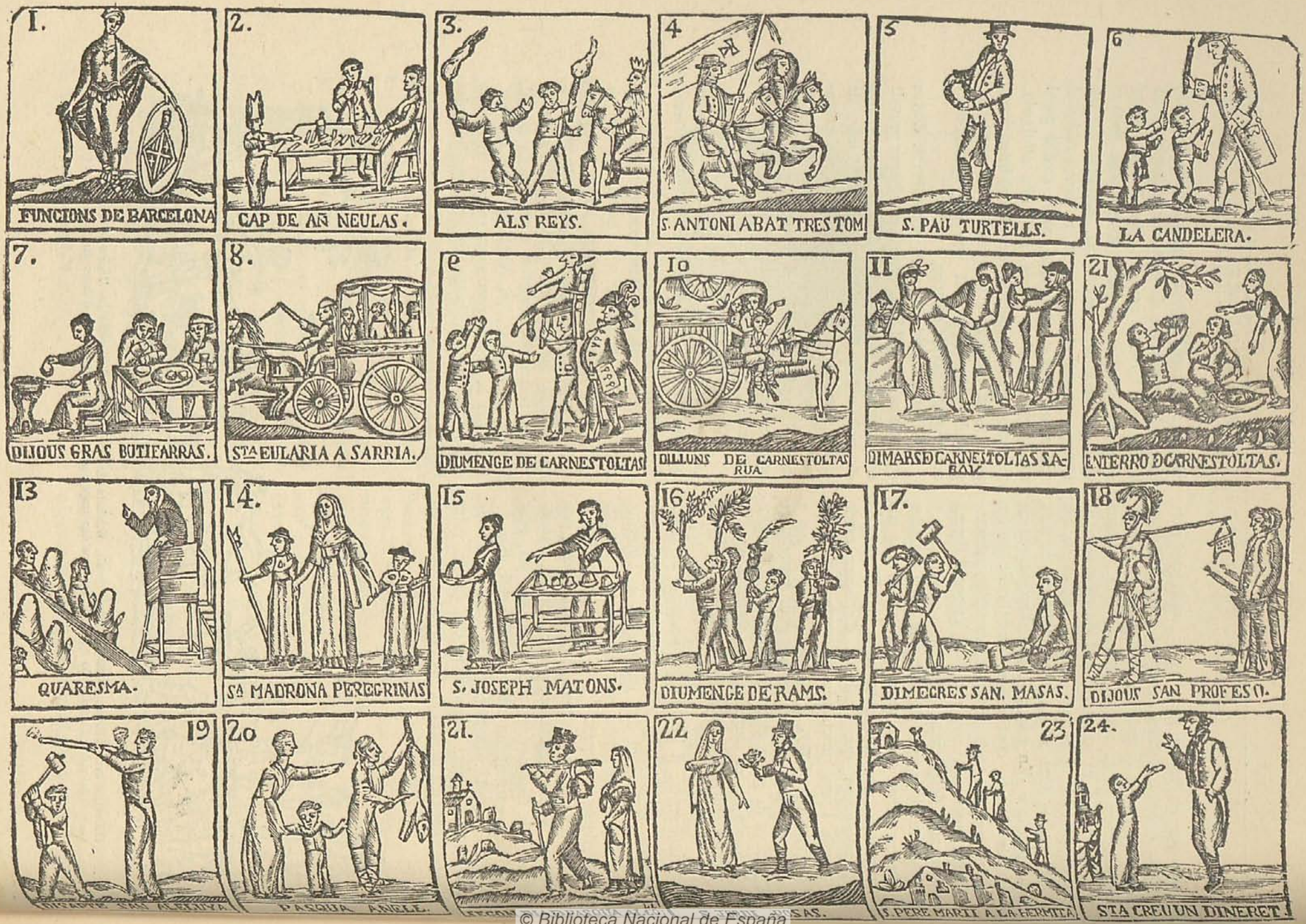

© Biblioteca Nacional de España

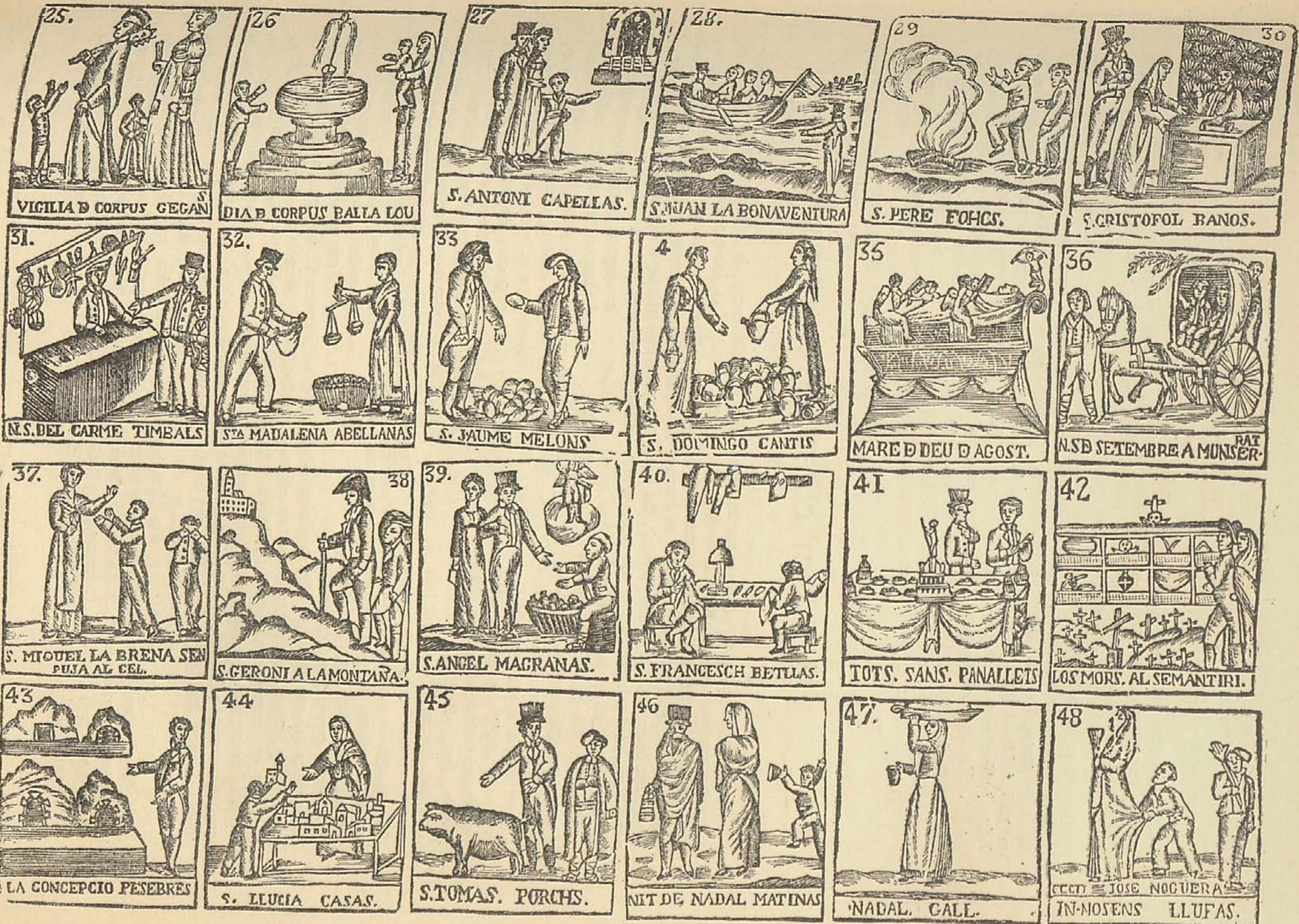

Lleugerament reduït de l'original. (De la col·lecció d'en Josep Duran i Llorens.)

© Biblioteca Nacional de España

També s'usava el costum que se'n deia *enviar correus*, que consistia en cartes de jugar, a les quals es feia un forat al mig i un tall per passar el cordill; una vegada disposat així, el vent l'empeny i es cuida de fer-la pujar.

En una conversa entre nois, tinguda a mitjants del segle passat, tot fent volar l'estel o la grua, es parlava de si pujant ben en l'aire, ben en l'aire, arribaria a tocar els núvols i baixaria mullat. Un altre afegia que si es fes una grua ben grossa, ben grossa, i un podia aferrar-se a la cua, que coses es deurien veure des d'allí dalt!

Alguns d'aquests nois, ja homes, pogueren veure realitzada, a la seva manera, aquesta desitjada il·lusió, quan l'any 1888, a Barcelona, amb motiu de l'Exposició Universal, pogueren enlairar-se dins la barqueta que pujava del Globus cautiu, però més completa hauria estat si actualment visquessin, que podrien volar, despresos de tot lligam que els subjectés a la terra, en aqueixos aparells que el potencial enginy de l'home ha construït per a córrer i volar a través de l'espai, cosa que els antics jamai pogueren somniar ni creure que arribés a ésser una realitat.

AURELI CAPMANY

COM ES POT CONSTRUIR UN PESSEBRE

En aquest dolç recó de món, la nostra bella i sempre estimada terra, bressol de tantes i tan formoses tradicions que amb tanta de voluntat es conreen, es pot ben dir que és on més fortament és arrelada la pietosa tradició del pessebre, i amb tal manera, que encara que aquesta no sigui nada en la nostra terra pairal, la podem considerar com a ben nostra, car ens ha estat llegada pels nostres avis, que hi reteren sempre l'homenatge de llur estimació i la incorporaren a llurs costums pietosos. Aquesta tradició havem, doncs, d'estimar-la com a cosa ben nostra, ja que de fet ha passat a ésser-ho, i bona prova n'és el que mentre per tota la nostra terra es construeixen els pessebres a milers, aquest costum és desusat quasi completament a les regions que ens envolten. Les tradicions són totes belles i mereixen el nostre respecte i estimació, car ens rememoren gestes o costums dels nostres avantpassats, i un poble que menysprea les seves tradicions o en fa abandó, és un poble d'ànima morta. Però si totes les tradicions són belles i respectables de per si, no dubtem a afirmar que molt més que cap altra ho és la del pessebre, ja que mentre les altres tenen per fonament costums o gestes de temps passats, la del pessebre té per finalitat fer reviure plàsticament l'escena divinal de l'Adveniment del Fill de Déu entre els homes, moment de dolçor i grandiositat incomparables, en el qual es recrearen els mateixos àngels i totes les potències celestials, i aquesta commemoració la celebrem no pas en mig de la bullanga dels carrers ni en un ambient ple d'indiferències, sinó dintre les nostres pròpies llars cristianes. Podem concebre major sublimitat?

Segell usat per l'Associació de Pessebristes de Barcelona en els seus impresos.

Si el pessebre és, doncs, cosa tan sublim, just és que posem en la seva construcció tot el major respecte i ens esforcem per a fer-lo digne de ço que representa, i també de nosaltres mateixos, que, fills de la nostra terra o educats en ella, en tota manifestació havem de demostrar que fem les coses reflexivament, amb el major gust possible, i no barroerament.

Fetes aquestes consideracions a manera d'introducció, entrem ara al desenrotllament del tema anunciat.

Donar una definició concreta de com es té de construir o es pot construir un pessebre, no és pas possible, ja que la seva construcció no pot obeir a regles fixes, car són variadíssims, o, més ben dit, il·limitats, els temes que poden desenrotllar-se, així com les maneres de donar-hi forma, que han de dependre sempre de les aptituds de cada qual i dels mitjans de què es disposi, però sí és possible d'assenyalar normes generals que cal tenir en compte per a obtenir

© Biblioteca Nacional de España

una bona construcció, i que poden ésser aplicables en els diferents sistemes constructius, així com també l'execució de qualques trucs que poden servir per a donar major realitat al pessebre, i això és el que ens proposem fer, amb l'ajuda de Déu i comptant amb la vostra benevolença. En aquest punt creiem de molt d'interès fer constar que en el reglament de l'any 1863 de l'Associació de Pessebristes que en aquella època existia a la nostra ciutat, i que fou precursora de la que avui formem part, s'anotaven unes encertades prescripcions per a la bona construcció del pessebre, i que, per ésser sempre d'actualitat, la nostra Associació cregué de molt d'interès de reproduir al final dels estatuts que avui regulen la seva vida social, la lectura de les quals recomanem.

DETALLS CONSTRUCTIUS I TRUCS

FONS O CELATGE

Cal que tot pessebre sigui emmarcat per un fons o celatge, ja que un pessebre sense aquest requisit, per acurada que sigui la seva construcció perd tota idea de realitat. En col·locar el fons havem de fer-ho de manera que quedi en semicercle i mai formant angles, ço que molts fan, car els sembla que poden fer més gran llur pessebre si aprofiten tots els angles o recons d'una habitació, i és una gran equivocació, ja que formant aquests angles, en contemplar el pessebre es veu que queda delimitat o tancat per unes parets, mentre que si, per contra, el fons està en rodó, el pessebre dóna major sensació de realitat i grandiositat, ja que l'emmarcament és l'infinit de l'horitzó, i, en efecte, si contemplem un paisatge de qualsevol lloc que sigui, veurem que l'horitzó no forma mai cap angle i sempre se'ns apareix il·limitat, i aquesta sensació d'il·limitació és la que ens donarà el fons en rodó.

És senzillíssim de col·locar el fons en la forma que indiquem, car basta arrodonir o matar els angles de l'habitació o espai on construïm el pessebre, per mitjà d'un llistó de fusta flexible o un cartó fort clavat a les parets que formen l'angle, i de manera que corbant-lo quedi arrodonit.

Després d'així preparat, és fàcil de col·locar-hi el fons damunt, ço que es fa clavant-lo amb clauets, o senzillament amb xinxetes.

Havem de col·locar el fons abans de començar a construir el pessebre, ja que si ho féssim després ens seria molt més dificultós i correríem el risc de destruir l'obra feta, i, per altra part, sols després de col·locat el fons sabem l'espai que ens queda per a desenrotllar-hi la construcció del paisatge. Si volem evitar que el fons s'embruti mentre construïm el pessebre, podem tapar-lo amb papers col·locats damunt i lleugerament apuntats, perquè en treure'ls no quedin marcats forats.

Recomanem que el fons sigui senzillament un celatge, sense pintar-hi paisatges, car si es fa tal cosa, és de difícil aprofitament d'un any per altre, ja que els temes pintats en el fons forcen els de la construcció del paisatge, ço que és un greu inconvenient, mentre que un fons llis o simplement celatge s'avé a tota construcció. Si es desitja pintar-hi paisatge és un bon recurs de fer-ho damunt cartons solts, els quals es poden aplicar sobre el fons i en els llocs que millor s'hi ajustin, així com també canviar-los, segons aconselli el tema del conjunt.

El col·locar celatge a un pessebre pot representar una despesa molt petita, ja que, pels qui no disposin d'elements o d'aptituds per a pintar-ne un en tela o paper, pot ésser un senzill paper del dit de rotllo, de to blau cel clar, i, també, en el mercat i en alguns establiments de papers pintats es venen papers celatges ja especials i a preus no cars.

Cal abandonar el costum que havem observat en qualques pessebres, de completar el celatge amb un sostre o amb bambolines, car ambdues coses produeixen mal efecte; el que convé fer és, en els pessebres tancats, tenir cura que en contemplar-los no es vegi a la part alta el final del celatge o el sostre de l'habitació; en un altre apartat ens ocuparem d'aquest extrem.

En molts pessebres havem observat el costum d'emmarcar-los amb ramatge que col·loquen darrera el paisatge (quasi sempre muntanyes) i per a servir com a fons, costum el qual es té de desterrar, car treu tota idea de bona construcció. Darrera el paisatge, sols el celatge col·locat com havem dit.

PAISATGE

Ja col·locat el fons, sabem llavors l'espai que comptem per a desenrotllar la construcció del pessebre, però abans de començar-la cal que planegem ço que desitgem fer, estudiant bé en quins

© Biblioteca Nacional de España

indrets pensem situar els diferents elements que composaran el paisatge, tals com : muntanyes, valls, rius, pobles, etc., i, sobretot, el lloc on situarem la Cova, puix que sols amb un estudi previ podrem emprendre la construcció metòdicament, i cada cosa ocuparà el seu lloc. Havem de fugir de la rutina de molts, que comencen a muntar el pessebre sense pensar el que van a fer ni tenir una idea del que els sortirà, i es limiten a amuntegar, a tort i a dret, trossos de suro, brancatges, molsa, ponts, cases, figures, etc., i per tot resultat obtenen una barreja d'aquests elements, sense donar cap impressió de paisatge o de realitat.

El paisatge és la principal cosa d'un pessebre, i, per tant, cal esmerar-nos en la seva construcció i cercar-li la major realitat. La natura ens ofereix un sens fi de models, i solament havem de procurar copiar-los. Sobre aquest punt, en Francesc de P. Badia, il·lustrat president de la nostra Associació de Pessebristes de Barcelona, en el discurs que pronuncià amb motiu del repartiment de premis del concurs infantil de pessebres, celebrat el Nadal de l'any 1925, digué: «Resultarà un pessebre senzill i de bon gust si hom copia, de la millor manera possible, paisatges naturals. Recorrent els cims de les nostres muntanyes us fixareu en una carena amb els seus colors forts i pàl·lids a mesura que s'allunya el paisatge, veureu una salzereda al peu d'un rieral, caminets perduts entre bardisses, una boscúria de pins i alzinars, camps que verdegen i espadats d'altes roques», conceptes que, per la seva justesa, foren repetits en la convocatòria del Concurs infantil dels anys següents. Ja veieu, doncs, com tenim ben a l'abast innombrables models on inspirar-nos.

De quins elements ens podem valdre en la construcció del pessebre per a donar major realitat al paisatge? Tots els elements són bons si saben aprofitar-se i se n'usa amb discreció.

Molts pessebres es construeixen amb suro, el qual, per la seva rugositat, dóna aparença de realitat a les muntanyes; però en emprar aquest element havem de procurar que els trossos quedin ben ajuntats els uns als altres i dissimulin bé llur separació, ja que causa mal efecte de veure, per exemple, com una muntanya és partida a trossos o bé que sobresurten llenques de suro com si mitja muntanya estés suspesa en l'aire i sense base de sustentació; aquesta juntura pot fer-se senzillament amb molsa, però dóna molt bon resultat fer-ho amb guix o bé amb fang o argila, així com també amb paper estovat (pot ésser bo qualsevol classe de paper, com trossos de diari, si bé és millor d'usar paper d'estrassa); si s'uneixen bé els trossos, les muntanyes i altres accidents del terreny queden com d'una sola peça i podem donar-los formes molt reals. Un cop fetes les juntures havem de colorir-les amb una mica de pintura per a dissimular-les, especialment en els casos d'haver usat guix o paper.

De fa alguns anys s'ha generalitzat, amb èxit creixent, l'ús del guix per a la plàstica del pessebre i s'obtenen conjunts força bells, car el guix és element molt dúctil, que es pot treballar amb relativa facilitat i s'hi poden reproduir amb fidelitat tots els accidents del terreny.

Per a construir-hi un paisatge, podem servir-nos de qualsevol classe de guix, exceptuant el de pintor, sense que calguin classes especials.

De primer antuvi construirem la carcassa dels accidents del terreny i els donarem la forma que volguem, amb l'ajuda d'objectes qualsevol, com trossos de suro, fustes, canyes, encenalls, etcètera; un cop la tindrem enllestida, pastarem el guix amb bastanta quantitat d'aigua — aquesta la posarem primer en el recipient, i en abocar-hi el guix ho farem sense deixar de remenar, tot deixant que s'esbravi mentre el pastem, per a evitar que s'adormi, car llavors no seria possible de treballar-lo — i el deixarem que quedi bastant clar; tindrem preparats trossos de xarpellera o de sac (que tenen d'ésser de teixit clar), els quals introduirem en el recipient on estigui el guix pastat, fent que s'impregnin bé de la pasta, i així preparats, els col·locarem damunt l'esmentada carcassa, i els donarem forma apropiada.

Aquestes operacions cal fer-les amb lleugeresa, car el guix s'endureix ràpidament, i un cop fort no és possible de manejar-lo; cal, per tant, aprofitar de la seva humitat.

En donar les formes a la xarpellera enguixada havem de tenir cura d'evitar que quedin arrugues o plecs pronunciats, ja que un cop enllestida l'obra denunciarien sempre que les muntanyes són de tela; així mateix, convé que els alts de les muntanyes no quedin en punta, ja que donarien la sensació d'una tela sostinguda per un bastó (defecte aquest que havem observat en alguns pessebres, i que convé corregir).

JOSEP MARIA PUIG I ROIG

(Acabarà.)

© Biblioteca Nacional de España

LA LLORDELLA

Encara no fa pas gaires anys que a Torà, dijous llarder, la fadrinalla sortia a fer ço que se'n deia *la Llordella*, sense altre intent si no és el d'exterioritzar les ganes que tenien els fadrins de cada poble de sortir pels carrers a alegrar els veïns uns quants dies abans que arribés Quaresma, temps de recolliment i penitència, i de provar al mateix temps de veure si podien arreplegar de mans de les mestresses, en paga de l'obsequi fet al veïnat, força dotzenes d'ous, botifarres, peus de porc i d'altres gormanderies per l'estil, amb les quals tot el jovent pogués arreplegar-se per final de festa, i abans d'entrar al temps dels dejunis i abstinències, una bona berenada ben grassa. Car *la Llordella* es feia així, d'aquesta manera:

Sortien pels carrers i places de la vila a ballar la dansa o ball-pla, al so d'un violí, el *bonic* i la *bonica*, qui eren dos fadrins, vestits l'un a tall de senyor, amb la roba millor dels festenyals, amb un barret de copa ben alta; l'altre, vestit de dona, tota enjoiada, amb gipó i faldetes de seda, i mantellina blanca al cap, tot tan ben posat i ajustat com era possible. Caminaven sempre seriosos, l'un al costat de l'altre, i quan arribaven al mig d'un carrer o plaça, en què el violí deixava escapar les notes primeres de la dansa, col·locats l'un en front de l'altre, a dues passes de distància, com s'acostuma per a ballar la dansa, es posaven a seguir tots els punts de la música de la manera més exacta que sabien, i amb l'atenció deguda en el moviment dels peus i braços que a cada u li responia; i acabaven la dansa agafant el *bonic* amb la seva mà dreta la mà dreta de la *bonica*, perquè aquesta, donant un giravolt, passés per davall del pont que tenien format els braços drets d'ambdós dansaires units per les mans. Aquests dos fadrins formaven la part principal, i que podríem dir la part formal de *la Llordella*, i ells s'atreien les mirades de tothom, sobretot de les dones tafaneres, que, de les finestres i balcons estant, o plantades a les cantonades de carrers i places miraven el pas de *la Llordella* i comentaven la molta o poca traça de la qui havia guarnida la *bonica*, i la més o menys boniquesa i preu de la roba i joies que rumbejava.

Les tonades que solia tocar el violí, alternant-les, eren la de la dansa del Roser, o bé la de la dansa dels *emprius*, que és com segueix:

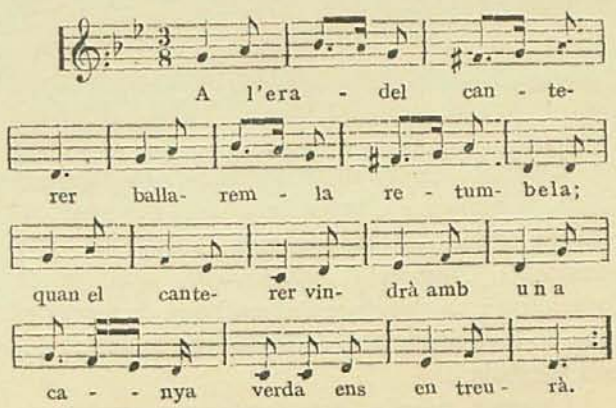

Darrera del *bonic* i la *bonica* seguien dos altres fadrins, que es deien o eren coneguts pel *brut* i la *bruta*, perquè l'un anava vestit de caldererot, tot brut de la cara i de la roba, i bo i carregat de paelles i calderes velles i bonyegades; i l'altre, vestit de dona, anava també tot brut de cara i mans, amb la roba ben esparracada, una caputxa tinyada lligada al cap, i una filosa de borra a les mans. Aquests corrien i saltaven pels carrers com dos mals esperits, i si ballaven la dansa, ho feien només que a tall de mofa; s'entretenien més a empaitar la quitxalla que anava a inquietar-los.

D'aquesta manera recorrien la vila el matí del dijous llarder el *bonic* i la *bonica*, el *brut* i la *bruta*, mentre altres quatre fadrins, mudats de festa, passaven de dos en dos a cada banda de carrer a fer la capta, de baix estant a la porta de cada casa, per a *la Llordella*. A les cases que no els donaven res, hi pintaven una creu de mangra al llindar de la porta, així tothom n'havia esment de l'escarransiment d'aquella casa; i tot el que arreplegaven de les cases bogals ho portaven a la *lloca*, qui era un altre fadrí assegut damunt un matxo carregat amb dues portadores, i aquest ho guardava i arreglava tot dins, a fi de poder-ho engollir tots junts en mig de tabola i gatzara a la berenada de la tarda.

RAMON CLOSA

© Biblioteca Nacional de España

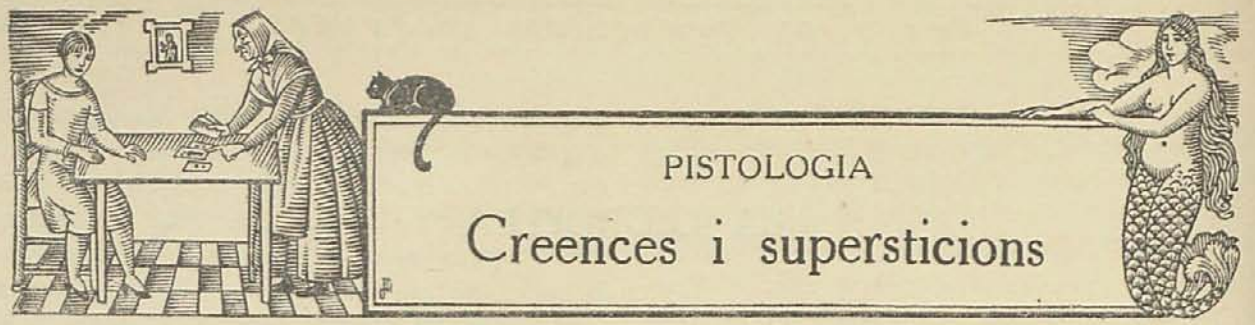

PISTOLOGIA

Creences i supersticions

PÒRTIC

L'Arxiu de Tradicions populars, amb la dèria nobilíssima d'inventariar tot allò que entranya espiritualitat nostrada, encapçala una secció de *Creences i supersticions*, que, ja de bell antuvi, fa preveure l'abundància de material que trobarà arreu per bastir llargues columnes del seu periòdic.

L'esperit religiós, tan fondament arrelat en el cor del nostre poble, ha sofert desviacions ben lamentables. L'escassetat de personal eclesiàstic per instruir degudament; deficiència religiosa, sempre falta de cultura, han estat les causes d'errors ben sensibles que han degenerat en un sens fi de supersticions i creences pecaminoses, si més no, car moltes voltes no estan pas exemptes d'errors dogmàtics.

En fer, doncs, aquesta anotació prèvia, volem significar l'abast que es dóna a aquestes manifestacions populars, que no és altra cosa més que desviacions de l'ànima, moltes voltes, com diem, ben oposades a la fe cristiana, renyides sempre amb l'esperit de l'Església nostra Mare, que diferents voltes les ha desautoritzat i ridiculitzat per estar, a més, faltades de sentit pràctic i posar en pugna la fe amb la raó.

Més aviat el nostre interès, doncs, serà fer veure aquest desviament, no pas per constituir-nos-en seguidors, sinó que, coneixedors dels perills, fugir-ne i deplorar els lamentables errors a què han emmenat als que s'han lliurat a les tals pràctiques, esdevingudes populars.

Això té la seva actualitat, car no minva pas aquesta mala llavor o zitzània sembrada al nostre poble, sinó que, gràcies a la campanya protestant i esperitista, mancada de prestigi per a fer arrelar les seves doctrines, es valen d'aquest mitjà pervers i atemoritzen les ànimes amb desgràcies, contratemps, morts repentines, etc., si no es compleixen unes condicions que res no tenen a veure amb la fe i bons costums.

A voltes fins es valen de fer-hi constar l'aprovació eclesiàstica.

Tenim a la vista una circular del Butlletí del Bisbat de Madrid-Alcalà, que diu textualment, traduït al català : «Novament es crida l'atenció sobre oracions manuscrites, supersticioses, que de tant en tant s'envien a persones devotes, particularment en els pobles, i que s'ignora qui les envia. (Ací parla d'una oració darrerament escampada, i acaba:) S'afirma falsament que aquesta oració està autoritzada pel senyor Bisbe, i que una persona qui no volgué resar-la, després de rebuda, se li morí l'únic fill que tenia; per tota la qual cosa es veu que es tracta d'una propaganda supersticiosa, que els rectors han d'evitar, i posar-ho a coneixement dels seus senzills feligresos, en la forma que estimin més convenient.»

Fa notar aquesta circular que *novament* es crida l'atenció, ço que vol dir que és cosa vella aquesta plaga supersticiosa.

Per la meva part puc afegir-hi que a centenars de vegades he estat advertit d'aquestes oracions rebudes per persones que freqüenten els sagraments, i que altres tantes he ordenat que fossin cremades.

Com a cosa curiosa puc dir que les amenaces sempre solen ésser diferents. Si són gent que crien bèsties, els amenacen amb mort de bèstia o epidèmies pròpies de les bèsties. Si es tracta d'una persona impressionable, li diuen que li succeirà una terrible desgràcia, sense determinar-li quina desgràcia serà. Si saben que és aficionada a alguna cosa especialment, l'amenacen de veure-se'n privada; etc.

Fins ací ha arribat el despit de la superstició,

© Biblioteca Nacional de España

que ja creiem que, així com totes les coses tenen un límit, això és el límit de l'absurd, voler fer posar en contradicció la mateixa Església.

Creences i supersticions té, però, un alt valor folklòric, car ve a recollir un aplec de manifestacions populars, siguin o no equivocades. En aquest sentit, i tal com es cullen en el seu terrer propi, s'hi aniran aportant pels amants conreadors del nostre folklore.

EUGENI FLORI, prev.

LA NIT DE SANT SILVESTRE

La nit d'aquest dia és nit de por per les criatures, ja que diuen que durant la nit les bruixes organitzen balls en certs punts, com Pedraforca, el serrat de Sant Bartomeu a Solsona, on hi ha un pla conegut amb el nom d'«Era de les bruixes», i allí, veient que se'ls acaba l'any per fer mal, determinen les malifetes que faran l'any vinent. També en algunes cases baixen per la xemeneia i alcen la pedra del foc i de dessota en treuen un tupí d'untets que els serveix per tornar a pujar.

Tramès per ESTEVE MONTANYÀ, prev.

(Besora.)

EL SANT CRIST DE LA SANG, A REUS

A les dotze del dia de Divendres Sant surt en processó aqueixa devota imatge, des de l'església de la Sang, on es guarda tot l'any, cap a la de Sant Pere, on roman tres hores, car hi fan la funció de l'Agonia.

Des que surt de la Sang fins que hi torna va acompanyat de dues persones, abillades a faisó del Bon i del Mal Lladre, i aqueix honor és molt sol·licitat; malgrat el sacrifici que representa l'haver-se d'estar tres hores sense moure's del costat de la Creu i sense bellugar-se.

Quan el Sant Crist torna a la Sang, la placeta d'aqueixa església s'omple de gent, que acut allí a demanar-li una gràcia a cada una de les tres escales que puja. Pujats els tres esglaons que hi ha per muntar a l'església, el giren de cara al poble.

És ben arrelada la creença que atorga una gràcia a cada escala.

Tramès per ÀNGELA MALERAS.

(Reus.)

ORACIONS

BON DÉU, VERB DIVÍ

Bon Déu, Verb diví,
sang i aigua vàreu suar;
tú, pecador miserable,
apartant-te del pecat,
arrodillat hi estava
el bon Déu dintre de l'hort,
i allí esperava l'hora
que arribés la trista mort.
Trista mort és arribada;
dos mil assots li donaren,
i la corona real,
vostre cap us presentaren.
Setanta dos punts de sang
a aquesta muntanya Calvari,
bon Senyor, sou arribat
a aquesta muntanya Calvari
molt cansat i fatigat.
El *recreyo* que ens en daven,
a la creu us han clavat,
puix que Déu ens ha donat

© Biblioteca Nacional de España

per nostre compliment.
Direm tots : Alabat sia
el Santíssim Sagrament.
Qui aquests misteris ha dit
molts perdons ha guanyat.
Tants pecats com farà al dia
li seran perdonats.

Tramesa per JOANA VIDAL.
Dictada per TERESA CALVET, de Ripollet.

L'ANGELINA

Angelina gloriosa,
més val un ciri que una rosa.
Quan la rosa florirà,
un àngel del cel baixarà,
que se'n diu Gabriel,
pastoret del Rei del cel.
Ja li dóna el bon dia.
Una Verge n'ha aparida,
sant Martí n'està amb dolor;
porta el manto de color,
sant Martí n'està amb pena;
porta el manto de seda,
set àngels canten al cel,
i set més a l'església.
Qui la sap i no la diu,
a l'infern se'n va cautiu;
qui la sap i no l'ensenya,
el seu cor en passa pena.

Tramesa per MARIA VIVÓ DE NIN i SILVA.
(Montevideu).

(Recollida a Pobla de Segur.)

PARE NOSTRE LO PETIT

Pare Nostre, lo petit;
Déu l'ha fet, Déu l'ha dit.
Sol pujam, sol baixam;
bones obres començam.
— Fill de Déu, d'on veniu?
— De la part de Sant Feliu.
— Què hi portau a la mà dreta?
— Un llibre ben ensenyat.
— Ensenyats siguem nosaltres.
A dalt de la fulla
que Déu me'n reculla;
a dalt del ram,
que Déu me'n reclam.
Si n'hi ha una palanqueta
que n'és llarga i estreteta;
els salvats hi passaran,
els condemnats no podran;
cridaran, gemegaran,
ai, quin dia jo som nat
que les orgues (obres) de Déu
no m'hagen ensenyat!
Qui les sap i no els ensenya,
lo seu cor ne passa pena;
qui els (a) sent a dir i no els aprèn,
lo seu cor se'n va a l'infern.

MARIA DE LA GRÀCIA BASSA DE LLORENS.
(Buenos Aires.)

(Recollida a Llofriu.)

I

MARE DE DÉU, VENIU EN MI

Mare de Déu,
veniu en mi;
jo aniré en vós;
doneu-me la mà
i anirem les dos.
Verge santíssima,
vostra esclava sóc;
en vostra llicència
a ma casa me voy.
Con vuestra mano bendita
me daréis la bendició
para que no caiga
en ninguna tentasión.

II

De nit és i em vull chitar;
a la Mare de Déu vull saludar;
quatre dons li vull demanar:
paraís primerament,
pau en tota la chent,
passament en esta vida
i la glòria quan hora siga. Amén.

Trameses per MARIA BALDÓ.

(Recollides a Alcoy.)*

* Aquestes oracions s'acostumen de dir en anarse'n al llit. En la primera es nota la influència castellana, tan comú en les manifestaciones folklòriques valencianes.

© Biblioteca Nacional de España

NOTICIARI

Escauria donar en el primer nombre de l'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS un reflex de la intensa vida folklòrica que ve desenrotllant-se a totes les bandes on la llengua catalana és parlada, però no és obra que pugui dur-la a cap una sola persona.

Com a cosa d'assaig donarem les notes que tenim preses, sospitant fundadament que disten molt d'ésser completes. Millor; així es veurà la importància que té el folklore i com és considerat dins la vida moderna. Però volem pregar a tots els nostres amics, que se serveixin donar-nos nota de qualsevulga manifestació tradicional de l'ordre que sigui.

Les proves que van a continuació es refereixen únicament a partir del 1.r de gener d'enguany.

— El Jurat del cinquè Concurs de pessebres celebrat durant les passades festes de Nadal, atorgà premis als següents senyors:

Pere Torres i Morell; Màrius Augé i Goula; Arxiconfraria del Cordó Seràfic de Nostra Dona de Pompeia; Col·legi de les Esclaves de l'Immaculat Cor de Maria; Francesc Xavier i Eduard Badia; Josefina Aragonès i Closas; Josep Bofill i Herrero; Josep Vidal i Batalla; Josep M.ª Flaquer i Palou; Josep M.ª Cardona i Torrades; Marian Marsà; Seles, germans; Nicolau i Maria Vilasis; Josep Martín i Bosch; Joan Olivé; Alicia España; Josep Barbé i Puges; Josep Boada i Reixach; Maria Duran i Gallart; Frederic Làzaro i Ballbé; Enric Samarra i Aràbia; Josep Sindreu i Miró; Encarnació Baixeras i Romà; Mercè Ens i Balmes; Josep O. Fontanet i Soler; Josep M.ª Garrut; Ramon Pascual i Turell; Joan Bertran i Tarafa; Josep M.ª Domènech i Sardà; Teresa Fages i Tarés; Antoni Gibert i Saderra; Eduard Massaguer i Vidal; Santiago Ribes i Canals; Maria Josefa i Pere Cusachs i Roca; Joan Costa i Simon; Antoni Garcia i Miralles d'Imperial; Narcisa Grau i Ros; Joan Milà i Nogueras; Josep Nonell i Brunés; Josep Puig i Pellicer; Josep Ribas i Cañellas; Josep Batlle i Holgado; Baldomero Falgueres i Carreras; Lluís Maria Pascual i Roca; Antoni Banchs i Vicens; Josefa i Mercè Casals; Àngel Herrero i Giralt; Lluís Jové i Permanyer; Genaro i Jesús Ventura; Albert Bergués i Mayolas; Maria Teresa Canet; Josefa Casañas i Riera; Pilar Font; Josep Pastor i Martínez; Enriqueta Ribé i Serra; Josep M.ª Vallmadella; Josep Viscasillas i Benet; Josep Campañà i Sadurní; Ricard Sabaté; Maria Sanllehí i Piera; Enric Roca i Rausa; Antoni i Josep Alamany i Torner; Carles Cardó i Serra; Antoni Cervera; Josep Cervera; Josep Masana i Sagrera; Domènec Payerols i Rafael Bas; Pere Rovira i Gilberga; Àngel Aznar; Miquel Giribets; Joan Francesc de Lasa; Joan Pàez i Garcia; Mercè i Robert Figueras; Eduard Marfà Mercader; Víctor Recasens Orive, i Santiago Riera.

A cent vint-i-quatre pugen els pessebres muntats enguany.

— *Fotografies de costums.* El benemèrit Centre Excursionista de Gràcia ha celebrat darrerament una exposició de fotografies de molt marcat interès folklòric. Més de 300 fotografies aportades pel Centre com a fruit de les seves excursions, a més de les facilitades pels col·leccionistes, formen una vistosa col·lecció dels costums i usatges de Catalunya, les quals donen ben bé una idea del valor documental que arribarà a tenir una total compilació d'aqueixa mena d'assumptes que es proposa reunir l'esmentat Centre.

— El dia 14 d'abril en R. Serra i Pagès donà una magistral conferència al Centre de Lleida i de les seves comarques, sobre els balls populars de les comarques de Lleida. Durant el desenrotllament del tema, dansà, com a via d'il·lustració, alguns exemples, amb l'art mestrívol que té per costum, l'Esbart Folklore de Catalunya.

Donarem, si Déu vol, el text de la conferència en el pròxim nombre, així com unes fotografies preses durant l'acte.

Ja que parlem de l'activitat del senyor Serra i Pagès, veus aci la llista d'altres conferències que ha vingut donant enguany:

El dia 3 de gener, al Centre de Lectura de Reus, dissertà sobre «Lo que hem de fer pel nostre Folklore». Advocà per la publicació dels nostres costums a les publicacions locals, la formació de museus comarcals, sobre la base d'una classificació folklòrica que va donar a conèixer, i la constitució d'esbarts que mantinguin la vitalitat dels balls tradicionals, cuidant-se cada societat de fer reviure els propis de cada comarca.

A l'Associació d'Antropologia, Etnografia i Prehistòria, establerta a la Universitat Literària d'aquesta capital, els dies 21 i 28 de febrer, el propi senyor Serra donà lectura d'una memòria sobre «Els procediments màgics en general i l'encortament en particular».

Sense això, els dimarts de cada setmana, de deu a onze de la nit, a partir del dia 28 de febrer, ve professant al Club Muntanyenc un curs d'iniciació folklòrica, el programa del qual donarem sencer en el pròxim ARXIU.

— *Segon Concurs de Llegendes populars catalanes.* El dia 31 de març, al Club muntanyenc, és feu la distribució de premis del segon concurs de Llegendes, convocat per la Institució Patxot.

Un jurat, compost dels senyors Rafael Patxot i Jubert, Sebastià Farnès, Tomàs Carreras i Artau, Valeri Serra i Boldú i Pere Bohigas, havia examinat i qualificat els treballs presentats.

Al pròxim nombre d'ARXIU donarem la convocatòria per al tercer i últim Concurs de Llegendes, així com la llista d'autors premiats.

— L'Aureli Capmany, el popular folklorista, ha donat enguany, com sempre sol fer, una bona tanda de conferències.

Tractà de la «Rondalla popular» a l'Escola de nens del Grup Escolar Baixeras; a l'Escola de nenes de l'Institut Feminal; a l'Associació Catequística del Masnou,

© Biblioteca Nacional de España

a l'Orfeó Vilanoví, de Vilanova i Geltrú; al Casal Popular, de Rubí, i al Casal Catequístic d'Olesa de Montserrat. De la «Dansa popular», en parlà a l'entitat Valls Esportiu, de Valls, amb projeccions; a l'Acadèmia Catòlica, de Ripoll, amb la cooperació de l'Esbart Català de Dansaires; al Centre Excursionista de Catalunya, també il·lustrant el parlament amb projeccions, i al Círcol Barceloní d'Obrers de Sant Josep, acompanyada aquesta conferència amb demostracions de l'esbart Petits Dansaires de l'Orfeó Llevant. Finalment, dissertà sobre «Folklore montserratí» a l'Schola Cantòrum, de Sabadell; de «Folklore infantil», al Patronat Obrer de Sant Miquel del Port, de la Barceloneta, amb la cooperació dels alumnes de les classes d'Educació musical popular; de «Folklore Nadalenc», al Centre Excursionista Júpiter, del Poble Nou, i del «Carnestoltes barceloní», al Foment de les Arts Decoratives a Barcelona.

— Ja fa algun temps que s'ha llençat al vol una idea que tots els folkloristes de la nostra terra han de veure amb el major gust. Primerament, En R. Serra i Pagès, en els seus cursos de Folklore donats al Club Muntanyenc, i després, l'Institut de Folklore, en un solt inserit a la premsa diària, han tractat de la conveniència de celebrar-se un congrés tradicionalista amb motiu de l'Exposició que s'efectuarà aci l'any 1929.

Trobem encertadíssim el propòsit, i, des del moment, ARXIU s'hi adhereix amb tot l'entusiasme, i fa vots perquè s'arribi ben aviat a un acord entre les entitats folklòriques i els nostres tractadistes i conreadorts del saber popular, a fi que quan sigui l'hora es pugui presentar un conjunt de treballs i exhibicions ben metoditzats i complets.

— *Historial de la Sardana.* El Foment de la Sardana de Barcelona, davant els pocs estudis documentats que tenim referents a la nostra dansa, obrí un concurs i oferí un premi de 300 pessetes per a premiar el més complet i més documentat historial de la Sardana; això és, estudi dels seus orígens i del seu desenrotllament, i d'una manera especial de la formació de la sardana llarga fins als nostres dies.

El Jurat qualificador, compost pels senyors R. Serra i Pagès, Miquel Roger i Crosa i Joan Llongueras, adjudicà el premi al treball titulat «La sardana»; lema: «De l'agre de la terra.»

Ha resultat ésser-ne guanyador el nostre volgut amic en Joan Amades, qui, segons les nostres noticies, ha fet una enorme compilació de dades, segons es pot veure amb l'enumeració de matèries que en aqueix treball es desenrotllen.

Està dividit en tres parts:

Antecedents, amb els capítols «Les antigues danses astronòmiques; les antigues danses màgiques», «Els Balls a Ibèria, segons Strobó», «La dansa màgica de Cogul» i «Analogies».

Període històric, en el qual es reprodueixen els textos on es parla de la Sardana, publicats en els segles XVI, XVII i XVIII.

Període actual, en el qual s'estudia la Sardana dintre el segle XIX, amb els següents capítols : «La Sardana a començaments del segle», «Reforma de la cobla», «Inici de la Sardana llarga», «Període de crisi», «Estat actual de la Sardana curta» i «Renaixement de la Sardana». D'una segona part, titulada *Comentaris*, composta pels següents capítols : «Sardana o Cerdana?», «Del pretingut origen grec», «Del pretingut origen sard», «La Sardana ha estat anomenada sempre així?», «La Sardana i el Ball rodó», «La Sardana com a dansa religiosa», «La Sardana com a dansa senyorial», «Iconografia», «Els escriptors espanyols i la Sardana», «Àrea geogràfica», «Tradicions», «Bibliografia».

Acompanyaven el treball diverses còpies de boixos populars i fotografies de capitells gòtics.

— *Conferències de Setmana Santa.* Durant la passada Quaresma l'actiu vice-president del Centre Excursionista de Catalunya, Francesc Blasi i Vallespinosa, ha donat diverses conferències a la Biblioteca Popular de Valls, al Centre de Lectura de Reus, al Centre d'Acció Social de Tarragona i al propi Centre Excursionista de Catalunya, d'aquesta ciutat. Tractà, amb la competència que tothom li reconeix, fruit d'aquella munió d'observacions que ha pogut copsar en els seus viatges, de les representacions escèniques de Setmana Santa, i dedicà un treball especial a estudiar la solemnissima processó que fan el Divendres Sant a Tarragona.

— *Exposició de romansos de cego.* Al Centre Excursionista de Catalunya, durant una colla de dies d'aquesta primavera, fou exposada una magnífica tria dels millors romansos que posseeixen els col·leccionistes senyor Josep Duran i senyor Joan B. Batlle. Hi havia magnífics exemplars de totes les grandàries, de tota riquesa de gravats xilogràfics, sortits de totes les estampes tradicionals de Catalunya.

Fou molt visitada, i els senyors Serra i Boldú i Joan Amades hi donaren conferències, prenent part a la darrera n'Aureli Capmany i en Ramon Crespo, els quals recitaren i cantaren, respectivament, alguns romansos.

— La Llibreria Catalònia, amb motiu del quart aniversari de la seva inauguració (8 de maig), ha ofert als seus amics clients l'*Auca del bon bibliòfil*, composta, segons el bell costum, de quaranta vuit dibuixos i altres tants rodolins.

És tirada a tres tintes, i tota ella és correcta, de dibuix i de lletra. No en va es diu que els versos són de l'humorista Carles Soldevila i els ninots d'en Ricart.

Goigs. — Sortosament cada dia surten goigs editats per llibreries, com l'Editorial Poliglota, senyors Hereus de la Vídua Pla, Llibreria Pons, «L'Arxiu», de Joan Batista Batlle; i altre tant podríem dir d'associacions com Els amics dels Goigs, de Barcelona, Els nostres Goigs, de Sabadell, i de particulars com Marian Ribas, Miquel Boyls, mossèn Ugas, etc., etc.

N'anirem donant detallada noticia, bo i començant per aquells exemplars que han arribat a la nostra redacció remesos per llurs editors.

Aquest fascicle de l'ARXIU s'acabà d'estampar el dia 14 de juliol de 1928.

AMB LES DEGUDES LLICÈNCIES

REVISAT PER LA CENSURA GOVERNATIVA

© Biblioteca Nacional de España